

Univerzita Palackého v Olomouci
Filosofická fakulta
Katedra Politologie a evropských studií

Jiří Došlík

Diplomová práce

Konflikty o vodu ve Střední Asii

Vedoucí práce: Mgr. Hynek Melichar

Olomouc 2015

Prohlašuji, že jsem tuto práci vypracoval samostatně na základě uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne 2. 8. 2015

.....

Poděkování

Chtěl bych poděkovat vedoucímu práce Mgr. Hynkovi Melicharovi za věcné připomínky a rady při vedení práce. Poděkování patří rovněž mé rodině a přátelům za podporu po celou dobu mého studia.

Obsah

ÚVOD	1
Nedostatky obnovitelných přírodních zdrojů a jejich vliv na společnost.....	1
Místní a věcné vymezení práce	2
Vymezení výzkumných otázek	2
Vymezení hypotézy.....	2
Zvolená metodologie.....	3
Použitá literatura	3
Obnovitelné zdroje	3
Střední Asie.....	4
Konflikt ve Střední Asii	6
Kontextuální faktory.....	7
Struktura práce	8
1. Teoretický rámec práce	10
1.1 Nedostatky obnovitelných zdrojů.....	10
1.2 Příčiny nedostatků obnovitelných zdrojů	10
1.3 Sociální následky nedostatků obnovitelných zdrojů	11
1.4 Dosavadní odborná debata o vlivu nedostatku přírodních zdrojů na společnosti	11
1.5 Interakce kontextuálních faktorů a nedostatku přírodních zdrojů	13
1.5.1 Sociální segmentace	13
1.5.2 Migrace.....	14
1.5.3 Fungování institucí.....	15
1.5.4 Chování elit	15
1.6 Adaptace na nedostatky přírodních zdrojů	16
1.7 Vliv nedostatku přírodních zdrojů na vypuknutí násilných konfliktů	17
1.7.1 Simple Scarcity Conflicts	17
1.7.2 Group Identity Conflicts.....	18
1.7.3 Insurgencies.....	18
1.8 Nedostatek pitné vody	19
1.9 Konflikty o vodu	21
1.10 Shrnutí	21
2. Konflikt o vodu mezi státy Střední Asie	23
2.1 Charakteristika Střední Asie.....	23
2.2 Dělení vody mezi státy horního a dolního toku.....	25
2.3 Priority jednotlivých států	30

2.3.1	Hydroenergetické potřeby států na horním toku	30
2.3.2	Zemědělství v Uzbekistánu	34
2.4	Historie násilných konfliktů v regionu	37
2.5	Shrnutí	39
3.	Kontextuální faktory vypuknutí konfliktů	41
3.1	Sociální segmentace	41
3.1.1	Kyrgyzstán.....	42
3.1.2	Tádžikistán	43
3.1.3	Uzbekistán	44
3.2	Migrace.....	45
3.2.1	Kyrgyzstán.....	45
3.2.2	Tádžikistán	46
3.2.3	Uzbekistán	46
3.3	Fungování institucí	47
3.3.1	Hydroenergetika v Kyrgyzstánu.....	48
3.3.2	Hydroenergetika v Tádžikistánu.....	50
3.3.3	Zemědělství v Uzbekistánu	51
3.4	Chování elit	53
3.4.1	Kyrgyzstán.....	53
3.4.2	Tádžikistán	56
3.4.3	Uzbekistán	58
3.5	Shrnutí	61
Závěr.....	62
LITERATURA.....	65

ÚVOD

Již od 70. let se mezi odbornou veřejností objevují názory, že stav životního prostředí může ovlivnit rovnováhu sil mezi různými aktéry mezinárodních vztahů. Životní prostředí člověka je ta část světa, se kterou je člověk ve vzájemném působení, kterou používá, ovlivňuje a které se přizpůsobuje (Nováček 2010:106). Životní prostředí poskytuje člověku přírodní zdroje, které jsou nezbytné k zabezpečení veškerých lidských potřeb. Přírodní zdroje dělíme na obnovitelné a neobnovitelné. Zásoba neobnovitelných zdrojů je jasně omezená a člověk je využívá s vědomím, že jednou dojdou. Obnovitelné zdroje, jako je např. voda, kyslík apod. se v přírodě obnovují za běžných podmínek tzv. přírodním cyklem. Někdy je však jejich spotřeba tak rychlá, že se dotyčný zdroj nestíhá v dostatečném časovém horizontu v potřebném množství obnovit, čímž vzniká jeho nedostatek. Obnovitelné zdroje jsou však pro lidskou společnost životně důležité, neboť se vesměs jedná o základní podmínky života, jak ho známe. Tzn. vodu, vzduch apod. Jejich nedostatkem proto může být ohroženo přežití celé společnosti. Střední Asie je regionem, kde nedostatky vody negativně ovlivňují životní prostředí i lidskou společnost. Jalivov, Amer a Ward dokonce oblast označují za jednu ze světových „horkých skvrn“ konfliktů o vodu (Jalivov, Amer, Ward 2013:3976). Vždy tomu tak ale nebylo. Tato práce tedy zkoumá, co přesně způsobuje nedostatky vody a jak tyto nedostatky ovlivňují společnosti a vzájemné vztahy států Střední Asie.

Nedostatky obnovitelných přírodních zdrojů a jejich vliv na společnost

Teoretickým rámcem práce byla zvolena kniha Thomase Homera-Dixona „Environment, Scarcity and Violence“. Homer-Dixon zde poprvé sjednocuje dosavadní odbornou debatu, kterou vedou tři proudy vědců. Tzv. neo-malthusianisté, vycházejí z názorů Thomase Malthuse. Malthus již v roce 1798 předpověděl, že rostoucí lidská společnost bude čelit nedostatku potravin. Neo-malthusianistům odporují zejména ekonomičtí optimisté. Optimisté tvrdí, že technický a ekonomický pokrok může eliminovat externality vzniklé nedostatkem přírodního zdroje. Třetí proud debaty představují distribucionisté. Distribucionisté poukazují na nespravedlnosti při dělení majetku a moci ve společnosti. Kritizují fakt, že určitá úzká elitní skupina má ke zdrojům lepší přístup, než většina společnosti.

Samotný nedostatek obnovitelného zdroje násilné konflikty nezpůsobuje (Homer-Dixon 1999:7). Nedostatky obnovitelných zdrojů jsou spíše nepřímým důvodem vzniku konfliktů, interagujícím spolu s dalšími faktory. Všeobecně se dá říci, že nedostatky přírodních zdrojů mají negativní vliv na hospodářský vývoj v daném regionu. Mohou způsobit omezení výroby,

tzn. zvýšení nezaměstnanosti a migraci obyvatel za prací. Nespravedlivé rozdělení zdrojů zase způsobuje sociální segmentaci. Skupina, která nevlastní daný zdroj, se může cítit být poškozena chováním skupiny, která si zdroj nespravedlivě přivlastnila a těží z jeho vlastnictví. Frustrace znevýhodněné skupiny se pak může přeměnit v násilný odpor proti skupině vlastníci zdroj. Pokud si nespravedlivě přivlastnily zdroj politické elity státu, může dojít ke státním převratům, nebo jiným formám násilí.

Dosavadní výzkumy naznačují, že státy zasažené nedostatkem určitého obnovitelného přírodního zdroje jsou náchylnější k vypuknutí násilných konfliktů. Tyto konflikty mají charakter vnitrostátního násilí. Nedostatek obnovitelných přírodních zdrojů je však velmi nepravděpodobnou příčinou vypuknutí mezistátního ozbrojeného konfliktu. Výjimkou mohou být dle Thomase-Homera Dixona konflikty o vodu, zejména vodu z řek.

Místní a věcné vymezení práce

Cílem práce je analyzovat možnost vypuknutí násilného konfliktu o vodu v oblasti Střední Asie, konkrétně v povodí řek Syrdarja a Amudarja. Vzhledem k tomu, že obě řeky ústí do oblasti Aralského jezera, odborná literatura o jejich povodích často referuje jako o Aralské pánvi (Karthe, Chalov, Borchardt 2015:487).

Vymezení výzkumných otázek

Střední Asie je oblastí, kde se o vodu z řek Syrdarja a Amudarja dělí pět států se vzájemně protichůdnými zájmy. I když jsou národní hospodářství středoasijských republik závislá na vodě z obou řek, státy nejsou schopny spolupracovat na společném, koordinovaném a vzájemně prospěšném managementu řek. Cílem práce je analyzovat možnost vypuknutí vnitrostátních a mezistátních konfliktů o vodu v regionu Střední Asie. Z toho plynou následující výzkumné otázky:

- Jak se projevuje závislost států v povodí středoasijských řek?
- Jakým způsobem ohrožují státy na horním toku státy na dolním toku řek?
- Proč vlády jednotlivých států nejsou schopny navázat spolupráci v řešení nedostatků vody?

Vymezení hypotézy

Samotný nedostatek obnovitelných přírodních zdrojů není dle Homera-Dixona pravděpodobným primárním zdrojem násilných konfliktů. Nedostatky vody jsou spíše důsledkem interakce kontextuálních faktorů (Homer-Dixon 1999:7). Mezi tyto faktory Homer-Dixon řadí tzv. sociální segmentaci, migraci, fungování státních institucí a chování

politických elit. Tato diplomová práce se tedy pokusí potvrdit, či vyvrátit hypotézu vycházející z teorie Homera-Dixona (1999): „*Konflikty mezi jednotlivými státy Střední Asie nejsou primárně způsobeny nedostatky vody, ale spíše jejich interakcí s dalšími kontextuálními faktory.*“

Zvolená metodologie

Cílem práce je analyzovat možnost vypuknutí konfliktu o vodu v regionu Střední Asie. Za tímto účelem je práce rozdělena do třech kapitol. První kapitola poskytuje teoretický rámec pro další kapitoly. Druhá kapitola poskytuje případovou studii, popisující Střední Asii jako konfliktní region a na výstupech této případové studie testuje platnost hypotézy. Třetí kapitola je komparací případových studií zaměřených na potvrzení existence kontextuálních faktorů vypuknutí konfliktu o vodu ve vybraných státech regionu. Kapitola se na základě komparace působení kontextuálních faktorů snaží odhalit kauzální vztahy mezi nedostatkem vody v regionu a kontextuálními faktory ovlivňujícími dle Homera-Dixona (1999) možnost vzniku násilných konfliktů.

Práce se geograficky soustředí Kyrgyzstán, Tádžikistán a Uzbekistán. Tyto státy totiž tvoří konfliktní celek. Na jedné straně vzájemných konfliktů stojí Uzbekistán, jako největší spotřebitel vody v regionu. Na druhé straně Kyrgyzstán a Tádžikistán jako její největší producenti. Vzájemné vztahy těchto států rovněž zhoršují časté konflikty v oblasti Ferganského údolí, kde se setkávají státní hranice těchto států. Ostatní státy Střední Asie k tomuto konfliktnímu celku zaujímají ambivalentní pozici a jejich zapojení do analýzy by tak byla kontraproduktivní.

Použitá literatura

Obnovitelné zdroje

Pro zodpovězení výzkumných otázek a potvrzení/vyvrácení hypotézy bude práce čerpat zejména z následujících zdrojů:

Thomas Homer-Dixon (1999): „*Environment Scarcity and Violence*“. Homer-Dixon v knize popisuje a sjednocuje dosavadní debatu o tom, jakým způsobem ovlivňují nedostatky obnovitelných přírodních zdrojů společnosti a státy. Autor poukazuje na fakt, že nedostatky obnovitelných zdrojů nikdy nejsou jedinou příčinou vypuknutí násilí a je nutné zohlednit i další faktory. Násilí způsobené nedostatkem obnovitelných zdrojů má vždy charakter vnitrostátního konfliktu. Výjimku však představují konflikty o vodu z povodí, které sdílí dva a více států. Doposud však žádný mezistátní konflikt, kde by voda byla jeho hlavní příčinou, nebyl prokázán.

Podobně jako Thomas Homer-Dixon zkoumá i Cigdem V. Sirin (2011) ve svém článku „*Scarcity-Induced Domestic Conflict: Examining the Interactive Effects of Environmental Scarcity and Ethnic Population Pressures*“ vliv nedostatku přírodních zdrojů na bezpečnost. Sirin potvrzuje a rozvíjí teorie o etnických konfliktech, kde je jedním z faktorů vypuknutí násilí nedostatek zdrojů. Sirin např. tvrdí, že občanské války jsou pravděpodobnější v etnicky rozdělených státech, kde se podíl největšího minoritního etnika v populaci blíží podílu majoritního etnika. Pravděpodobnost občanské války dle Sirina roste zejména tehdy, překročí-li podíl největšího minoritního etnika 20 % ve společnosti. Kromě toho Sirin také vysvětluje důvody vzniku násilí. Sociální skupiny se dle Sirina uchylují k násilí, zejména pokud cítí, že je ohroženo jejich politické nebo ekonomické postavení. Ekonomické a politické postavení etnik a jejich potřebná stabilita ve společnosti může být ohrožena i nedostatkem přírodních zdrojů. Nedostatek přírodních zdrojů tak může vážně ohrozit schopnost etnik mírově tyto zdroje sdílet.

Gregory Dunn ve svém článku „*Water Wars a Surprisingly Rare Source of Conflict*“, vyvrací, že by nedostatek vody sám o sobě mohl způsobit vypuknutí násilného konfliktu. Dle Dunna postihují nedostatky vody zejména chudé státy s nízkým HDP, popřípadě státy bohaté na ropu, které nespravedlivě přerozdělují své zisky ve prospěch vládní elity. V takových státech pak má „znevýhodněné obyvatelstvo“ mnoho jiných důvodů k nespokojenosti. Nedostatek vody je tedy pouze jen jedním z faktorů, které mají vliv na vypuknutí konfliktu.

Wendy Barnaby (2009) ve svém článku „*Do nations go to war over water*“? analyzuje problém nedostatku vody logikou její spotřeby na pěstování potravin. Většina světových zásob pitné vody se totiž využívá na závlahy. Dle Barnaby je tedy nutné potraviny dovážet do zemí, kde hrozí nedostatky vody, aby se zde nemusely neefektivně pěstovat. Státy tak své spory o vodu neřeší válkami, ale obchodem a mezinárodními smlouvami. Barnaby však nebere v potaz, že v některých zemích se zavlažují i jiné než potravinářské plodiny.

Střední Asie

Jednotliví autoři se neliší zejména v názorech na nedostatek vody ve Střední Asii. Zatímco Michael Renner (2010) v článku „*Troubled Waters*“, zmiňuje jako hlavní důvod nedostatku vody zastaralá zavlažovací zařízení, ale také neochotu států kooperovat na vodním managementu vzájemně sdílených řek, Rennerův článek potvrzuje názory Homera-Dixona. Autor např. přímo zmiňuje, že není pochyb o tom, že nedostatky vody ve Střední Asii vyvolají vlnu migrace. Migrace se má dále zvyšovat jako důsledek změny klimatu, ekonomických, politických a sociálních tlaků. Řešením jsou pak nutné technické, ale zejména

institucionální reformy s cílem omezit plýtvání vodou. Dle Rennera se nedostatky vody ve Střední Asii budou kvůli klimatickým změnám a populačnímu růstu dále zhoršovat. Je tedy nutné, aby středoasijské státy začaly s technickými a institucionálními reformami, které omezí plýtvání vodou. O Rennerově názoru na podstatu konfliktu o vodu ve Střední Asii vypovídá název jedné z kapitol článku „*Cotton versus Hydropower*“, jedná se tedy o střet zájmů států, které nejsou ochotny spolupracovat.

Rennerovy názory do značné míry sdílí Oli Varis (2014). Varis ve svém článku *Resources: Curb vast water use in central Asia* popisuje středoasijské státy jako jedny z největších světových spotřebitelů vody. Její spotřeba je však ve srovnání s ostatními státy neefektivní a to nejen vinou špatného stavu zavlažovacích zařízení, ale také nevhodností regionu pro zemědělství. Varis tak jednoznačně vidí řešení nedostatku vody ve Střední Asii v přechodu od zemědělství k průmyslu náročnému na lidské zdroje.

Daniel Karthe, Sergey Chalov a Ditrich Borchard (2015) poukazují v článku „*Water resources and their management in central Asia in the early twenty first century: status, challenges and future prospects*“ na nutnost na zavedení integrovaného managementu vodních zdrojů. Problémem je zejména dezintegrace vodního managementu na začátku devadesátých let. Autoři kritizují systém vodního managementu po rozpadu SSSR. Rozpad SSSR zpřetrhal zejména informační síť pro výměnu informací v jednotlivých částech povodí. Za údržbu vodních děl byly odpovědné malé asociace uživatelů vody, které byly zoufale podfinancované. O zavlažovací kanály se tedy neměl kdo starat, a tak chátraly. Asociace navíc nefungovaly na demokratických principech. V jejich čele byly osobnosti s dobrými konexemi na místní elity, ale bez expertních znalostí.

Autoři se většinou shodují, že nedostatek vody ve Střední Asii je způsoben zejména neschopností států spolupracovat na jednotném managementu řek. Spory o vodu z řek Aralské pánve jsou tedy charakteristické neschopností jednotlivých vlád dosáhnout spravedlivé a vzájemně prospěšné dělby vody. Barbara Janusz-Pawletta ve svém článku „*Current legal Challenges to institutional governance of transboundary water resources in Central Asia and joint management arrangements*“ řeší problematiku jednotného managementu mezinárodních řek ve Střední Asii z pohledu mezinárodního práva. Státy mají dle mezinárodního práva plnou suverenitu nad svými přírodními zdroji. Jejich využíváním však nesmí způsobit újmu jiných států. To se týká samozřejmě i využívání vody z mezinárodních řek. Helsinská konvence z roku 1992 ukládá svým signatářům vytvářet instituce jednotného managementu řek a stanovuje jasná pravidla řešení vzájemných sporů. Ze středoasijských států ji však podepsali

pouze Kazachstán, Turkmenistán a Uzbekistán. Vzhledem k neefektivnosti mezinárodních dohod, podepsaných středoasijskými státy a nedůvěře jejich politických činitelů, tak neexistuje žádný mechanismus, který by byl schopen nestranně vyřešit spory o vodu mezi státy horního a dolního toku řek.

Iskandar Abdullaev a Shavkat Rakhmatullaev (2013) shrnují v článku „*Transformation of water management in Central Asia: from State Centric, hydraulic mission to socio-political control*“ historický vývoj vodního managementu ve Střední Asii od šestého století do současnosti. Jejich závěry jsou jednoznačné. Zatímco před anexí Střední Asie ze strany Ruska fungovalo závlahové zemědělství na udržitelném principu, kdy hlavním odběratelem závlahové půdy byly malé samoživitelské farmy. Megalomanské projekty z období SSSR v oblasti pěstování bavlny měly dalekosáhlé ekologické, sociální a ekonomické externality. Kromě toho autoři identifikovali příčiny selhání integrovaného vodního managementu ve Střední Asii. Jádrem problému jsou zejména institucionální a organizační nedostatky, špatná horizontální i vertikální spolupráce institucí, strukturální a politické vlivy a nedostatek zdrojů pro řádný provoz institucí.

Konflikt ve Střední Asii

Sanat Kushkumbayev a Azina Kushkumbayeva (2013) vymezují v článku „*Water and Energy Issues in the Context of International and Political Disputes in Central Asia*“ hlavní konfliktní rámec oblasti. Hlavní spory o vodu se tedy vedou mezi Uzbekistánem, Kyrgyzstánem a Tádžikistánem. Současné spory mezi státy na horním a dolním toku se týkají zejména výstavby nových vodních děl Kambarata-1 a Rogun. Proti jejich výstavbě protestuje zejména Uzbekistán, který se obává snížení množství vody pro závlahy svých plantáží. Zatímco přehradní nádrž Rogun je teprve ve fázi projektu, Kambarata-1 je již ve výstavbě. Státy v povodí tak budou muset najít vzájemně prospěšnou variantu fungování nových vodních děl. V opačném případě hrozí výrazné snížení životní úrovně obyvatelstva na horních i dolních tocích řek. Autoři Shokrukh-Mirzo Jalilov, Saud A. Amer a Frank A. Ward se v článku „*Water, Food and Energy Security: An Exclusive Search for Balance in Central Asia*“ uvádí, že chystaná vodní nádrž Rogun, bude při optimálním vodním managementu poskytovat státům na horním i dolním toku významné zisky oproti současnému stavu. Naproti tomu analytici z think tanku Stratfor ve své studii „*Central Asia's Looming Over Water*“ tvrdí, že zamýšlený scénář fungování vodního díla může výrazně snížit letní průtok řeky Amudarji a v zimních měsících ohrozit státy na dolním toku povodněmi.

Na druhou stranu článek „*Central Asia's Cold War? Water and Politics in Uzbek-Tajik*

Relations“ od Shairbeka Juraeva (2012), popisuje stavbu vodního díla Rogun jako politický nástroj, který má vyvážit restriktivní opatření, které uplatňuje Uzbekistán vůči Tádžikistánu.

Z českých autorů se problematice konfliktů vodu ve Střední Asii věnuje Barbora Winterová (2009). Článek „*Konflikt o vodu ve Střední Asii*“ poskytuje exkurz do historie konfliktů o vodu ve Střední Asii do historie sporů a fungování managementu řek v Aralské pánvi. Dle Winterové je hlavním důvodem selhání vodního managementu v oblasti Aralské pánve vzájemná nedůvěra tamních politických vůdců.

Konflikt o vodu ve Střední Asii nelze vytrhnout ze širšího bezpečnostního kontextu oblasti. Mnozí analytici spojují ekonomické dopady nedostatků vody na obyvatelstvo s možností růstu vlivu místních teroristických skupin. Slavomír Horák (2013) označuje v článku „*Střední Asie a Afghánistán po roce 2014*“ za velmi reálnou možnost přelítí konfliktu z Afghánistánu do Střední Asie. Duncan Fitz (2014) ve své práci „*Central Asian Militancy*“ označuje jako hrozby Islámské hnutí Uzbekistánu (IMU), či Islámská džihádistická unie (IJU), které i když v současné době působí v Afghánistánu a Pákistánu mají za cíl svrhnout režim Islama Karimova. Mohou využít případné nestability ve Ferganském údolí.

Kontextuální faktory

Kontextuálním faktorům se věnují středoasijské i západní autoři, stejně tak jako mnohé světové think tanky, či neziskové organizace. Iskandar Abdullaev a Peter P. Mollinga (2010) např. v článku „*The Socio-Technical Aspects of Water Management: Emerging Trends at Grass Roots Level in Uzbekistan*“ kritizují institucionální fungování uzbeckého zemědělství. Autoři jasně uvádí, že jeho současný systém zvýhodňuje v přístupu k vodě pěstitele bavlny a pšenice. Tzn. exportní plodiny, které jsou předmětem státních kvót.

Pozadí pěstování bavlny v Uzbekistánu odhaluje např. práce britské nevládní organizace Environmental Justice Foundation. Práce *White Gold: The True Cost of Cotton* uvádí, že Karimovův režim zcela ovládl miliardový obchod s bavlnou, který se stal životně důležitým zdrojem příjmů elit uzbeckého režimu. Bavlníkový sektor je však suverénně největším spotřebitelem vody ve Střední Asii. V podobném duchu se vyjadřuje Duncan Fitz (2014), který odhaduje hodnotu Karimovova majetku na devět miliard USD.

Podobně jako v Uzbekistánu, tak i v Tádžikistánu a Kyrgyzstánu elity bohatly, případně ještě stále bohatnou z nelegálních příjmů z klíčových odvětví národního hospodářství závislých na vodě. David Trilling (2014) spojuje ve své práci „*Tajikistan 's Cash Cow: Enough Milk to Go Around*“ Rachmanovův režim v Tádžikistánu s hliníkárnou TALCO.

Rodina tádžického prezidenta tajně vlastní hliníkárnou TALCO, která v zemi postižené chronickými výpadky elektrické energie spotřebovává výraznou část produkce místního hydroenergetického sektoru. Tématu korupce vládních elit v Kyrgyzstánu se věnuje Amanda E. Wooden (2014). Článek „*Kyrgyzstan's Dark Ages: framing and the 2010 hydrological revolution*“ dokazuje že revoluce, která svrhla Bakijevův režim, byla zapříčiněna i neschopností hydroenergetického sektoru zásobovat obyvatelstva elektrickou energií a zejména korupcí elit z prezidentova klanu. Korupce, nepotismus a kleptokracie vládních špiček je ve Střední Asii v odvětvích závislých na vodě rozšířeným a běžným jevem. Think tank International Crisis Group ve analýze „*Water Pressures in Central Asia*“ uvádí: „Pokud by měl region demokratické instituce místo režimů využívajících kultu osobnosti, spory o vodu by se daly řešit podstatně efektivněji“.

Autoři zabývající se institucionálním pozadím vodní energetiky v Kyrgyzstánu a Tádžikistánu, jako jsou Musayeva a kol. (2009), či Abdyrasulova a Kravsov (2009), poukazují na netransparentnost kyrgyzských a tádžických institucí dohlížejících na místní energetické trhy. V případě Kyrgyzstánu Abdyrasulova a Kravsov uvádí, že netransparentnost místní energetiky byla jedním z důvodů revoluce v roce 2010.

Nedostatky vody jednoznačně zhoršují sociální situaci místního obyvatelstva, snižují zaměstnanost a nutí obyvatelstvo k ekonomické migraci. Ryazancev a Korneev (2014) uvádí, že 70 % obyvatel na jihu Kyrgyzstánu je bez práce. Chapman (2011) uvádí, že mnoho tádžických farmářů muselo kvůli nedostatkům vody opustit svoji půdu a migrovat do Dušanbe, či do Ruska. Dle UNDP jsou nejchudšími oblastmi Uzbekistánu agrární oblasti. Průměrná výše zdejších příjmů činí pouze 50 % celostátního průměru (UNDP 2015 c)). Nejchudším regionem Uzbekistánu je republika Karakalpakistán, která je postižena následky environmentální katastrofy Aralského jezera.

Struktura práce

Diplomová práce se skládá ze tří kapitol. První kapitola vymezuje teorii, další kapitoly se zaměří na analýzu konfliktů o vodu v Aralské pánvi.

První kapitola se věnuje zejména vztahům mezi nedostatkem obnovitelných přírodních zdrojů a možností vypuknutí konfliktu. Nedostatky přírodních zdrojů nejsou jediným důvodem vypuknutí násilného konfliktu a je vždy nutné přihlížet ke kontextuálním faktorům, např. stavu institucí ve státě, sociálním nerovnostem, etnickému složení obyvatelstva či chování elit. Kapitola odhaluje důležitost vody jako zdroje pro lidskou populaci. Voda je životně důležitým zdrojem nutným pro fungování celých ekosystémů.

Kromě toho jsou však na vodě závislé celé sektory hospodářství jako např. zemědělství, nebo průmysl. Voda je tak klíčovým zdrojem pro udržení potravinové bezpečnosti a životní úrovně obyvatelstva. Kapitola dokumentuje výjimečné postavení konfliktů o vodu v rámci konfliktů o obnovitelné přírodní zdroje. Zatímco v případě jiných přírodních zdrojů se jedná výlučně o vnitrostátní konflikty, tak voda z řek protékajících několika státy se za určitých okolností může stát předmětem vypuknutí i mezistátní války.

Cílem druhé kapitoly je na základě podrobného popisu Střední Asie jako konfliktního regionu zjistit, jestli jsou nedostatky vody primárním důvodem konfliktů ve Střední Asii. Kapitola nastiňuje zejména problémy, které způsobují nedostatky vody ve Střední Asii jako je například závislost států na závlahovém zemědělství a nerovné dělení vody a energetických surovin mezi státy na horních a dolních tocích Syrdarji a Amudarji. Pozornost je věnována zejména nefunkčnosti barterového systému a s ním souvisejícímu kolapsu jednotného managementu řek po rozpadu SSSR. Kapitola popíše konflikt o vodu z řek z Aralské pánve jako konflikt mezi zemědělstvím na dolním a hydroenergetikou na horním toku řek. Zmapována bude historie konfliktů od rozpadu SSSR a důvody současných sporů mezi státy. Kapitola vymeze vztahy mezi Uzbekistánem na jedné straně a Kyrgyzstánem a Tádžikistánem na straně druhé jako hlavní konfliktní rámec regionu Střední Asie. Poukáže na provázanost konfliktů o vodu s etnickými konflikty ve Ferganském údolí, která je hlavní konfliktní zónou v oblasti..

Třetí kapitola komparuje působení kontextuálních faktorů vyostřujících konflikty ve Střední Asii. Kapitola analyzuje vzájemnou interakci nedostatku vody s kontextuálními faktory, tak jak je vymezil Homer-Dixon (1999). Kapitola se tak pokusí najít příčinné vztahy mezi nedostatky vody a sociální segregací, migrací, fungováním státních institucí a chováním elit v Uzbekistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu, a tím objasnit příčiny vzniku konfliktů mezi těmito státy.

1. Teoretický rámec práce

1.1 Nedostatky obnovitelných zdrojů

V posledních letech potvrdilo mnoho studií, že tlaky na životní prostředí způsobené lidskou činností mohou ovlivnit národní i mezinárodní bezpečnost. Mnoho změn v životním prostředí je vyvoláno člověkem a často mají velmi negativní následky na celé společnosti. Tyto změny jsou často dlouhodobé, dalekosáhlé a těžko napravitelné. Již od 70. let se mezi odbornou veřejností objevují názory, že stav životního prostředí může ovlivnit rovnováhu sil mezi různými aktéry mezinárodních vztahů, a tím přispět ke vzniku válečných konfliktů (Homer-Dixon 1999:3). K takovému vývoji jsou nejvíce náchylné chudší státy s hospodářstvím závislým na zemědělské produkci. Tyto státy nemají dostatečné finanční a lidské zdroje a institucionální rámec na takové úrovni, aby zvládly řešit nedostatky plynoucí z poškozování životního prostředí. Poškození životního prostředí způsobuje často další negativní dalekosáhlé důsledky, které mohou vyústit až v deficit životně důležitých surovin jako např. vody, půdy nebo potravin.

(Ne)dostatek daného zdroje je možné vyjádřit jako poměr mezi jeho zásobou v dané oblasti a poptávkou po zdroji (Bell a kol. 2012:159). Thomas Homer-Dixon ve své knize „*Environment Scarcity and Violence*“ popisuje, jakým způsobem může nedostatek obnovitelných přírodních zdrojů přispět k vypuknutí násilí mezi státy. Dosavadní výzkumy naznačují, že nedostatek obnovitelných zdrojů vede k násilným konfliktům na mnoha místech světa. Tyto konflikty mají charakter vnitrostátního násilí a nedostatek obnovitelných zdrojů je zde pouze jedním z více důvodů způsobujících sociální napětí. Na druhou stranu se doposud nepodařilo prokázat, že by nedostatek přírodního zdroje byl přímou příčinou mezistátního válečného konfliktu.

1.2 Příčiny nedostatků obnovitelných zdrojů

Nadměrné užívání obnovitelných zdrojů v některých částech světa vede k jejich vážným nedostatkům. Příčinami nedostatků obnovitelných zdrojů jsou (Homer-Dixon 1999:14):

- Velikost populace konzumující obnovitelný zdroj
- Technologie a místní praktiky nakládání s daným zdrojem
- Nespravedlivá redistribuce zdroje v rámci společnosti

Technologie a místní praktiky nakládání se zdrojem jsou dále ovlivněny kvalitou sociálních vztahů ve společnosti, ekonomickými preferencemi dané společnosti a tzv. idealizačními faktory. Tzn. kvalitou institucionálního, politického a právního rámce státu

(Homer-Dixon 1999:49). Idealizační faktory určují zranitelnost populace vzhledem k nedostatku zdrojů.

Kromě těchto příčin může být nedostatek přírodních zdrojů způsoben také externími tlaky. Např. vysoké zahraniční dluhy mohou nutit státy, aby svoji půdu využívaly takovým způsobem, který jim přinese v krátkém časovém horizontu vysoké zisky v tvrdých devizách.

1.3 Sociální následky nedostatků obnovitelných zdrojů

Nedostatky obnovitelných zdrojů mohou mít pozitivní i negativní dopad na společnost. Mezi pozitivní dopady se řadí institucionální a politické reformy, používání nových úsporných technologií. Ve společnostech, kde instituce státu a trhu nefungují, jak mají, mohou vést nedostatky obnovitelných zdrojů např. ke snížení produktivity zemědělské výroby, ke snížení produktivity národního hospodářství jako celku, k migraci postižených lidí za lepším životem, k segmentaci společnosti dle etnického, či třídního klíče, nebo mohou vyvolat i etnické čistky. Weissová tvrdí, že stát se silnými funkčními institucemi garantuje svým obyvatelům bezpečnost. Naproti tomu stát se slabými institucemi, kde obyvatelstvo respektuje alternativní instituce, je pro své obyvatelstvo hrozbou (Weissová 2004:70). Dle Amandy Wooden může neschopnost vlády při zabezpečení základních zdrojů, jako je voda, nebo elektrická energie způsobit revoluci (Wooden 2015:464). Nedostatek obnovitelných zdrojů však většinou není jedinou příčinou těchto problémů a působí spíše v kontextu fungování státu (Homer-Dixon 1999:80).

1.4 Dosavadní odborná debata o vlivu nedostatku přírodních zdrojů na společnost

Dosavadní odborná debata o tom, jakým způsobem ovlivňují nedostatky přírodních zdrojů lidskou společnost, je vedena mezi třemi hlavními myšlenkovými proudy. Dle neo-malthusianistů, mezi které patří zejména odborníci z oblasti biologie a ekologie, je velikost populace jasně omezena zdroji, které má daná populace k dispozici. Již v roce 1798 Thomas Malthus správně předpověděl, že lidská populace poroste exponenciálně, zatímco zásoby potravin aritmeticky (Nester 1995:421). Pokud populace převyší množství disponibilních zdrojů, vyústí to v chudobu a sociální rozvrat (Homer-Dixon 1999:26). O dvě století později, v roce 1968, napsal biolog Paul Ehrlich knihu „*The Population Bomb*“. Ehrlich varuje, že mezi roky 1970-1985 vypuknou obrovské hladomory, které zahubí stovky milionů lidí (Pearce 2012). Katastrofické předpovědi neo-malthusianistů však zůstávají doposud nenaplněny. Hlavním důvodem je dle Gregoryho Dunna technologický a ekonomický růst. Mezi další důvody pak Dunn řadí např. fungování mezinárodních organizací (Dunn 2013:47).

John E. Bell a kolektiv dodávají, že se nedostatky surovin dají omezit technologických růstem a substitucí, ovšem těch je možné dosáhnout pouze v rámci fungujícího politického systému (Bell a kol. 2012:159).

Neo-malthusianistům oponují tzv. ekonomičtí optimisté. Optimisté říkají, že problém nedostatků obnovitelných zdrojů může eliminovat technický pokrok a lepší ocenění přírodních zdrojů a jejich efektivnější užívání (Katz 2012:16). Mezi ekonomické optimisty patří např. Julian Simon. Simon říká, že čím větší bude populace, tím více lidí bude moci vynalézat nové technologie pro zlepšení životního standardu. S velikostí populace se také zvětší trhy a firmy tedy budou moci profitovat z ekonomiky množství (Nester 1995:423). K tomu je však nutné mít dostatečně kvalitní institucionální a politický rámec od správně fungujících trhů po vzdělávací a vývojové instituce. Sirin říká, že existuje prokázaný negativní vztah mezi výší HDP na obyvatele a rizikem vypuknutí občanské války (Sirin 2011:129). Dle Dunna ekonomický růst umožňuje investice do zvýšení produktivity, a např. farmářům se tak otevírají možnosti investic do lepších závlahových systémů, geneticky modifikovaných plodin apod. (Dunn 2013:47). Tyto technologie můžou zvýšit dostupnost nedostatkových zdrojů, jako je voda, nebo půda.

Optimistům dávají částečně za pravdu dějiny. Za posledních 200 let se vskutku mnoho vzácných zdrojů stalo běžnými (Homer-Dixon 1999:26). Na druhou stranu však optimisté přehlíží, že zdaleka ne všechny státy mají fungující instituce a efektivní trhy a že zejména chudé státy nemají dostatečné finanční a lidské zdroje a často ani politickou vůli k provedení reforem.

Kvalitní fungování institucionálního rámce státu je podmíněno dostatečnými finančními prostředky a lidskými zdroji nejen pro fungování úřadů veřejné správy, ale také pro fungování vzdělávacích a výzkumných institucí. Mnoho států takové prostředky bohužel nemá. Vzhledem k nefungujícím trhům tyto státy nejsou schopny dostatečně využít daný zdroj, jako nedostatkovou surovinu, po které je velká poptávka a jejich podniky tak nejsou motivovány k úsporným opatřením (Homer-Dixon 1999:26).

Vliv jednotlivých činitelů životního prostředí, jako je voda, klima, půda apod. je navíc do značné míry neovlivnitelný člověkem. Fungování životního prostředí je dáno složitou sítí interakcí mezi jeho jednotlivými složkami. Prakticky tak není možné předpovídat dopady lidských intervencí. Není možné tudíž tvrdit, že pouze fungující instituce a trhy vyřeší veškeré environmentální problémy. Obnovitelné zdroje mohou být také vyčerpané nepřímo, např. otravou vody z řeky pesticidy. Tyto nechtěné důsledky lidské činnosti se nazývají negativní externality.

Životní prostředí navíc v praxi vykazuje pouze určitou schopnost regenerace, a tudíž mohou být omezené lidské zásahy relativně bez následků. Pokud však lidské zásahy překročí určitou mez, životní prostředí se již není schopno regenerovat. Obyvatelé takto postižených oblastí jsou pak vystaveni různým katastrofickým jevům (Homer-Dixon 1999:38).

Třetím proudem debaty jsou tzv. distribucionisté, kteří se zabývají rozdělením bohatství a moci ve společnosti. Distribucionisté poukazují na strukturální nespravedlnosti při dělení obnovitelných zdrojů. Strukturální nespravedlnost vzniká, když určitá úzce vymezená skupina, mnohdy vládní elita, využije nedostatku zdroje ve svůj prospěch. Zpravidla se tak zhoršuje dostupnost daného zdroje pro většinu populace, což vede k prohloubení její chudoby a zvyšování sociálních rozdílů ve společnosti. Takto „marginalizovaná“ skupina již pak nemusí cítit sounáležitost s vládou a státem, což zvyšuje možnost vypuknutí násilí (Homer-Dixon 1999:2007). Pokud se tak stane v periferních regionech, může to vést až k rozdělení státu, kdy se dotyčný region prostě dostane pod vládu jiných autorit.

Všechny tři směry mají dle Thomase Homera-Dixona v některých věcech pravdu a v jiných se pletou. Ekonomičtí optimisté a distribucionisté totiž neberou v úvahu poznatky o limitech životního prostředí, provázanosti a vzájemné závislosti jeho složek. Někteří neo-malthusianisté zase tyto poznatky pouze začlenili do svých katastrofických vizí, bez toho, aniž by zohlednili možnosti, které umožňuje technický pokrok a reformy v oblastech institucí, trhů a politik dotčených států. Limity životního prostředí, vzájemná interdependence a provázanost jeho složek tak dle Homera-Dixona vyžadují nové technologie v situaci, kdy je společnost vystavena nedostatku obnovitelných zdrojů (Homer-Dixon 1999:42). Nedostatky a špatná kvalita vody, nebo povodně mohou sami o sobě těžko způsobit násilné konflikty. V kombinaci s chudobou, korupcí, neschopnou vládou a slabými institucemi však mohou způsobit i rozvrat státu (International Crisis Group 2014:5).

1.5 Interakce kontextuálních faktorů a nedostatku přírodních zdrojů

1.5.1 Sociální segmentace

Nedostatky obnovitelných zdrojů mohou prohloubit rozdíly mezi etnickými, náboženskými a třídními skupinami obyvatelstva. Nedostatky přírodních zdrojů prohlubují rozdíly zejména mezi těmi, kdo z nich profitují a těmi, kteří prodělávají. Tyto rozdíly snižují vzájemné interakce těchto dvou skupin, ale také ztotožnění „poškozené“ skupiny obyvatelstva se státem (Homer-Dixon 1999:96). Nedostatek přírodních zdrojů tedy může způsobit střety mezi skupinami, které ke zdrojům mají přístup a těmi, kterým je přístup ke zdrojům odírán. Díky populačnímu růstu může nastat situace, kterou Homer-Dixon (1999) nazývá „Resource

capture“. Při této situaci se rostoucí populace musí podělit o limitované zdroje, určitá privilegovaná vrstva společnosti však tyto zdroje kontroluje a zneužívá jejich vlastnictví k vlastnímu obohacení na úkor zbytku populace (Homer-Dixon 1999:74). Nedostatek přírodního zdroje tedy může zásadně snížit blahobyt znevýhodněných skupin obyvatelstva (Homer-Dixon 1999:88).

Největším rizikem zejména v rozvojových zemích je růst cen potravin způsobený nedostatkem přírodních zdrojů. Snížení zemědělské produkce a s ním související růst cen potravin je dle Homer-Dixona nejhorším důsledkem nedostatku přírodních zdrojů v rozvojových státech. Tamní obyvatelstvo totiž utratí více než polovinu svého příjmu za jídlo a zemědělství je velmi citlivé především na nedostatky vody (Homer-Dixon 1999:81). Zemědělství je přitom v rozvojových zemích často jediným udržitelným zdrojem ekonomického růstu (Homer-Dixon 1999:88). Růst cen potravin může zvýšit chudobu, prohloubit sociální rozdíly ve společnosti a podkopat schopnost státních institucí vládnout (Homer-Dixon 1999:18). Dle distribucionistů je problémem zejména pokračující růst populace, který má negativní vliv na dostupnost zdrojů a prosperitu (Homer-Dixon 1999:37). Společnosti čelící environmentálním nedostatkům přestávají podporovat svoji vládu, což zvyšuje možnost vypuknutí násilí.

1.5.2 Migrace

Nedostatek přírodního zdroje v daném regionu může působit jako push faktor, motivující jeho obyvatelstvo ke stěhování. Nedostatek přírodního zdroje je však často nepřímým důvodem migrace a nemusí mít okamžitý efekt. Jako příklad lze uvést oblast Aralského jezera. Obyvatelstvo na jeho březích bylo závislé na rybolovu. S vysycháním jezera vymřely 4/5 tamních živočišných druhů žijících v jezeře (Winterová 2009:55). Zdejší rybářský průmysl zkrachoval a místní obyvatelstvo se ocitlo bez zaměstnání, navíc v silně degradovaném životním prostředí, nevhodném pro jakoukoliv zemědělskou činnost, logicky tak muselo migrovat do měst. Migrace do měst může být velkým bezpečnostním problémem. Příliv migrantů do měst rozvojového světa je tak velký, že zdejší zaměstnavatelé nestačí zaměstnávat nově přichozí obyvatelstvo. Homer-Dixon odhaduje, že v roce 2025 budou žít 2/3 světové populace ve městech. Města rozvojového světa zpravidla nejsou na velký přísun migrantů připravena. Chybí zde základní infrastruktura, jako dostatečné odpadní a vodovodní sítě, elektrifikace, dopravní systém, či pracovní místa. Vznikají tak slumy, plné nespokojených nezaměstnaných přistěhovalců, často z odlišných a zneprátelených etnik. Takové prostředí je živnou půdou pro vznik násilných konfliktů.

Mladá, nezaměstnaná, frustrovaná a nespokojená populace, zejména mladí muži jsou dobře predisponováni pro působení v radikálních hnutích (Homer-Dixon 1999:157). Migrace a nárůst politického radikalismu tak jde ruku v ruce. Průzkumy ukázaly, že k výbuchům násilí mezi etniky dochází zejména v obdobích ekonomických problémů (Homer-Dixon 1999:157). Dlouhodobější výbuchy násilí snižují výnosy z daní, což snižuje možnosti financování institucí státu.

1.5.3 Fungování institucí

Špatné fungování institucí obecně snižuje akceschopnost státu při implementaci veřejných politik. Silný stát by měl mít dostatečnou schopnost přesvědčit, přemluvit a donutit vzpurné skupiny, aby následovaly státní politiku (Homer-Dixon 1999:99). K tomu je třeba efektivní institucionální rámec. Některé chudé státy však dostatečně schopné instituce postrádají. Stát zde mohou efektivně zastoupit různé neziskové organizace. Institucionální nedostatky však mohou trpět i bohaté státy. Např. ve státech bohatých na ropu dochází díky zkorumpovanosti vlády k nespravedlivým dělením zisku z ropy. Takové státy jsou pak náchylnější k občanským válkám (Sirin 2011:130). Přínosem pro stát jsou zejména takové instituce, které propagují důvěru a vzájemnou pomoc mezi obyvateli, které se starají o potřebné, nebo implementují státní politiku na místní úrovni. V autoritářských režimech, kde jsou moc i majetek koncentrovány na úzce vymezenou vládní elitu, však může hrát občanská společnost protistátní roli, jelikož zde můžou vznikat radikální organizované skupiny a hnutí nespokojených obyvatel.

1.5.4 Chování elit

Elity státu mohou být nedostatkem přírodních zdrojů ovlivněny různým způsobem. Podnikatelé, pro které je nedostatková surovina zdrojem příjmů, mohou požádat stát o kompenzace za ušlý zisk, anebo se můžou pokusit zablokovat reformy, které vedou ke spravedlivějšímu rozdělení zdroje. Politici zase mohou využít nedostatku přírodních zdrojů k útokům na své politické protivníky, čímž mohou ovlivnit alokaci zdrojů ve svůj prospěch (Homer-Dixon 1999:102). Politici tak mohou dostupnost určitého zdroje označit za národní zájem a určitou skupinu nebo stát obvinít z jeho nedostatku. „Politika je řízena politiky a národním zájmem je tak cokoliv, co politik národním zájmem označí.“ (Nester 1995:124) V oblasti dostupnosti přírodních zdrojů je možné tento postup označit za sekuritizaci. Elity mohou rovněž uzavírat vzájemně výhodné koalice, což je zvláště nebezpečné pro tržní prostředí. Takové malé skupinky se dovedou podstatně rychleji mobilizovat pro svůj cíl než většinová společnost, zejména v rozvojových zemích, kde je společnost rozdělena na kmeny

apod., a tudíž dovedou velmi rychle získat moc. Vlády takových států jsou pak často pod tlakem těchto skupin (Homer-Dixon 1999:118). To potvrzuje i Nester, dle kterého národní zájmy států často následují cíle určitých vlivných zájmových skupin. (Nester 1995:123). Ve všech případech sobecké chování elit zvyšuje nedostupnost zdroje pro většinu obyvatel, snižuje jejich blahobyt a zvyšuje jejich nespokojenost a sociální segmentaci společnosti, což dále podkopává fungování institucí státu. Ve státě s institucemi fungujícími podle práva, by se podobné praktiky neměly elitám vyplácet (Homer-Dixon 1999:118).

1.6 Adaptace na nedostatky přírodních zdrojů

Chce-li stát předejít vypuknutí konfliktu kvůli nedostatku přírodních zdrojů, musí dané zdroje užívat efektivněji a zároveň poskytnout zasaženým skupinám obyvatelstva alternativní zdroj obživy. Omezit negativní externality plynoucí z nedostatku přírodního zdroje tak může zejména jeho efektivnější alokace a rozvoj odvětví náročných na pracovní sílu, jež by zaměstnaly obyvatelstvo postižené nedostatkem (Homer-Dixon 1999:107). K tomu, aby se společnost zvládla adaptovat na nedostatek přírodního zdroje, je nutné technické know how a dostatečná úroveň institucí a politik (Homer-Dixon 1999:108).

Stát musí mít zejména lidské kapacity, které jsou schopné produkovat dostatečné množství technologických inovací omezujících negativní externality nedostatku přírodních zdrojů. Paul Rommer například říká, že ideje transformují omezené zdroje na produkty s vyšší hodnotou. To se týká zejména vývoje nových technologií (Homer-Dixon 1999:109).

Homer-Dixon definuje pojmy „technical ingenuity a social ingenuity“, v překladu technická a sociální vynalézavost. Technical ingenuity je „to na co jsou potřeba inženýři“, tzn. produkce nových technologií. Social ingenuity představuje podpůrný systém technické vynalézavosti, jedná se zejména o kvalitní fungování vzdělávacích a výzkumných institucí, dostatečnou kvalitu jejich vedení (Homer-Dixon 1999:110). Úroveň obou vynalézavostí by měla být úměrná externalitám plynoucím z nedostatků zdroje. Ovšem čím rychleji je přírodní zdroj plněn, tím méně času zbývá na vytvoření dostatečného institucionálního rámce pro eliminaci negativních externalit.

Pokud chce stát udržet spokojenost společnosti a stávající spotřebu přírodních zdrojů, musí tyto zdroje spotřebovávat efektivněji. Stát musí aplikovat efektivní horizontální management na úrovni obcí, krajů apod. V kombinaci s vertikálním managementem, který bude jednotlivé úrovně horizontálního vedení sjednocovat a kontrolovat (Homer-Dixon 1999:113).

1.7 Vliv nedostatku přírodních zdrojů na vypuknutí násilných konfliktů

Nedostatky přírodních zdrojů mohou snížit výkon ekonomiky státu. Etnika zasažená nedostatkem přírodního zdroje migrují do jiných oblastí, kde mohou nastat konflikty s původním obyvatelstvem. Migrace, snížení produktivity národního hospodářství, nebo i korupce politiků zapříčiňují sociální segmentaci a oslabují instituce. Slabé instituce nejsou schopny dohlížet na jednotlivé etnické skupiny a jejich elitám se otevírá možnost povstání proti vládě (Homer-Dixon 1999:133). John E. Bell a kolektiv dodávají, že nedostatky zdrojů jako jsou voda, ropa a vzácné kovy mají vliv také na průmysl (Bell a kol 2012:158). Podniky, které se potýkají s nedostatkem dané suroviny, mají problém s uspokojením poptávky po svých výrobcích, a tudíž musí propouštět. Celkově je vypuknutí násilí pravděpodobnější ve státech s vyšším počtem obyvatel (Sirin 2011:130). Vyšší počet obyvatel totiž znamená vyšší poptávku po zdrojích.

Následky nedostatku obnovitelných zdrojů jako jsou snížení produktivity národního hospodářství, zemědělské výroby, migrace a sociální segmentace, mohou dle Homera-Dixona způsobit několik typů konfliktů (Homer-Dixon 1999:136). První skupinou jsou konflikty dle tzv. Frustration-Agression theories. Dle těchto teorií se lidé stávají agresivními, pokud cítí, že někdo blokuje uspokojování jejich potřeb. Že současná úroveň uspokojení jejich potřeb je nižší, než by mohla být. Group Identity theories vychází z teorií skupinového chování. Lidé může uspokojovat chování v souladu s normami určité sociální skupiny. Dle Sirina se individua mohou navzájem hodnotit dle členství v určité sociální skupině. Jakmile se stanou členy určité sociální skupiny, zvýhodňují tuto skupinu nad jiné. Skupiny jsou často přinucené jednat, zejména pokud cítí, že je ohrožena jejich ekonomická, nebo politická situace. Např. pokus jedné skupiny o posílení může znejistit ostatní skupiny (Sirin 2011:125). Structural theories se dělí na dva proudy všeobecné strukturální teorie a strukturální teorie občanského násilí. Všeobecné strukturální teorie se zaměřují hlavně na násilí mezi státy. Jejich hlavní tezí je, že nepoměr sil v mezinárodním systému může donutit státy jít do války. Dle teorií občanského násilí jsou krizové situace ve státě příležitostí opozice povstat násilně proti vládě, avšak záleží na sociálních zvyklostech, vztazích a rozložení sil mezi vládou a opozicí. Na základě těchto teorií Homer-Dixon rozlišuje tři typy konfliktů Simple Scarcity conflicts, Group Identity conflicts, Insurgencies (Homer-Dixon 1999:139).

1.7.1 Simple Scarcity Conflicts

Simple Scarcity Conflicts jsou mezistátní války vedené o přírodní zdroje. V případě neobnovitelných zdrojů je historicky dokázáno, že bylo svedeno několik mezistátních válek s cílem ovládnout přírodní zdroje nepřítele. O obnovitelné zdroje však ještě žádná mezistátní

válka vedena nebyla. Poptávka po obnovitelných zdrojích však díky populačnímu růstu v mnoha regionech drasticky stoupá, ovšem jejich dostupné množství se nezvyšuje, v mnoha regionech naopak klesá. Doposud státy o tyto zdroje nevedou války zejména proto, že jejich výnos v peněžních jednotkách je nejistý, navíc státy závislé na obnovitelných zdrojích jsou většinou chudé, a tak nemají prostředky na dostatečně silnou armádu, která by porazila jejich sousedy (Homer-Dixon 1999:139).

1.7.2 Group Identity Conflicts

Group Identity conflicts jsou často způsobené migrací obyvatel zasažených nedostatkem přírodního zdroje. Když se za dramatických okolností v cílové destinaci migrace smísí původní a nově přichodící obyvatelstvo, často se objevuje meziskupinové násilí. Vypuknutí násilného konfliktu je reálnější, pokud je společnost pevně rozdělena na etnika, třídy apod. a pokud jsou tyto skupiny organizované (Homer-Dixon 1999:147). Problém nastává zejména tehdy, pokud etnika ve státě berou rozdělení zdrojů jako hru s nulovým součtem (Sirin 2011:136). Sirin k tomu dodává, že konflikty o zdroje jsou reálné zejména ve společnostech, kde má největší minoritní etnikum podobný podíl ve společnosti, jako majoritní etnikum (Sirin 2011:124). Riziko občanské války se značně zvyšuje, pokud má majoritní etnikum menší podíl než 80 % podíl v populaci (Sirin 2011:125) V případě konfliktu o vodu roste výrazně možnost vypuknutí násilí, pokud má majoritní skupina nižší než 75 % podíl ve společnosti (Sirin 2011:135). Skupinová identita však není nikdy jediným důvodem konfliktu, je tedy nutné hledat další kontextuální faktory (Homer-Dixon 1999:141). Migranti většinou potřebují pomoc státu, a tak pro jejich úspěšnou integraci hraje klíčovou roli zejména fungování státních institucí. V etnicky rozdělených společnostech má většinové etnikum často více moci ve státě, a tudíž lepší přístup ke zdrojům. Schopnost etnik mírově sdílet své zdroje může vymizet s jejich nedostatkem (Sirin 2011:126).

1.7.3 Insurgencies

Jedná se o veškeré násilí od povstání po guerillovou válku (Homer-Dixon 1999:142). Jejich důvodem je kombinace míry rozhořčení marginalizované skupiny obyvatelstva, v kombinaci s možnostmi, které jim dává stát k uchopení moci. Důležitou roli zde hraje zejména pocit (ne)naplnění potřeb těchto skupin obyvatel, vzhledem k jiné části populace. Určitá skupina populace si tedy musí myslet, že je v nespravedlivém postavení, vzhledem ke zbytku společnosti a že za to může jiná skupina (Homer-Dixon 1999:147). Environmentální krize mohou vyvolat pokusy o svržení vlády.

1.8 Nedostatek pitné vody

60-70 % chudých lidí celého světa žije v současné době na venkově, jejich příjmy většinou závisí na zemědělské produkci (Homer-Dixon 1999:13). Generální tajemní OSN Ban-Ki-Moon v roce 2009 varoval, že nedostatky vody mění mírové soupeření v násilí (Barnaby 2009:282). Nedostatek vody je hlavní rozvojovou výzvou v aridních regionech (Jalivov, Amer, Ward 2013:3960). Zemědělství využívá 70 % pitné vody spotřebované člověkem a bude ji potřebovat podstatně více, aby uživilo rostoucí populaci (Nováček 2010:118). Dle Dunna sužují nedostatky vody zejména ty státy, kde vlády mají malou moc a nedostatek finančních prostředků (Dunn 2013:49). Nedostatky pitné vody tak mohou mít přímý dopad na potravinovou bezpečnost pro velké množství obyvatelstva. Snížení zemědělské produkce je často nejhorším důsledkem nedostatků obnovitelných zdrojů. Lidé v rozvojových zemích utratí často více než polovinu svého výdělku za jídlo, a tak jsou o to více vnímaví na výkyvy cen potravin. Zvýšení cen potravin je nejdůležitějším důvodem revolucí (Wooden 2015:463). Zemědělství jako takové je velmi citlivé na nedostatky obnovitelných zdrojů, zejména vody a půdy. Nedostatky vody pro zavlažování mohou zásadním způsobem ovlivnit dostupnost potravin v dané oblasti (Childress 2015:22). Nedostatky pitné vody způsobují rovněž imigrační vlny. Lidé se ze svých domovů musí stěhovat často do míst, kde nejsou místní populací vítáni. Kromě hrozby snížení zemědělské produkce je na dostatku vody závislý i průmysl. S nedostatkem vody tak může nastat propad průmyslové výroby, tedy i rostoucí nezaměstnanost (Childress 2015:22).

I když je voda obnovitelným zdrojem, je v mnoha regionech spotřebovávána tempem, které neumožňuje její obnovu běžným přírodním cyklem. V současné době dochází zejména v rozvojových zemích k obrovskému populačnímu růstu. Dostupnost pitné vody však pro velké části obyvatelstva podstatně klesá, čímž logicky stoupá její nedostatek. Tento nedostatek je často umocněn tím, že se o vodu z některých řek musí dělit dva a více států s často odlišnými potřebami. V současné době žije 40 % světové populace ve 260 povodích, která sdílejí dva nebo více států (Nováček 2010:118). Na rozdíl od jiných surovin je voda nezbytně důležitá pro život a nedá se ničím nahradit. Její zajištění je tedy primárním zájmem všech států.

Nedostatek pitné vody je jednou z největších environmentálních hrozeb 21. století. Již v současné době, mají některé regiony problém se zajištěním dostatečných dodávek vody pro své obyvatelstvo, průmysl a zemědělství. V roce 2010 nemělo 1,2 miliardy lidí přístup k pitné vodě (Nováček 2010:118). Tento stav se bude dále zhoršovat kvůli populačnímu růstu v některých oblastech a globálnímu oteplování a s ním spojenými klimatickými změnami.

Celosvětově je ročně hlášeno cca 250 milionů onemocnění způsobených konzumací nekvalitní vody. Deset milionů lidí ročně pak na tyto nemoci umírá (Homer-Dixon 1999:67).

Winterová uvádí, že rozdíly v úrovni a kvalitě vodního zdroje nejsou vždy v důsledku nedostatku vody nebo její špatné dostupnosti. Důležitou roli hraje také přístup ke kapitálu, technologiím, know-how a slabé instituce, neschopné zajistit a implementovat efektivní zemědělskou nebo energetickou politiku (Winterová 2009:53). Fungování institucí politik a trhů může v mnoha případech napovědět, s jakým úspěchem bude dotyčný stát schopen čelit následkům nedostatků vody. Důležitými ukazateli jsou zde zejména praktiky při nakládání s půdou a vodou, přerozdělováním půdy a fungování zemědělských trhů.

Prioritou je zejména zlepšit zavlažování. Nadměrné zavlažování může zásadně ovlivnit životní prostředí, jak se tomu stalo v oblasti Aralského jezera. Většina spotřeby pitné vody jde na vrub zemědělství a to i v aridních oblastech. 80 % světové spotřeby pitné vody se užívá pro závlahy (Katz 2011:16). Nedostatek pitné vody by tak mohlo vylepšit zvýšení efektivity závlah a změna pěstovaných plodin. Zavlažování může být při dobrém managementu dobrou investicí snižující chudobu (Nováček 2010:124). Pokud instituce fungují dobře, mohou na nedostatky vody a půdy zareagovat pomocí zavedení úsporných opatření a technologií. Jsou to tedy instituce a politici, kdo rozhodnou o tom, jestli stát přestane zavčas plýtvat s pitnou vodou

Homer-Dixon na příkladu deforestace ukazuje, že těžba dřeva na export může krátkodobě zvednout příjmy místních elit, avšak dlouhodobé následky odlesnění jsou pro zemi katastrofální (Homer-Dixon 1999:88). Analogicky má dlouhodobě negativní důsledky pro život obyvatel státu také pěstování plodin náročných na vodu v aridních oblastech, i když krátkodobě může přinést zisk.

Takto postiženou oblastí je bezesporu i oblast Střední Asie, kde vinou neadekvátních lidských zásahů zejména neefektivního zemědělství došlo k vyschnutí Aralského jezera a desertifikaci obrovských oblastí několika států. Takto extrémní katastrofy mohou mít rozsáhlý vliv na společnost.

Nedostatky půdy a pitné vody nutí početné venkovské populace stěhovat se do měst, kde žijí v katastrofálních podmínkách ve slumech, často s jinými etniky. Problémy nastávají, zejména pokud se nedostatek přírodního zdroje objeví v oblasti, která čelí environmentálním problémům, jako je např. desertifikace (Homer-Dixon 1999:16).

V takovýchto populacích pak dochází ke střetům kultur, čímž se zvyšuje riziko vypuknutí etnických konfliktů (Homer-Dixon 1999:12). Nováček (2010) uvádí, že během posledních 50 let bylo zaznamenáno 37 konfliktů týkajících se mezinárodně sdílených vodních zdrojů

(Nováček 2010:118). Do dnešní doby však není znám žádný důkaz o jakékoliv mezistátní válce, která by byla vedena primárně o vodu.

1.9 Konflikty o vodu

Státy dosud nevedly války o obnovitelné zdroje, také zejména proto, že jejich výnos je nejistý. Státy závislé na obnovitelných zdrojích jsou většinou chudé, tudíž nemají prostředky na zabezpečení dostatečně akceschopné armády. Výjimkou však může být dle Homera-Dixona voda, zejména voda z řek, která je důležitá jak pro zabezpečení průmyslové výroby, tak pro závlahy v zemědělství. Povodí řeky je vzájemně závislou jednotkou (Jalilov, Amer, Ward 2013:3965). Překročí-li řeka hranici státu, může nastat konflikt o práva na užívání jejich vod, zejména pokud jeden stát omezuje svým počínáním práva druhého státu (Karthé, Chalov, Bordhardt 2015:496). I když státy uplatňují suverenitu nad svými přírodními zdroji, jejich jednání nesmí způsobit vážnou újmu jinému státu. Jedná se zejména o vážný vliv na zdraví obyvatel, výkonnost národního průmyslu, zemědělství, poškození životního prostředí atd. (Janusz-Pawletta 2015:887). Pokud tedy řeka protéká více státy, může být její dostupnost pro určitý stát omezena kroky jiného státu. Světová spotřeba vody se každých 20 let zdvojnásobuje, a tak se nedostatky vody budou zhoršovat. Války o vodu se však zatím nevedly. Státy na dolních tocích řek se často obávají, že státy na horním toku užívají vodu jako páku pro prosazení svých zájmů (Homer-Dixon 1999:139). Z nedostatku přírodních zdrojů vznikají nejčastěji vnitřní ozbrojené konflikty nižší intenzity (Sirin 2011:127). Mezinárodní konflikty o vodu jsou dle Homera-Dixona možné pouze při splnění určitých podmínek (Homer-Dixon 1999:139):

- Státy na dolním toku řeky musí být vysoce závislé na vodě ze států na horním toku řeky. Voda z řeky je nutná pro zajištění blahobytu obyvatel státu.
- Stát na horním toku musí ohrožovat stát na dolním toku snížením dodávek vody.
- Stát na dolním toku řeky se musí cítit vojensky silnější, než stát na horním toku.

Následující kapitola tedy analyzuje, jestli je nedostatek vody pravděpodobným primárním důvodem násilných konfliktů ve Střední Asii.

1.10 Shrnutí

Mezistátní války o obnovitelné zdroje nebyly nikdy prokázány. Konflikty o obnovitelné zdroje mají spíše charakter interního násilí. Toto interní násilí však může mít široký dopad na mezinárodní systém. Vypuknutí násilí může ovlivnit instituce státu, které již nejsou schopny kontrolovat společnost ani území států, a tak může dojít až k rozpadu státu. Násilí v rámci

státu může ovlivnit výnosy z obchodu jiných států. Další státy navíc může donutit k nákladným vojenským intervencím (Homer-Dixon 1999:167). Childress dodává, že tímto způsobem se může lokální nedostatek vody stát snadno globálním problémem (Childress 2015:24). Státy, které se potýkají s občanským násilím, samy často porušují lidská práva, takové režimy často vedou agresivní zahraniční politiku namířenou proti svým sousedům, aby odvrátily pozornost od svých vlastních problémů (Homer-Dixon 1999:167).

2. Konflikt o vodu mezi státy Střední Asie

Cílem této kapitoly je na základě podrobného popisu Střední Asie jako konfliktní oblasti zjistit, jestli je nedostatek vody primární příčinou násilných konfliktů mezi státy. Důraz je kladen na geografické vymezení povodí Syrdarji a Amudarji a hlavní konfliktní oblasti. Kapitola dále popíše historické souvislosti dělení vody z obou řek mezi jednotlivé státy regionu Střední Asie a vymezí priority jednotlivých aktérů konfliktu.

2.1 Charakteristika Střední Asie

Většina povrchu Střední Asie se nachází v aridních nebo semi-aridních oblastech. Střední Asie má jeden z nejvyšších stupňů kontinentality na světě. Životní prostředí i lidská společnost tak zde byly odjakživa vázány na omezené zdroje vody. Střední Asie je oblastí, kde se po tisíciletí vyvíjel jeden z nejstarších systémů závlahového zemědělství na světě (Karthe, Chalov, Borchardt 2015:487). Bez funkčního zavlažovacího systému by např. nemohly nikdy vzniknout zdejší starověké civilizace.

V oblasti Střední Asie je voda nedostatkovým zdrojem důležitým pro ekonomiku a zemědělství (Winterová 2009:52). Jalivov, Amer a Ward dokonce oblast označují za jednu ze světových „horkých skvrn“ konfliktů o vodu (Jalivov, Amer, Ward 2013:3976). Vždy tomu tak ale nebylo. Nedostatky vody ve Střední Asii jsou důsledkem zejména hospodářské politiky zavedené SSSR ve 40. a 50. letech dvacátého století. V ekonomice SSSR měla každá republika svoji specifickou roli. Středoasijské republiky byly v rámci ekonomiky SSSR exportéry surovin a centrem rostlinné výroby. Vodní zdroje jsou ve Střední Asii prostorově i časově nerovnoměrně rozdělené, takže jejich management vyžaduje regionální spolupráci (Abdullaev, Rakhmatullaev 2013). Jalivov, Amer a Ward označují vodu za „nejkonfliktnější“ zdroj v regionu (Jalivov, Amer, Ward 2013:3960). Většina vody v regionu pochází z řek Syrdarja a Amudarja.

Syrdarja vzniká soutokem řek Naryn a Karadarja v Kyrgyzstánu a dále pokračuje přes uzbeckou část Ferganské kotliny, tádžickou oblast Khujand, Uzbekistán a Kazachstán do oblasti Aralského jezera. Délka toku je 2212 km. Povodí má rozlohu 219 000 km². Roční průtok řeky dosahuje 37 km³. Amudarja vzniká soutokem řek Vakhsh a Pyanj v Tádžikistánu a dále pokračuje přes Uzbekistán, Afghánistán a Turkmenistán. Délka jejího toku je 2540 km. Povodí pokrývá plochu 309 000 km². Průtok Amudarji je 78 km³ ročně (Granit a kol 2012:422). Na vodě z obou řek je závislých 60 % venkovské populace Střední Asie (Jalivov, Amer, Ward 2013:3960). Do roku 2050 se v souvislosti s globálním oteplováním předpokládá snížení průtoku středoasijských řek o polovinu (Jalivov, Amer, Ward 2013:3962).

Nedostatek vody a její nízká kvalita podstatně redukuje možnosti nápravy stávajících socio-ekonomických a environmentálních problémů (Kushkumbayev, Kushkumbayeva 2013:211). Současné klima celé Aralské pánve je značně kontinentální s ročním odparem 1700 mm a teplotami pohybujícími se mezi 40 °C v létě a – 40 °C v zimě (Granit a kol. 2012:422). V souvislosti s globálním oteplováním čekají oblast výrazné klimatické změny. Syrdarja i Amudarja jsou napájeny z ledovců středoasijských pohoří. Tání ledovců však způsobí kompletní změnu hydrologického režimu obou řek. Dle současných předpokladů budou růst nejvíce teploty v zimních měsících. Takže se zkrátí doba na akumulaci ledu v ledovci a naopak se prodlouží doba jeho tání. Výsledkem bude zmenšení průtoků středoasijských řek a výraznější nedostatky vody. Mezi léty 1977 a 2007 se ledovce v pohoří Ťan-Šan zmenšily o 23,5 % (Karthe, Chalov, Bordtcardt 2015:491). Ledovce pohoří Pamír v Tádžikistánu se v druhé polovině dvacátého století zmenšily o třetinu (Renner 2010). Díky tání ledovců se má do roku 2050 průtok vody v Syrdarji snížit o 2-5 % a Amudarji o 10-15 % (Granit a kol 2012:422).

Obě řeky končí svůj tok v oblasti Aralského jezera, které díky lidským zásahům v obou povodích vysychá. Dle předpokladů OSN se bude nedostatek vody v oblasti dále zhoršovat. Jen od roku 2000 se populace Střední Asie rozrostla o 10 milionů obyvatel (International Crisis Group 2014:1). Současná populace 65 milionů obyvatel má do roku 2025 stoupnout o 20 %. Již v současné době však 40 % obyvatelstva nemá přístup k pitné vodě (Kushkumbayev, Kushkumbayeva 2013:212). Do budoucna je tedy možné očekávat růst negativních důsledků nedostatku pitné vody na socio-ekonomickou a s tím související bezpečnostní situaci dotčených států.

Oba říční toky jsou charakteristické nepoměrem rozdělení přírodních zdrojů mezi státy horního a dolního toku obou řek. Tádžikistán a Kyrgyzstán jsou nejchudšími státy Střední Asie. Oba státy jsou velmi hornaté, jejich průměrná nadmořská výška je 3000 m a mají velký hydroenergetický potenciál (Jalivov, Amer, Ward 2013:3960). V Tádžikistánu a Kyrgyzstánu pramení 90 % vody v regionu (Renner 2010). Fakt, že Kyrgyzstán a Tádžikistán kontrolují přes 90 % vody v regionu, značně přispívá k umocnění konfliktnosti situace (Winterová 2009:55). Tyto státy čelí nedostatku jiných přírodních zdrojů nutných k zabezpečení elektrické energie a tepla pro své obyvatelstvo, a tak musí využívat své vodní zdroje pro energetické účely.

Státy na dolním toku, tedy Uzbekistán, Turkmenistán a Kazachstán jsou naopak bohaté na energetické suroviny, jakou jsou ropa, zemní plyn a uhlí. Za jejich užívání státy horního toku si však účtují tržní ceny, které tyto státy nejsou schopny platit. Tádžikistán a Kyrgyzstán

jsou nejchudšími státy regionu a příhodná geografická poloha pro výrobu elektrické energie z vody je jedna z mála výhod, kterou mohou oba státy využít. Státy na dolním toku konzumují 85 % vody z obou řek (Jalivov, Amer, Ward 2013:3960). Rivalita států na horním toku a států na dolním toku může v extrémním případě vyústit i ve válku. Sdílené a omezené vodní zdroje jsou vždy potencionálním důvodem regionálních sporů, zejména pokud jsou tyto zdroje špatně obhospodařované (Stratfor 2012 b). Voda je „nejkonfliktnějším“ zdrojem v oblasti (Jalivov, Amer, Ward 2013:3960).

Středoasijské stepi mají dobrou půdu a dostatek vlhkosti pro zemědělství. Pro rozvoj zemědělství v aridních oblastech však SSSR vybudoval rozsáhlý zavlažovací systém. Odklon vody z řek Syrdarja a Amudarja pro zavlažování bavlníkových plantáží způsobil, že Aralské jezero přišlo o 75 % své vody a zvýšila se jeho salinita. Následky vysušení jezera jsou dalekosáhlé a nezvratné. Vysychání jezera způsobilo, že jezero nebylo schopné ovlivňovat klima v okolních oblastech, které začaly podléhat desertifikaci (Stratfor 2012 a). Většina kdysi čtvrtého největšího jezera na světě se tak přeměnila v poušť Aralkum.

2.2 Dělení vody mezi státy horního a dolního toku

Problém tedy je spíše než faktickým nedostatkem vody v oblasti způsoben nedostatkem konsensu o způsobu rozdělení říční vody mezi státy. Hlavním důvodem nedostatku vody v oblasti Střední Asie jsou protichůdné národní zájmy tamních států (Renner 2010). Systém barterových obchodů voda za energie ztroskotal s rozpadem SSSR v roce 1991. Faktorů vyvolávajících konflikty mezi státy kvůli nedostatku vody je hned několik (Winterová 2009:52). Prvním z nich je systém vodních děl, který nepočítal s rozpadem SSSR, tzn. i s nezávislostí svazových republik. Vodní nádrže hrají důležitou roli v oblastech s limitovaným množstvím srážek. Ve Střední Asii je jejich primárním účelem zabezpečení vody pro závlahy a výroba elektrické energie (Rakhmatullaev a kol. 2013:985). Vodní management v celé oblasti byl řízen centrálně z Moskvy. V zimě Kazachstán a Uzbekistán posílaly své přebytky elektrické energie, spolu s dodávkami ropy, zemního plynu a uhlí do Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. V přehradních nádržích v Kyrgyzstánu a Tádžikistánu se naproti tomu v zimě hromadila voda, která byla v letních měsících užita na závlahy na dolním toku. Dezintegraci barterového systému měly napravit smlouvy, uzavřené v průběhu devadesátých let, jejichž realizace však selhala.

Po rozpadu SSSR vyústila interdependence států v oblasti zásobování přírodními zdroji v napětí mezi státy (Stratfor 2015). Základem právní regulace dělení vod v řekách je Dohoda o spolupráci při společném managementu a ochraně mezistátních vodních zdrojů, sepsaná

v Alma-Atě v roce 1992. Na tuto dohodu navazuje nespočet dalších dohod, např. Dohoda o společném postupu při řešení problémů Aralského jezera a přilehlých oblastí z roku 1993, Mezivládní dohoda o užívání energetických zdrojů v povodí Syrdarji z roku 1996, Rámcová konvence o ochraně životního prostředí pro udržitelný rozvoj z roku 2006, Dohoda o spolupráci s respektem k ochraně životního prostředí a zodpovědnosti při užívání přírodních zdrojů z roku 1998, či Dohoda o užívání paliv a energie, vodních zdrojů, stavbě a užívání potrubí z roku 1998 aj. Tyto dokumenty však nebyly nikdy řádně implementovány a mají pouze deklarativní charakter (Janusz-Pawletta 2015:890).

Vzhledem k vysokému počtu různých mezinárodních dohod, které uzavřely státy Střední Asie, se tedy nedá říci, že by jejich vlády o řešení problému nedostatku vody v regionu neměly zájem. Protichůdnost státních zájmů však neumožňuje problém nedostatku vody v oblasti efektivně řešit (Kushkumbayev, Kushkumbayeva 2013:213). Některé smlouvy jsou navíc prakticky neuplatnitelné, jelikož na nich neparticipují všechny strany konfliktu. Kromě toho je problémem také slabá vynutitelnost mezinárodního práva. Výše zmíněné smlouvy totiž postrádají jakékoliv sankce za jejich neplnění (Karthe, Chalov, Borchardt 2015:496). Mezinárodní režim, který tyto smlouvy měly zajistit, tak nebyl vymahatelný.

Postup při řešení sporů obsahuje Helsinská konvence z roku 1992 O ochraně a užívání přeshraničních vodních toků a jezer. Dle této konvence jsou státy povinny řešit vzájemné spory vyjednáváním. Pokud strany sporu nedojdou vyjednáváním k vyřešení konfliktu, musí se obrátit na mezinárodní soudní dvůr, případně se spor stane předmětem mezinárodní arbitráže (United Nations 2014:13). Jelikož konvenci podepsaly pouze Kazachstán, Uzbekistán a Turkmenistán, neexistuje žádný mechanismus řešení sporů o vodu mezi státy na horním a dolním toku Syrdarji a Amudarji.

V minulosti se nepočítalo s rozpadem SSSR, a s tím související samostatností republik Střední Asie, a tak byla vodní díla jako např. přehrady a zavlažovací kanály stavěny přes jejich hranice. Problémem jsou spory států ohledně stavby a fungování vodních děl na horních tocích obou řek (Kushkumbayev, Kushkumbayeva 2013:213). Dohoda z Alma-Aty určila platnost dosavadních barterových praktik při dělení přírodních zdrojů v oblasti. Dle této dohody měly státy na horním toku obou řek zadržovat ve svých přehradách přes zimu vodu, která se v letních měsících používá k závlahám na plantážích na dolním toku. Přehrady hrají důležitou roli zejména v obdobích sucha, kdy mají bránit vysokým ekonomickým ztrátám zemědělství (Rakhmatullaev 2013:987). Státy na dolním toku měly státům na horním toku za tyto dodávky vody poskytovat energetické suroviny. Kvůli ekonomické krizi si však Uzbekistán za dodávky energetických surovin začal účtovat jejich tržní ceny, které státy

horního toku nebyly schopné platit. Uzbekistán již kompletně opustil od praxe barterových obchodů z dob SSSR a za svůj plyn si účtuje tržní ceny (IHS Global Insight Inc.:2013:7). Kvůli zabezpečení svých energetických potřeb pak státy horního toku musely změnit režim na svých přehradních nádržích ze zavlažovacího na energetický. Pod tímto režimem se voda z přehradních nádrží vypouští zejména v zimě. V letních měsících se přehrady napouští, a tudíž není možné zásobovat vodou závlahové zemědělství na dolních tocích řek.

Na jedné straně sporu tedy stojí snaha států na horním toku obou řek o energetickou nezávislost. Výpadky v zásobování energiemi měly vliv na socioekonomickou stabilitu Tádžikistánu. To vedlo ke zhoršení pohledu Tádžického obyvatelstva a politiků na Uzbekistán (Kushkumbayev, Kushkumbayeva 2013:217). Stejně tak nedostatky energií byly jedním z důvodů revoluce v roce 2010, která způsobila pád režimu prezidenta Bakijeva v Kyrgyzstánu.

Druhá strana sporu představuje právo států na dolním toku na dostatečné množství vody pro závlahové zemědělství. Prezident Uzbekistánu Islam Karimov v roce 2012 sdělil: „Problémy při zásobování vodou by se měly řešit na bázi platných dohod vyjednaných na půdě OSN, jiný přístup by mohl vyústit i ve válku (Kushkumbayev, Kushkumbayeva 2013:217)“. V Tádžikistánu zase vládní propaganda prezentuje projektovanou přehradu Rogun, jako „všelék“, který vyřeší veškeré problémy země. Politici v jednotlivých státech Střední Asie tak otázku vody sekuritizují. V regionech, kde se problematika vody dostala do nejvyšších pater politiky, pravděpodobnost konfliktu narůstá (Winterová 2009:52). Granit a kol. dodávají, že pokud je povodí řeky sekuritizované, je těžké dojít ke spolupráci (Granit a kol. 2012:422).

Státům horního toku vzrůstají při skladování vody pro státy dolního toku náklady, které však státy dolního toku odmítají platit. Např. Kyrgyzstán tak ve svých přehradních nádržích drží 80 % vody, kterou sám nemůže využít. Státy na horním toku jsou rovněž vojensky slabší, než státy na dolním toku. Většina dohod o rozdělení vody v oblasti se tak řídí dle vůle států na dolním toku, včetně neochoty uznat, že voda je surovina, za kterou je třeba platit. Childress potvrzuje, že pokud je jedna strana sporu silnější než druhá, často nerespektuje platné dohody o dělení vody (Childress 2015:24).

Ekonomiky jednotlivých států Střední Asie jsou značně závislé na zemědělství. K nedostatku vody dochází často vinou jejich ztrát, kvůli zastaralému a zchátralému zavlažovacímu systému. Winterová odhaduje, že 50-90 % vody určené k závlahám se kvůli technickému stavu zavlažovacích kanálů nedostane k polím (Winterová 2009:55). Tádžikistán a Kyrgyzstán vnímají vodu jako strategickou surovinu, neboť je to jediný zdroj jejich

národního bohatství.

Varis varuje před dvěma klamy, které plynou z dosavadní diskuse o problémech Střední Asie. V první řadě zde není žádný nedostatek vody. Syrdarja poskytuje každému obyvateli svého povodí 1744 m³ ročně, Amudurja 2465 m³ ročně (Varis 2014:28). Dostatečná zásoba vody na jednoho člověka za rok je dle OSN 1000 m³. Konflikty o vodu nabyly na intenzitě až po rozpadu SSSR v souvislosti se vzájemně protichůdnými prioritami států na horních a dolním tocích řek.

Obě řeky tak dovedou obyvatele svých povodí zásobit podstatně větším množstvím vody, než považuje OSN za dostatečné. Mnozí autoři rovněž deklarují, že je nutné zvýšit efektivitu zemědělství. Nepochybně je pravdou, že neefektivita zavlažovacích kanálů stojí za podstatnou částí ztrát vody z říčních toků a za degradaci půd apod. Dle Varise je však lepší soustředit se na rozvoj odvětví méně náročných na vodu a více náročných na lidský kapitál (Varis 2014:28).

Nehledě na tuto skutečnost se však státy Střední Asie stále zaměřují na aktivity primárního sektoru, jako je právě zemědělství. I když jsou středoasijské republiky jedny z největších spotřebitelů vody na světě, efektivita její spotřeby je nízká. Turkmenistán potřebuje na vytvoření jednoho USD HDP třikrát více vody než Indie, čtyřikrát více než Egypt, čtrnáctkrát více než Čína a tři a čtyřicetkrát více než Španělsko (Varis 2014:28).

Konflikt je tak způsoben zejména neochotou států participujících na povodí Syrdarji a Amudarji, slevit ze svých zájmů, ve jménu vzájemně prospěšného užívání povodí. Dalo by se tedy říci, že na jedné straně konfliktu jsou energetické zájmy Kyrgyzstánu a Tádžikistánu a na druhé straně zemědělství dolního toku závislé na závlahách.

Vodní toky Aralské pánve jsou extrémně nadužívané, a to zejména v zemědělských regionech a kolem hlavních měst (Karthe, Chalov, Borchardt 2015:488). Ekonomiky jednotlivých států Střední Asie jsou závislé na závlahovém zemědělství, na kterém je závislá většina zemědělské půdy. 90 % celkových zásob povrchové vody ve Střední Asii se používá na závlahy (Karthe, Chalov, Borchardt 2015:492). Pokud by státy přišly o vodu pro závlahy, proměnila by se jejich zemědělská půda v poušť.

Zemědělství navíc zaměstnává velkou část obyvatelstva Střední Asie. Problémem není jen nedostatečná kvantita, ale i kvalita vody, která je snížena rozsáhlým užíváním pesticidů v zemědělství. Kontaminovaná voda zásadně snižuje kvalitu životního prostředí a ohrožuje zdraví jeho obyvatel v regionu.

Středoasijské republiky musí najít takovou variantu vodního managementu, která by umožňovala státům horního i dolního toku dosažení zisku z užívání vody a zároveň by byla

environmentálně udržitelná. Kritéria dobrého vodního managementu jsou participace, transparentnost, rovnost, efektivita, zodpovědnost a integrace (Janusz-Pawletta 2015:887).

Současným problémem Střední Asie je rozdělení povodí do několika administrativních okrsků, které vzájemně nesdílejí data (Karthe, Chalov, Bordhardt 2015:494). K rozhodování tak dochází na nekompetentních úrovních institucí. Tyto instituce jsou navíc nedostatečně vybaveny finančním i lidským kapitálem (Karthe, Chalov, Bordhardt 2015:494). Management mezistátních vodních toků by měl být veden institucemi zahrnující všechny státy v povodí dané řeky. Pravidla a fungování instituce mají být jasně daná, stejně jako geografická a funkční vymezení působnosti těchto institucí, práva a povinnosti států a postup při řešení sporů (Janusz-Pawletta 2015:888).

Po rozpadu SSSR se rozpadl i systém sledovacích stanic vodních toků. Povodí byla rozdělena na velké množství asociací uživatelů vody, které v době ekonomické recese čelily velkým finančním škrtům, a tak často neměly ani na výplaty zaměstnanců udržujících kanály. Nebyla dosud sepsána žádná mezinárodní smlouva, která by upravovala vodní management na úrovni povodí řek (Janusz-Pawletta 2015:890).

Dalším problémem bylo nedemokratické fungování asociací, do jejichž čela byli často dosazováni lidé s dobrými konexemi na vládnoucí elitu. Tito lidé navíc často postrádali odborné znalosti (Karthe, Chalov, Bordhardt 2015:495). Asociace uživatelů vody tak poskytovaly svým uživatelům špatné služby, za které si účtovaly buď malé, nebo žádné poplatky. Celkově tyto asociace v Uzbekistánu spravují 73 % orné půdy a 70 % zavlažovacích kanálů (Abdullaev Rakhmatullaev 2013). Problémem bylo sladit zejména potřeby různých akterů v povodí. Po rozpadu SSSR se decentralizovalo zemědělství, velké farmy produkující bavlnu se tak rozpadly na mnoho malých farem, produkujících dalších plodiny. Každá plodina má jiné požadavky na zavlažování, které si mnohdy konkurují. To v kombinaci se systémem státních kvót na pěstování bavlny a obilí a nedostatečným vybavením WUA finančními a lidskými zdroji způsobuje jejich neefektivitu.

Zemědělci tak nejsou motivováni k úsporám vody. Odpovídající ocenění vody může bezpochyby zvýšit efektivitu závlah a omezit plýtvání s vodou (Karthe, Chalov, Bordhardt 2015:495). Na úrovni Aralské pánve jako celku měli za úkol koordinovat vodní management Interstate Coordinating Water Commission ICWC (ICWC), nebo International Fund for Aral Sea (IFAS). Cílem IFAS je připravit všeobecnou strategii dělení a užívání vody, na jejímž základě budou přijaty mezivládní právní akty za účelem regulace sporů souvisejících se spotřebou a ochranou vodních zdrojů před znečištěním a dalšími externalitami socioekonomického rozvoje regionu (Granit a kol. 2012:428). Kolektivní akce

celoregionálního rozsahu však byla dle Abdullaeva a Rakhmatullaeva iluzorním cílem (Abdullaev, Rakhmatullaev 2013). Obě instituce jsou nefunkční, kvůli korupci a střetu národních zájmů, podezřívavosti a autoritativním strukturám neschopným spolupráce (Renner 2010).

I když byly založeny mezinárodní instituce, které měly řešit otázku nedostatku vody, bez dostatečně silného hegemonu, který by byl schopen prosadit realizaci konkrétního mezinárodního režimu, tyto organizace nejsou schopny fungovat (Granit a kol. 2012:428). Za SSSR plnila roli hegemonu centrální vláda v Moskvě, která byla schopna prosadit management vodních zdrojů vyhovující oběma stranám. Moskva tedy určovala zájmy středoasijských svazových republik pomocí politiky síly (Security & Human Rights 2011:66). Po rozpadu SSSR však státy sledovaly unilaterální politiky, jejímž cílem byla maximalizace vlastního zisku (Granit a kol. 2012:429). Státy horního toku se tak snaží rozvíjet svůj hydroenergetický potenciál. Státy dolního toku se snaží zabezpečit svoje zemědělství dostatečnými dodávkami vody.

Střední Asie tak čelí začarované kruhu. Unilaterální politiky místních států totiž dále prohlubují sekuritizaci vody, potravin a energií. Sekuritizace brání státům v navázání dostatečně silného mezinárodního režimu (Granit a kol. 2012:430). Pokud by mezi státy existoval jasně daný mezinárodní režim dělby vody z mezistátních řek, tyto zájmy by nebyly protichůdné. Na jedné straně tak externality způsobené zimním vypouštěním přehrad pustoší úrodu v dolních státech a na druhé straně však státy dolního toku nejsou ochotny platit státům horního toku za náklady, které jim vznikají při udržování přehrad v zavlažovacím režimu. Důvodem konfliktů o vodu tedy není její nedostatek, ale zejména rozdílné ekonomické preference států na horních a dolních tocích středoasijských veletoků. V současnosti se o povodí obou řek dělí pět států, které nejsou schopny ustoupit ze svých protichůdných zájmů. Tobias Renner popisuje spory o vodu ve Střední Asii doslova jako „Hydroenergetika versus zemědělství (Renner 2010). Následující část práce analyzuje priority států na horním a dolním toku obou řek a důvody nestability a vzájemné nedůvěry mezi státy v oblasti.

2.3 Priority jednotlivých států

2.3.1 Hydroenergetické potřeby států na horním toku

Národním zájmem Kyrgyzstánu a Tádžikistánu je zabezpečit svoji energetickou soběstačnost. Kvůli rozsáhlým hydroenergetickým kapacitám Kyrgyzstánu a Tádžikistánu se vody zdejších řek využívají zejména pro účely hydroenergetiky. Zemědělství zde hraje pouze sekundární roli. Dle dohody z Alma-Aty měly energetické požadavky států na horním toku

pokrývat dodávky energetických surovin ze států na dolním toku. Mělo tak být dosaženo mezinárodní spolupráce pomocí modelu voda a elektrická energie vyrobená ve vodních elektrárnách za dodávky fosilních paliv nutných pro přežití států na horním toku v zimě. Kyrgyzstán tak měl v létě ze svých přehrad vypouštět 75 % ročního úhrnu vody, zatímco v zimě pouze 25 % (Granit a kol. 2012:425). Vzhledem k ekonomické krizi, kterou si region prošel po rozpadu SSSR, to však nebylo reálné. Uzbekistán si tak za dodávky zemního plynu začal účtovat tržní ceny. Kyrgyzstán tyto ceny platit nechtěl, jelikož by to v kombinaci s náklady na údržbu přehrad znamenalo razantní snížení životní úrovně obyvatelstva (Winterová 2009:58). Kyrgyzstán je ekonomicky i politicky závislý na svých susedech. Se zhoršujícím se stavem národního hospodářství rostl nacionalismus, a tudíž se snižovaly možnosti řešení sporů o vodu (International Crisis Group 2014:1). Barterový systém se tak rozpadl zejména kvůli nekompatibilitě národních zájmů středoasijských států a jejich neochotě spolupracovat. Kvůli rozpadu barterového systému musí každoročně vyjednávat dodávky energetických surovin výměnou za dodávky vody pro zavlažování plantáží na dolním toku Syrdarji. Pokud Kyrgyzstán od svých susedů nedostane dostatek ropy, uhlí a zemního plynu na zimu, musí pro udržení své energetické bezpečnosti zvýšit odtoky ze svých přehradních nádrží. Kyrgyzstán tak byl nucen změnit režim na své největší přehradní nádrži Toktogul ze zavlažovacího na energetický. To ovšem znamenalo vypouštění vody v zimě, namísto jejího hromadění. V letních měsících, kdy je třeba nejvíce zavlažovat, v Syrdarji proto klesal průtok. V zimě trpěl Uzbekistán povodněmi.

Napětí vygradovalo v roce 1997, kdy na Kyrgyzské hranici Uzbekistán soustředil armádu a vyhrožoval obsazením příhraničních vodních děl. V roce 2001 Kyrgyzstán schválil zákon O mezinárodním užívání vody. Dle tohoto zákona je voda majetkem Kyrgyzstánu a jiné státy by za její užívání měly platit. Cílem tohoto zákona bylo zejména finančně zabezpečit údržbu Kyrgyzských přehrad v situaci, kdy Kyrgyzstán užívá méně než 25 % vlastních zdrojů vody (Winterová 2009:58). Kyrgyzstán je rozdělen na severní a jižní část. Sever země je kromě plynu z Uzbekistánu zásoben i plynovodem z Kazachstánu. Jih země, kde je státní moc nejslabší, je odkázán pouze na Uzbekistán. Např. v zimě 2014 byl jih Kyrgyzstánu naprosto bez plynu. Tenze mezi oběma státy narůstají zejména kvůli stavbě nových přehrad v Kyrgyzstánu (Stratfor 2014).

Stejně jako Kyrgyzstán se s výpadky zásobováním plynem v zimních měsících ze strany Uzbekistánu potýká také Tádžikistán. Tádžikistán byl ještě v horší pozici než Kyrgyzstán, jelikož si na začátku devadesátých let prošel krvavou občanskou válkou, jejímž následkem byl totální institucionální rozvrat. Stejně jako Kyrgyzstán ani Tádžikistán nemá peníze na to, aby

platil za dodávky plynu z Uzbekistánu (Winterová 2009:57). Pro Tádžikistán se tak stala prioritou energetická nezávislost, kterou mu má přinést zejména výstavba přehradní nádrže Rogun. Tádžikistán navíc nemá tak silnou vyjednávací pozici, jelikož vlastní podstatně menší přehrady než Kyrgyzstán, a nemůže tedy zadržet větší množství vody. To by mohla změnit zejména chystaná přehradní nádrž Rogun.

Cílem obou států na horním toku je nejen energetická soběstačnost, ale také export elektrické energie. Státy na dolním toku jsou bohaté na energetické suroviny, doplácí ale na havarijní stav surovinododávů, a proto je jejich prioritou a potřebou stavba nových vodních děl. Oba státy mají totiž ideální podmínky pro rozvoj hydroenergetiky.

Jádrem současných sporů jsou především plány států na horních tocích řek na výstavbu nových vodních děl. Největší obavy u států na dolním toku obou řek budí projekty přehrad Kamarata 1 a Rogun (Stratfor 2012 a). Přehradu Kamarata 1 plánuje postavit Kyrgyzstán na řece Naryn, což je jedna z hlavních zdrojnic Syrdarji. Přehradní nádrž Rogun, má být postavena na řece Vaksh v Tádžikistánu a má se jednat o nejvyšší přehradní nádrž na světě.

Obě přehrady byly projektované v dobách SSSR, a to za účelem vyrovnání sezónních výkyvů v průtocích řek. Syrdarja i Amudarja totiž vytékají z ledovců, jejich průtoky jsou tak v zimě výrazně nižší než v létě. Kyrgyzstán i Tádžikistán ale plánují nové přehradní nádrže užívat zejména pro výrobu elektrické energie. Kamarata 1 má mít výkon 1900 MW, Rogun dokonce 3600 MW (Stratfor 2012 a). Nové přehrady by tak z obou států udělaly velké vývozce elektřiny. Kromě toho by se však podstatně snížila jejich závislost na dovozu ropy a zemního plynu ze států na dolním toku. Státy dolního toku se obávají zejména negativního vlivu nových přehrad na množství vody dostupné pro závlahy.

Náklady na výstavbu obou přehrad jsou však velmi vysoké. Cena vodního díla Kamarata 1 se odhaduje na dvě až čtyři miliardy USD (Stratfor 2012 a). HDP Kyrgyzstánu za rok 2013 je však pouze 7,226 miliardy USD (World Bank 2015 a). Přehradní nádrž Rogun by měla Tádžikistán vyjít na dvě až tři miliardy dolarů (Stratfor 2012 a), zatímco jeho HDP z roku 2013 je 8,508 miliardy USD (World Bank 2015 b). Výstavba obou vodních děl tedy vysoce převyšuje možnosti Kyrgyzstánu i Tádžikistánu. Pro stavbu přehrad tak budou nutné zahraniční investice. V jejich poskytování se angažuje především Rusko.

Kvůli ruskému financování vodního díla Kamarata-1, vidí Uzbekistán Rusko jako stát, který zásadním způsobem stěžuje konflikty o vodu v regionu Střední Asie. Rusko se tak jasně postavilo na stranu Kyrgyzstánu (International Crisis Group 2014:5). V roce 2004 nabídla ruská společnost Rusal Tádžikistánu spolufinancování projektu Rogun. Oficiálně to bylo kvůli zajištění energetické bezpečnosti tádžické hliníkárně TALCO, v té době částečně patřící

Rusal. Rusal však tuto nabídku stáhl, jelikož Kreml v tu dobu nechtěl provokovat Uzbekistán (Stratfor 2012 a). V roce 2007 však byla smlouva s firmou RUSAL rozvázána, jelikož tádžická vláda firmu podezřívala ze spolupráce s Uzbekistánem, kvůli snížení výšky hráze (Juraev 2012:3). Projekt však byl znovu obnoven a vláda Tádžikistánu na stavbu Rogunu chce uvolnit pouze 200 milionů USD. Zbytek by měly pokrýt přímé zahraniční investice. Jestli tyto prostředky přijdou z Ruska, bude však záležet primárně na tom, jak moc bude chtít Rusko tlačit na Uzbekistán (Stratfor 2012 a). Politické pozadí stavby Rogunu zmiňuje i Juraev. Rogun má sloužit jako politický nástroj, který vyváží uzbeckou kontrolu nad všemi dopravními trasami a surovinovody do Tádžikistánu (Juraev 2012:3). Uzbekistán může totiž blokovat jakékoliv dodávky surovin, zboží a elektrické energie do Tádžikistánu.

Uzbekistán, Kazachstán i Turkmenistán již vyjádřily své nepřátelské postoje k plánovaným přehradám. Všechny zainteresované státy se bojí, že nové přehrady omezí v letních měsících možnosti závlah a v zimních měsících způsobí povodně. Původně však měla přehradní nádrž Rogun zásadně vylepšit vodní management Amudarji. Pokud by byl provoz přehrady nastaven optimálně, mohl by zvýšit výnosy farmářů a zároveň zlepšit energetickou situaci Tádžikistánu (Jalilov, Saud, Ward 2013:3959). Rogun by při správném fungování mohl rozšířit možnosti pěstování rostlin ve všech státech povodí. Výnosy bavlny by např. v Uzbekistánu bez přehrady byly 1,71 milionů tun ročně, ale s přehradou 2,21 milionů tun ročně. Při předpokládané úrovni globálního oteplování a snížení průtoku o 50 % by byl výnos 1,53 milionů tun bez přehrady a 1,75 milionů tun s přehradou. V případě pšenice je rozdíl ještě markantnější. Výnosy s přehradou by byly při současném průtoku 1,97 milionů tun bez přehrady a 2,72 milionů tun s přehradou. Při snížení průtoku o 50 % vinou globálního oteplování je možné očekávat výnosy s přehradou 0,43 milionů tun a pouze 0,05 milionů tun bez přehrady (Jalivov, Amer, Ward 2013:3970).

Pokud bude Rogun fungovat v módu umožňujícím závlahy od března do září, mělo by na tom celé povodí vydělat o 39 % více, než v současné době. Pokud se do roku 2050 zvedne teplota o 1-3 °C, zvýší se zisk celého povodí o 18 %. Pro Tádžikistán to znamená zisky 7,9 miliard USD, při současném průtoku a 3,8 miliard USD při snížení průtoku o 50 % vinou oteplení o 1-3 °C (Jalivov, Amer, Ward 2013:3966). Oboustranně pozitivní vliv mohou mít přehrady pouze za předpokladu, že vodní management řek v Aralské pánvi bude fungovat na principu barterových vztahů, pro který byly obě přehrady v dobách SSSR plánovány.

2.3.2 Zemědělství v Uzbekistánu

Zavlažovací systém ve Střední Asii je nejkomplexnější na světě, přičemž na Uzbekistán připadá polovina zavlažované půdy v regionu Střední Asie (Rakhmatullaev a kol. 2013:988) v různé míře závislé na zemědělství. Nejvíce závislým na zemědělství je Uzbekistán. Bavlna je zdrojem 40 % příjmů z exportu Uzbekistánu (IHS Global Inc. 2013:6). Uzbekistán produkuje 10 % světového exportu bavlny. Jeho podíl na světovém trhu však od rozpadu SSSR klesl o 20 %. Ústup ze světového trhu je způsoben zejména snížením exportů bavlny ale i rozvojem pěstování obilí. I přesto Uzbekistán ročně exportuje bavlnu v hodnotě jedné miliardy USD, což z něj dělá druhé největšího exportéra bavlny na světě (Juraev 2009:3). Bavlna je však stále zásadním zdrojem příjmů státu. Turkmenistán není tak závislý na zemědělství kvůli vysokým příjmům z exportu ropy a zemního plynu. Kyrgyzstán a Tádžikistán mají diversifikované zemědělství, které se specializuje zejména na chov hospodářských zvířat (Granit a kol 2012:426). Celková výměra zemědělské půdy v Uzbekistánu je 5,2 milionů km², 4,2 miliony km² jsou závislé na závlahách. Uzbekistán je tak suverénně největším spotřebitelem vody z řek v Aralské pánvi. Syrdarja a Amudarja dodávají 82 % závlahové vody (Rakhmatullaev a kol. 2013:990). Bez závlah z obou řek by tak rozsáhlá zemědělská produkce nebyla možná.

I bez vodních děl Rogun a Kambarata-1 se již teď státy na dolním toku Syrdarji a Amudarji potýkají s nedostatkem vody, který se bude dále zhoršovat díky populačnímu růstu. Uzbekistánu může výrazně pomoci zlepšení efektivity jejich zavlažovacího systému. V současné době je 50 % půdy Uzbekistánu zasoleno kvůli špatnému stavu zavlažovacích systémů (International Crisis Group 2014:4). Uzbekistán tak musí začít rekonstruovat zavlažovací kanály, které se od rozpadu SSSR prakticky neudržují. I když čelí Uzbekistán nedostatkům vody, jeho centralizované zemědělství stále klade zemědělcům kvóty na produkci bavlny a obilí.

Závlahové zemědělství má ve Střední Asii tisíciletou tradici. Archeologické vykopávky dokazují, že k jeho rozvoji došlo již v šestém století, díky ekonomickému růstu, který regionu přinesla hedvábná stezka. Střední Asie je tak jedním z nejstarších regionů se závlahovým zemědělstvím na světě. Před ruskou anexí Střední Asie podporoval zavlažovací systém zejména malé samoživitelské farmy. Zavlažování zde bylo vždy spojeno zejména s jarním obdobím, kdy je díky tání sněhu na horách vody dostatek. Řečeno dnešní terminologií bylo tehdejší zemědělství řízeno v bottom-up stylu. Vládcí tehdejších chanátů sice měli absolutní moc a tu využívali ke jmenování tzv. khakímů či beků, kteří byli pověřeni správou jednotlivých administrativních okrsků. Správu hlavních zavlažovacích kanálů měl na starosti

arik bashi, který rozhodoval o načasování a rozsahu závlah. Za zprávu zavlažovacích struh odpovídal mirab, kterého si však farmáři volili sami. Půda však patřila farmářům tzv. dehkanům. Pokud farmáři potřebovali více vody, zaplatili za ni mirabovi, mirab zaplatil arib bashimu atd. Farmáři tak neměli žádný důvod požadovat více vody, než bylo třeba (Abdullaev, Rakhmatullaev 2013). Zemědělství ve Střední Asii bylo tržně orientováno. Tento systém byl úspěšný, protože farmáři si mohli sami zvolit, kolik vody na co spotřebují.

S rozvojem plantážního zemědělství se však zavlažované plochy rozrostly do pouští, kde odpar vody vysoce převyšuje její vsak. Zejména Uzbekistán se stal základnou pěstování bavlny v carském Rusku a později v SSSR. Za SSSR došlo k násilné kolektivizaci a malé farmy byly nahrazeny velkými zemědělskými družstvy zaměřenými na pěstování bavlny. Během minulého století stoupla výměra zavlažovaných ploch z 1,3 milionů hektarů v roce 1900 na 4,2 miliony hektarů na začátku 21. století, přičemž plocha bavlníkových plantáží se zpětinásobila. Rostly rovněž náklady na zavlažování. Zatímco mezi léty 1895-1915 vynaložila carská vláda na stavbu a údržbu závlah 33 milionů rublů (v hodnotě rublu ze sedmdesátých let 20. století), tak provoz závlahových systémů v osmdesátých letech vyšel SSSR na 1,743 miliardy rublů (Abduallaev, Rakhmatullaev 2013). S rozvojem závlahového zemědělství rapidně stoupla spotřeba vody. Na začátku 60. let spotřebovávaly středoasijské republiky 60,6 km³ ročně. Na začátku 90. let to bylo již 116 km³ (Rakhmatullaev a kol. 2013:987). S rozvojem zemědělství rostla také populace. Na začátku 20. století žilo v Uzbekistánu 4,3 milionu obyvatel, zatímco dnešní populace Uzbekistánu přesahuje 30 milionů obyvatel (Abduallaev, Rakhmatullaev 2013). Spotřeba vody se během posledních třiceti let prakticky zdvojnásobila. Změny, které SSSR přinesl do Střední Asie, byly dalekosáhlé. V krátké době region přešel od nomádkého zemědělství k zemědělství založeném na produkci obřích farem. Tržně orientované zemědělství, kde dominovaly malé farmy, se změnilo v zemědělství řízené státními kvótami udělovanými Moskvou. I přes nesporné negativní důsledky však vodní management z dob SSSR dokázal zabezpečit farmám dostatek vody pro závlahy.

Po rozpadu SSSR došlo k ekonomické krizi, díky které se státní výdaje středoasijských republik na vodní infrastrukturu snížily mezi léty 1991 a 2001 pětinašobně. Současné uzbecké zemědělství je plně podřízeno pěstování bavlny a obilí (Borgault a kol. 2013:2). Obě plodiny jsou však předmětem státních kvót. Na základě těchto kvót stát vykupuje od zemědělců 2/3 jejich úrody, a to za silně podhodnocené ceny. Stát pak tyto plodiny prodává na světovém trhu za ceny tržní. Farmáři mohou za tržní ceny prodávat pouze 1/3 své úrody (International Crisis Group 2013:5). Zemědělský sektor tak doslova sponzoruje uzbecký režim. Zároveň došlo k prudkému růstu cen elektřiny, který často znemožňoval provoz čerpadel nutných pro

závlahy. V současnosti jde zhruba 70 % rozpočtu ministerstva zemědělství a vodních zdrojů Uzbekistánu na výdaje za elektrickou energii na závlahy. V souvislosti s poklesem hladin řek díky globálnímu oteplování se provoz čerpadel bude dále prodražovat.

Kvalita zavlažovacího systému má velký vliv na kvalitu půdy, a tím pádem i na úrodu. Půda je v oblasti Aralské pánvi degradována zejména masovým užíváním závlah a špatnému stavu zavlažovacích zařízení (Borgault a kol. 2013:1). Nadměrné zavlažování zvyšuje hladinu podzemní vody, což v kombinaci s vysokým odparem vody způsobuje rychlý nárůst zasolení půdy, tzn. snížení úrodnosti (Granit a kol. 2012:423). Dalším důsledkem špatných zavlažovacích metod je rozsáhlá eroze. 0,8 mil ha půdy v Uzbekistánu je již postiženo vodní erozí a 2,3 milion ha erozí větrnou (Rakhmatullaev a kol. 2013:992). Má-li uzbecké zemědělství fungovat udržitelně, je nutné ho reformovat. Politická a ekonomická situace Uzbekistánu však velké reformy neumožňuje. Např. zavedení kapénkové závlahy na čtyřech milionech hektarů orné půdy by v Uzbekistánu stálo pět miliard USD, což je skoro desetina uzbeckého HDP z roku 2013 (The World Bank 2015 c). Pro reformy zavlažovacích sítí je tedy nutné zahraniční financování. To může být pro Uzbekistán problém. Uzbekistán se totiž snaží být nezávislý na politice Ruska. Zároveň ale čelí kritice západních států za využívání dětské práce na plantážích a další porušování lidských práv. Navíc západní pomoc bývá často podmíněna reformami politického systému, což může odpuzovat režim Islama Karimova. Potencionálním donorem zde proto může být Čína. Její investice by navíc byly uzbeckým režimem pravděpodobně více vítané, než západní pomoc (Stratfor 2012 b)).

I přes zvyšující se nedostatek vody je zemědělství stále důležitým zdrojem příjmů států Střední Asie. To platí zejména v Uzbekistánu, který je jakožto jeden z největších světových exportérů bavlny na této komoditě závislý. Uzbekistán je největším odběratelem vody ve Střední Asii. Voda z řek je odkláněna zejména do oblasti Ferganského údolí (Stratfor 2012 b). Tato oblast je však často postižená etnickým a klanovým násilím.

Bell a kolektiv navrhuje, že pokud se vinou degradace půdy sníží výnosy kukuřice, měla by se kukuřice v krátkodobém až střednědobém horizontu přestat v dané oblasti pěstovat, aby v dlouhodobém horizontu bylo její pěstování znovu možné (Bell a kol. 2012:160). Analogicky je možné postupovat v případě pěstování bavlny a jiných na dostatek vody náročných plodin. I když se po rozpadu SSSR přechodně snížila zemědělská výroba, tak od roku 2000 se trend obrátil a závlahové zemědělství založené na pěstování plodin náročných na vodu je opět na vzestupu (Karthe, Chalov, Borchardt 2015:492). Důvodem je růst spotřeby potravin spojený s populačním růstem, ale také rozvoj pěstování bavlny na export.

Vzhledem k populačnímu růstu a klimatickým změnám je nutné vyvinout takový způsob

zemědělství, který zvýší produkci za současných teplot a zároveň bude garantovat její kvantitativní a kvalitativní úroveň při růstu teplot. Zároveň je nutné produkovat minimální emise skleníkových plynů. Více než 90 % regionálních zásob vody spolykají závlahy na vodu náročných rostlin, jako jsou bavlna, nebo pšenice (Varris 2014:21). Uzbekistán je jedním z největších spotřebitelů vody na osobu na světě, přičemž efektivita spotřeby vody je zde celosvětově jedna z nejnižších. Proto je nutné kromě zlepšování zavlažovacího systému rozvíjet odvětví nenáročná na vodu a náročná na lidské kapacity.

2.4 Historie násilných konfliktů v regionu

Celkově jsou vztahy v regionu napjaté zejména mezi Tádžikistánem, Kyrgyzstánem a Uzbekistánem. Tyto státy totiž sdílí konfliktní oblast Ferganského údolí. K tomuto konfliktnímu bloku ostatní státy regionu zaujímají ambivalentní pozici (Horák 2013). Uzbekistán se ale snaží získat na svoji stranu Turkmenistán. Oba státy totiž spojuje odpor k chystané stavbě přehrady Rogun (Kim 2013). Dle Horáka je spolupráce mezi státy Střední Asie dosti problematická, až nemožná. K tomu přispívá zejména vzájemná nedůvěra států, které sdílejí Ferganské údolí (Horák 2013). Uzbekistán nedůvěřuje Kyrgyzstánu a Tádžikistán, kvůli jejich hydroenergetickým projektům na horních tocích Sydarji a Amudarji. Kyrgyzstán a Tádžikistán zase nedůvěřují Uzbekistánu kvůli jeho silovým gestům, jako např. zničení železnice vedoucí do Tádžikistánu (International Crisis Group 2014:24). Ferganské údolí je oblast na horním toku Syrdarji, kde se nachází trojmezí Kyrgyzstánu, Uzbekistánu a Tádžikistánu. Nejkrizovější situace panuje v kyrgyzské provincii Batken s hlavním městem Oš. Ve 20. a 30. letech minulého století zde vláda SSSR stanovila hranice jednotlivých svazových republik tak, že neodpovídaly etnickému, jazykovému a náboženskému rozdělení obyvatelstva. Na území Kyrgyzské republiky navíc vznikly tři enklávy, z nichž dvě náleží dodnes Uzbekistánu a jedna Tádžikistánu. Mělo tak být zabráněno možnému nárůstu vlivu místních vládců. Zároveň byla upevněna pozice Moskvy jakožto mocenského centra. Hranice Uzbekistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu přirovnávají mnozí analytici k časované bombě (Horák 2013). Na jedné straně sporů o vodu stojí Uzbekistán, jako hlavní konzument vody ve Střední Asii. Na druhé straně stojí Kyrgyzstán a Tádžikistán jako její hlavní producenti. Kvůli přeshraničním incidentům ve Ferganské kotlině však upadají i vztahy mezi Kyrgyzstánem a Tádžikistánem (Oxford Analytica Ltd. 2014 a). Od rozpadu SSSR se stupňuje míra násilností i frekvence těchto konfliktů. Největší eskalaci sporů je možné sledovat zejména v posledních letech. Uzbekistán se pře s Kyrgyzstánem o hranici v délce 370 km a s Tádžikistánem o 900 km hranic. Tádžikistán a Kyrgyzstán mají

spornou hranici v délce 90 km. Nestabilita je způsobena soužitím několika etnických skupin s limitovaným přístupem k půdě a pitné vodě (Oxford Analytica Ltd. 2014 a).

Voda je zde téměř vždy jedním z důvodů konfliktů, jejichž primární důvody se však případ od případu liší (International Crisis Group 2014:10). S přihlédnutím k teorii Homera-Dixona (1999) jde o tzv. „*Group identity conflicts*“, kdy proti sobě stojí zájmy jednotlivých etnik obývajících Ferganské údolí. Revoluce v Kyrgyzstánu v roce 2010 zase nese známky konfliktu typu „*Insurgency*“.

Z minulosti jsou známé příklady, kdy zejména Uzbekistán vyhrožoval Tádžikistánu a Kyrgyzstánu použitím síly, jako reakci na jejich politiku zimního vypouštění přehrad. Např. v roce 1997 Uzbekistán soustředil armádu u hranic s Kyrgyzstánem a vyhrožoval obsazením příhraničních vodních děl, pokud Kyrgyzstán nezmění režim na svých přehradních nádržích (Winterová 2009:58). Stejně tak v roce 2012 vyhrožoval Islam Karimov Tádžikistánu, že případná výstavba přehradní nádrže Rogun bude důvodem k vojenské intervenci. I přes výhrůžky však ke klasickému „*Simple Scarcity*“ konfliktu, jako ho popisuje Homer-Dixon (1999), nedošlo. To potvrzuje Dixonovu tezi, že konflikty, kde je nedostatek vody jedním z důvodů, mají interní, nikoliv mezistátní charakter (Homer-Dixon 1999:141).

Situaci dále zhoršuje geografická blízkost Afghánistánu, z jehož území sem pronikají radikální islamisté a pašeráci drog. Vzájemné spory se netýkají pouze hospodaření s vodou, ale také otázky hranic, migrace a tranzitní dopravy. Tyto spory podkopávají důvěru mezi státy (Kushkumbayev, Kushkumbayeva 2013:218), což se odráží i při řešení nedostatků vody.

Existence nevyřešených přeshraničních sporů ve Střední Asii je možnou příčinou vypuknutí ozbrojeného konfliktu (Oxford Analytica 2014 a). To potvrdil např. velitel ruských pozemních sil generál Čirkin. Dle Čirkina mohou spory o vodu, energie a půdu vyvolat tenze mezi Uzbekistánem, Kyrgyzstánem a Tádžikistánem. Ve stejném duchu se vyjádřil i ředitel amerických tajných služeb generál James Clapper. Clapper zdůrazňuje rizika konfliktů o vodu, energie a osobních rivalit mezi středoasijskými vůdci (Oxford Analytica 2014 a). Selhání vlád Uzbekistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu v modernizaci na vodě závislých činnostech, jako jsou energetika a zemědělství, pouze zesiluje jejich vzájemnou závislost (International Crisis Group 2014:1).

Pro zlepšení vztahů v oblasti je tedy nutné vytýčit jasné, pevné a vzájemně respektované hranice. Vytyčení nových hranic vyžaduje spolupráci v oblasti obchodu, zemědělství, energií a bezpečnosti (Oxford Analytica 2014 a).

Kromě konfliktů mezi Uzbekistánem, Kyrgyzstánem a Tádžikistánem přispěl k napětí v oblasti také projekt Turkmenistánu na výstavbu tzv. Jezera Zlatého věku. Tento projekt

bývalého turkmenského prezidenta Niazova by znamenal odklon signifikantního množství vod z řeky Amudarji. Voda do jezera by byla vedena dvěma kanály o délce 3200 km v pouštních podmínkách. Je proto otázkou, zdaje projekt vůbec technicky realizovatelný. Pokud by Turkmenistán k jeho realizaci přistoupil, znamenalo by to podstatné zvýšení zasolení Uzbekistánu i Turkmenistánu. Uzbekistán by se pak mohl bránit vojensky (Varis 2014:28).

2.5 Shrnutí

Státy v povodí Sydarji a Amudarji jsou na sobě vzájemně závislé. Uzbekistán potřebuje pro zajištění potřeb svého zemědělství vodu z Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. Tádžikistán a Kyrgyzstán zase potřebují dodávky fosilních paliv z Uzbekistánu pro zajištění své energetické bezpečnosti. Výpadky dodávek vody způsobují její nedostatky a ohrožují uzbecké zemědělství. Obyvatelstvo Kyrgyzstánu a Tádžikistánu je zase ohroženo nespolehlivostí dodávek fosilních paliv z Uzbekistánu v zimních měsících.

Nedostatky vody již v minulosti byly jedním z důvodů vnitrostátních konfliktů. Na mezinárodní úrovni dochází pravidelně zejména k výhrůzkám použití síly ze strany Uzbekistánu proti vodním dílům v Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. V roce 1997 např. Uzbekistán soustředil armádu u hranic s Kyrgyzstánem, a vyhrožoval tak i jeho přehradám (Winterová 2009:58) v reakci na kyrgyzskou politiku udržování vodních děl v hydroenergetickém režimu. V roce 2012 pak Islam Karimov vyhrožoval Tádžikistánu vojenskou akcí v případě stavby přehradní nádrže Rogun. Vodní zdroje jsou tak jedním z faktorů, které negativně ovlivňují vztahy států v regionu.

Cílem této kapitoly bylo na základě popisu Střední Asie a zejména států Aralské pánve zhodnotit, jestli je nedostatek vody primární příčinou násilných konfliktů v oblasti. Střední Asie je oblastí, která fyzickým nedostatkem vody netrpí. Oli Varis poukazuje na fakt, že Sydarja i Amudarja poskytují obyvatelům svých povodí ročně více vody, než je roční dostatečná spotřeba dle OSN (Varis 2014:28). Faktický nedostatek vody je přímým důsledkem více faktorů, které způsobila politika jednotlivých států regionu. Hlavním důvodem nedostatku vody v regionu jsou protichůdné národní zájmy středoasijských států. Renner proto konflikty mezi Tádžikistánem, Kyrgyzstánem a Uzbekistánem proto charakterizuje jako „*hydroenergetika versus zemědělství*“ (Renner 2010). Nedostatky vody jsou způsobeny zejména neshodami států ohledně stavby a fungování vodních děl na horních tocích Syrdarji a Amudarji (Kushkumbayev, Kushkumbayeva 2013:213). Instrukce, které měly zabezpečit spolupráci států v oblasti vodního managementu, jsou nefunkční kvůli

korupci, střetu národních zájmů, podezřívavosti a autoritativním strukturám neschopným spolupráce (Abdullaev, Rakhmatullaeva 2013). Fyzicky tak ve Střední Asii nedostatek vody není. Faktické nedostatky vody jsou však způsobeny politikami jednotlivých států regionu. Tento závěr do značné míry potvrzuje hypotézu vyřčenou na základě teorie Homera-Dixona (1999): „*Konflikty mezi jednotlivými státy Střední Asie nejsou primárně způsobeny nedostatky vody, ale spíše jejich interakcí s dalšími kontextuálními faktory.*“ Pro definitivní potvrzení hypotézy následující kapitola komparuje kontextuální faktory, které přispívají k nedostatku vody v oblasti a vyostřují tak vzájemné konflikty.

3. Kontextuální faktory vypuknutí konfliktů

Třetí kapitola se na základě komparace působení kontextuálních faktorů snaží odhalit kauzální vztahy mezi nedostatkem vody v regionu, kontextuálními faktory ovlivňujícími dle Homera-Dixona (1999) možnost vzniku násilných konfliktů. Střední Asie je strategický region s obrovskými zásobami ropy, zemního plynu, uhlí, uranu a zlata. Po staletí zde tvrdou rukou vládly různé režimy od lokálních feudálních despotů, přes ruské cary, sovětskou vládu až po současné autokratické vládce. I přes značné rozdíly mezi jednotlivými státy je možné konstatovat, že sjednocujícím prvkem je bezútešné politické prostředí, charakteristické rozsáhlou korupcí, nepotismem, porušováním lidských práv a cenzurou. Společným jevem je rovněž špatné fungování státních institucí a nedostatek pracovních míst pro stále rostoucí populaci, jehož důsledkem je migrace do Ruska a Kazachstánu. Stejně jako ve většině států bývalého SSSR, vládou i ve středoasijských státech autoritativní režimy. Etnická, politická i náboženská různorodost, špatně vytyčené hranice a vysoká nezaměstnanost zde podporují nacionalismus (Varis 2014:28).

Politická stabilita těchto států je velmi nízká. Shiskin a Bernard Schwarz srovnávají situaci místních režimů se stavem režimů v severní Africe před Arabským jarem. „Události Arabského jara dokázaly, že i zdánlivě pevné režimy mohou padnout, a zapříčinit tak nestabilitu s nepředvídatelnými důsledky“. Dle obou autorů spojuje protesty obyvatel jednotlivých středoasijských států zejména nespokojenost s kapitalistickým chováním vládních elit a nedostatek pracovních příležitostí pro mladé lidi (Shiskin Bernard Schwarz 2012:4). Shiskin a Bernard Schwarz doslova tvrdí, že ve zdravějším politickém prostředí by se mezistátní spory o vodu řešily lépe, ale současné režimy je berou jako hru s nulovým součtem, na což doplácí zejména obyvatelstvo Střední Asie (Shiskin Bernard Schwarz 2012:6).

Tobias Renner popisuje konflikty o vodu ve Střední Asii doslova jako „Hydroenergetika versus zemědělství (Renner 2010). Následující kapitola se tak soustředí na analýzu konceptuálních faktorů způsobujících konflikty o vodu v prostoru Aralské pánve. Jednotlivé státy budou srovnány zejména s ohledem na kontextuální faktory, jak je vymezil Homer-Dixon (1999). Srovnáno tedy bude chování elit, fungování institucí, sociální segmentace společnosti a migrace obyvatelstva.

3.1 Sociální segmentace

Nedostatky obnovitelných zdrojů zvyšují sociální rozdíly ve společnosti. Prohlubují sociální propast mezi populací postiženou nedostatkem a populací, která z nedostatku

profituje. Sociální rozdíly snižují ztotožnění znevýhodněné skupiny obyvatelstva se státem. Nedostatek přírodního zdroje může způsobit střety mezi privilegovanou skupinou, která má přístup k vzácným zdrojům a marginalizovanou skupinou, které je přístup ke zdrojům odpírán (Homer-Dixon 1999). Ve všech státech regionu jsou přírodní zdroje státu nerovnoměrně rozděleny mezi úzce vymezenou politickou elitu a zbytek národa.

Přes nezpochybnitelné nerostné bohatství středoasijských států, či dostatek orné půdy, je region postižen dlouhodobou a chronickou chudobou (Chapman 2011:19). Data o chudobě ve Střední Asii jsou velmi vzácná (Chapman 2011:22). V podobném duchu se vyjadřují i Kment Krepl a Kapila, dle kterých jsou data o podílu populace žijící pod úrovní chudoby k dispozici pouze pro Kazachstán a Kyrgyzstán. Pro ostatní státy jsou tato data velmi fragmentovaná, nebo nejsou vůbec k dispozici (Kment, Krepl, Kapila 2014:39).

Dle Chapmana dovedl Uzbekistán ekonomicky růst díky svým nalezištím ropy a zemního plynu, nicméně Tádžikistán a Kyrgyzstán jsou na tom ekonomicky stále špatně (Chapman 2011:21). Zatímco HDP na obyvatele Uzbekistánu je 5 600 USD (CIA 2015)), HDP Kyrgyzstánu a Tádžikistánu dosahovalo pouhých 2 400 respektive 2 300 USD (Kment, Krepl, Kapila 2014:36).

Rozdělení příjmů mezi různé společenské vrstvy obyvatelstva se měří tzv. Giniho koeficientem. V roce 2013 zkoumal UNDP úroveň lidského rozvoje v jednotlivých zemích, jedním z kritérií byl tzv. Giniho koeficient, který zkoumá rovnost distribuce bohatství ve společnosti na škále 0 až 100. Nula představuje ideální rovnoměrné rozložení bohatství ve společnosti, zatímco 100 absolutní nerovnost rozdělení bohatství. Giniho koeficient Uzbekistánu dosahoval v roce 2013 úrovně 36,7 %. V úrovni lidského rozvoje se Uzbekistán umístil na 116. příčce. Na 125. příčce se s Giniho koeficientem 33,4 umístil Kyrgyzstán a na 133. Příčce se koeficientem 30,8 umístil Tádžikistán (UNDP 2013). Ze statistiky UNDP je zřejmé, že sociální nerovnost ve Střední Asii je podobná jako ve vyspělých zemích Evropy. Úroveň kvality života ve státě se měří pomocí tzv. indexu lidského rozvoje (Human Development Index). Human Development Index sumarizuje klíčové hodnoty lidského rozvoje, tzn. délku života, zdravotní stav, vzdělanost a kvalitu životní úrovně (UNDP 2015 a). Pořadí Uzbekistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu v úrovni lidského rozvoje dle jejich indexu lidského rozvoje řadí tyto státy mezi státy se středním lidským rozvojem (UNDP 2015 b).

3.1.1 Kyrgyzstán

Kyrgyzské problémy jsou chronického a dlouhodobého charakteru a jejich hlavním důvodem je sociální nerovnost mezi severem a jihem státu (Lang 2013). Velké sociální

rozdíly na jihu navíc panují zejména mezi uzbeckou menšinou a majoritní kyrgyzskou populací (Security & Human Rights 2011:65). Od své nezávislosti Kyrgyzstán nebyl schopen vytvořit pevný právní a politický systém, který by byl schopen integrovat etnické menšiny do společnosti. Nezaměstnanost na jihu Kyrgyzstánu dosahuje až 70 % (Ryazancev, Korneev 2014:24). Dva miliony obyvatel z pětimilionové populace postrádají přístup k pitné vodě (International Crisis Group 2014:13). Situace v energetickém sektoru v Kyrgyzstánu má dle Juraeva singnifikatní dopad na životy jeho obyvatel. Energetická krize ohrozila potravinovou bezpečnost státu, což se odrazilo v lidové nespokojenosti s vládní politikou (Juraev 2009:1). Erika Marat uvádí, že výpadky elektrické energie způsobily propad ekonomické aktivity, pokles výroby, růst cen potravin a prudkou inflaci. To vše pak vedlo k frustraci obyvatelstva (Marat 2008). V současné době čelí jih Kyrgyzstánu opět nedostatku energií způsobeným souhrou několika chronicky se opakujících faktorů, např. nedostatkem vody zapříčiněným suchým klimatem, problémy s infrastrukturou či spory s Uzbekistánem (International Crisis Group 2014:20). Když Gazprom koupil v roce 2014 kyrgyzského distributora plynu Kyrgyzgaz, Taškent reagoval zastavením dodávek plynu na chudobou zmítaný jih Kyrgyzstánu. Lang dodává, že důsledkem konfliktů je oslabení národního hospodářství a neschopnost státních institucí uplatňovat svoji moc nad problémovými oblastmi. Vznikají tak oblasti, které jsou pod kontrolou nestátních entit mnohdy kriminálního charakteru. Příkladem je oblast kolem města Oš, kde vládne klan soustředěný kolem starosty Oše Melise Myrzakhmatova. Právě tyto místní mocenské skupiny jsou zodpovědné za etnické násilí, které vypuklo v roce 2010. Tento výbuch násilí bezprostředně působil na svržení prezidenta Bakijeva, který pocházel z jihu. Etnické násilí dle časopisu Security & Human Rights může mít souvislost s nedostatkem vody a energií, poškozováním životního prostředí, či etnickými spory (Security & Human Rights 2011:66).

3.1.2 Tádžikistán

Tádžikistán je nejchudší ze zemí bývalého Sovětského svazu. 1/3 populace žije pod hranicí chudoby (Trilling 2014). Od konce občanské války země nezaznamenala výraznější ekonomický pokrok. Chudá populace je náchylná k náboženskému radikalismu, jehož riziko dále zvyšuje slabě střežená hranice s Afghánistánem. Díky občanské válce se Tádžikistán po rozpadu SSSR hospodářsky propadl. Mezi léty 1991-1995 se jeho HDP propadlo o 64 % v roce 2011 dosahoval 77 % úrovně před rozpadem SSSR (Chapman 2011:22). Pod hladinou chudoby žije 35,6 % populace. Chapman přičítá takto vysoký podíl krvavé občanské válce, která v zemi zuřila v letech 1992 až 1997.

Tádžikistán i Kyrgyzstán byly zasaženy tvrdou zimou a suchým létem v letech 2007-2008. Klimatické výkyvy znemožnily výrobu dostatečného množství elektrické energie. V zimě 2007 se dokonce i hlavní město Dušanbe ocitlo na několik týdnů bez elektrické energie. Rachmanovův režim mohl této krizové situaci předejít zastavením výroby v hliníkárně TALCO, která spotřebovává prakticky polovinu produkce elektrické energie Tádžikistánu (Marat 2008). TALCO je ovšem hlavním zdrojem ilegálních příjmů Rachmanovova vládnoucího klanu. Navzdory hrozící humanitární krizi však Rachmanov nechal hliníkárnu pracovat. Obyvatelé Dušanbe tak museli několik týdnů mrznout. Úzce vymezená skupina vládních elit tak nechala vlastní obyvatelstvo mrznout, místo toho, aby se připravila byť jen o zlomek ze svých milionových příjmů.

Nezaměstnanost v Tádžikistánu dosahuje 50 % ekonomicky aktivního obyvatelstva (Delavarova, Skhapyak, Kukeyeva 2013:1508). Její skutečná hodnota však bude pravděpodobně vyšší, než prezentují vládní údaje. V některých regionech nezaměstnanost dosahuje 60 %, přičemž bez práce je 80-90 % mladé populace (Chapman 2011:24). Vysoká nezaměstnanost populace, a tím způsobené špatné sociální vyhlídky obyvatel, jsou příčinou rozsáhlé migrace, která postihuje celý region Střední Asie.

3.1.3 Uzbekistán

Uzbekistán je nejlidnatějším státem Střední Asie. Populace Uzbekistánu k 1.1.2014 byla 30 488 600 obyvatel, ovšem je třeba dodat, že jsou k dispozici i jiné odhady. Např. CIA World Factbook udává počet 28 929 716 obyvatel. Hustota obyvatelstva je 63 obyvatel na km², avšak jeho rozložení je velmi nerovnoměrné. Většina obyvatel žije v konfliktní oblasti Ferganského údolí a v okolí hlavního města Taškentu (Ministerstvo zahraničních věcí 2015 a). Jak již bylo řečeno, HDP Uzbekistánu signifikantně převyšuje HDP Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. UNDP to připisuje zejména vládním investicím do rozvoje těžby a zpracování ropy a zemního plynu a rozvoji metalurgie. Od roku 2000 se vláda snaží budovat průmysl, jako základ pro růst HDP. Vládní investice do národního hospodářství se mezi léty 2002-2013 zvýšily 6,4 násobně, což se odrazilo ve snížení podílu zemědělství na celkovém HDP státu z 30 na 17,6 %. Nejvyšší redukce chudoby nastala v nejprůmyslovějších regionech zejména v okolí Taškentu a Andindjanu. Celostátně došlo ke snížení podílu obyvatelstva žijícího pod hranicí chudoby z 27,5 % v roce 2001 na 13,7 % v roce 2015 (UNDP 2015 c):18).

Průměrný podíl zemědělství na lokálním HDP uzbeckých regionů je 14,6 %. Celkové HDP Uzbekistánu však stále snižují regiony Namangan, Sirdarya, Khorezm a Karakalpakstan, kde je průměrný podíl zemědělství 30,9 % na lokálním HDP. Průměrné

výdělky v těchto regionech jsou 50 % pod průměrným celostátním příjmem na jednoho obyvatele (UNDP 2015 c):23). Klíčem k udržitelnému ekonomickému růstu Uzbekistánu je tak snížit meziregionální rozdíly vybudováním průmyslu v doposud agrárních regionech. Tyto regiony jsou vystaveny nedostatkům vody, plynoucích ze špatného managementu toků Syrdarji a Amudarji. Dle UNDP je proto nezbytné zavést efektivnější technologie užívání vody v místním zemědělství. Zároveň s reformami v oblasti zemědělství je však nutné zvýšit počet pracovních míst v dalších sektorech národního hospodářství (UNDP 2015 c:24).

3.2 Migrace

Nedostatek přírodních zdrojů může být dle Homera-Dixona (1999) jedním z důvodů migrace obyvatelstva rozvojových zemí do měst. Města rozvojového světa však často nejsou na velký příliv migrantů připravena. Není zde dostatek pracovních míst, chybí základní infrastruktura. Nově příchozí venkovské populace se koncentrují do slumů, kde žijí v katastrofálních sociálních a hygienických podmínkách. Často vedle sebe žijí příslušníci znepřátelených etnik (Homer-Dixon 1999:157). Zejména mladí lidé bez sociálních jistot se zde stávají členy extrémistických organizací. Problémem je rovněž odliv obyvatelstva rozvojových zemí do zemí globálního severu a s ním související brain-drain. Rozvojové země tak přicházejí o vlastní lidský kapitál, který by mohl pomoci řešit jejich problémy.

Dle Isakulova je migrace jedním z nejdůležitějších problémů vlád Společenství nezávislých států (Isakulov 2010:113). Analytici věří, že se v současné době odehrává v prostoru Střední Asie rozsáhlá migrace obyvatelstva z venkova do měst. O této migraci však chybí konkrétní data, což je důsledkem nezájmu místních autorit (International Crisis Group 2014:5). Dobře zdokumentovaná je však migrace mezinárodní. Většina migrace ve Střední Asii se odehrává z chudšího jihu regionu do oblastí na severu. Tzn. zejména do Ruska a Kazachstánu (Delovarova, Shkapyak, Kukeyeva 2013:1505). Nedostatek pracovních příležitostí a špatné životní podmínky nutí obyvatele Tádžikistánu, Kyrgyzstánu a Uzbekistánu k migraci.

3.2.1 Kyrgyzstán

Kyrgyzstán má málo přírodních zdrojů, s čímž souvisí také slabá ekonomická situace státu. Špatná politická situace a časté etnonacionální násilné konflikty donutily velkou část obyvatelstva jihu Kyrgyzstánu k migraci do hlavního města Biškeku (Ryazancev, Korneev 2014:24). Stát ekonomickou migraci svých obyvatel do zahraničí nijak neomezuje, naopak povzbuzuje obyvatelstvo k odchodu do Ruska a Kazachstánu. Kyrgyzstán otevřel v důležitých ruských městech zastupitelské úřady, jejichž cílem je mapovat situaci na tamním trhu práce.

Kyrgyzstán tedy organizovaně vysílá pracovat své obyvatele do zahraničí, čímž si zabezpečuje tolik potřebné remitence. Suverénně nejvíce obyvatel Kyrgyzstánu pracuje v Rusku. Neoficiální odhady hovoří o 300 – 700 tisících kyrgyzských občanů pracujících na území Ruské federace. V Rusku tedy pracuje 13-29 % ekonomicky aktivního obyvatelstva Kyrgyzstánu. K signifikantnímu nárůstu migrace došlo v důsledku revolucí v letech 2005 a 2010 a s nimi spojeného oslabení moci státních institucí. Migranti jsou signifikantním zdrojem příjmů státu. Jejich remitence totiž odpovídají 14-16 % HDP. Nejdůležitějším důvodem migrace je nedostatek pracovních míst. Kyrgyzstán sužuje masivní nezaměstnanost venkovského obyvatelstva. Největší podíl migrantů pochází z regionů Oš, Jalalabad a Batken (Delovarova, Shkapyak, Kukeyeva 2013:1507). Tzn. z oblasti Ferganského údolí zasazené etnonacionálním konfliktem, způsobeným mj. nedostatkem vody. Chudé a přelidněné Ferganské údolí je zdrojem největší části migrantů ze Střední Asie (Delovarova, Shkapyak, Kukeyeva 2013:1507).

3.2.2 Tádžikistán

V zahraničí pracuje 1,3 milionů Tádžiků, z nichž 85 % pracuje v Rusku. Tádžikistán je celosvětově jednou ze zemí nejvíce závislých na remitencích (Delovarova, Shkapyak, Kukeyeva 2013:1508). V Tádžikistánu je 50 % lidí v produktivním věku nezaměstnaných. Chudoba se zde koncentruje zejména na venkově. Problémy působí klimatické změny. Jediným spolehlivým zdrojem vody ve Střední Asii jsou ledovce. Jejich tání rapidně snižuje dostupnost vody, a tak mnoho tádžických farmářů muselo opustit svoji půdu a migrovat za prací do Dushanbe a zejména do Ruska a Kazachstánu (Chapman 2011:29). Tádžikistán je stát s nejnižší schopností odolávat klimatickým změnám (Chapman 2011:29).

Vláda Tádžikistánu nenápadně podporuje občany v hledání práce v zahraničí, a tak reaguje na problém politického a sociálního napětí vyvolaný populačním růstem a chudobou (Ryazancev, Korneev 2014:21). Remitence od krajanů pracujících v zahraničí tvoří 35 % HDP Tádžikistánu (Ryazancev, Korneev 2014:22). Jsou tak jedním z hlavních zdrojů místního národního hospodářství. Vláda de-facto pomocí podpory exodu obyvatel za prací přenesla břemeno sociální zodpovědnosti za obyvatelstvo od státu na krajanů pracujících v zahraničí (Ryazancev, Korneev 2014:21). I přes vysokou migraci však populace Tádžikistánu roste, čímž se snižuje dostupnost potravin (Chapman 2011:25).

3.2.3 Uzbekistán

V Uzbekistánu je poptávka po práci v zahraničí největší ve venkovských oblastech, zejména v provinciích Andindžan a Samarkand. Provincie Andindžan se přitom nachází

v Uzbeké části Ferganského údolí. Andindjan patří dle UNDP k oblastem, kterým se daří nejlépe snižovat chudobu (UNDP 2015 c). Nabídka pracovních pozic je zde však díky demografickým tlakům stále nedostatečná (Delovarova, Shkapyak, Kukeyeva 2013:1507).

Vládní politika podpory pěstování bavlny a obilí zapříčiňuje rozsáhlou nelibost mezi obyvateli, a to zejména na venkově, kde žije nejvíce obyvatel. (Shiskin, Bernard Schwarz 2012:22). Většina migrantů si pro práci v zahraničí vybírá Rusko a Kazachstán. Isakulov to připisuje absenci vízového režimu a geografické, kulturní a jazykové blízkosti (Isakulov 2010:112). Celkově pracuje v zahraničí 1,2 – 1,5 milionů Uzbeků, což představuje 10-13 % tamního ekonomicky aktivního obyvatelstva. Jejich remitence představují 4 % HDP Uzbekistánu, a jsou tedy důležitější položkou než přímé zahraniční investice (Delovarova, Shkapyak, Kukeyeva 2013:1507).

I když si středoasijské státy, mohou vypomoci podporou migrace do zahraničí, je třeba si uvědomit, že takto velká migrace má výrazné negativní následky. V první řadě se tím stát zbavuje mladých, často odborně kvalifikovaných lidí, představujících jeho budoucnost. Negativní následky má bezesporu také rozdělení rodin. Např. minimálně jeden člen většiny tádžických rodin pracuje v Rusku. Pokud se jedná o rodiče, nese to s sebou významné riziko zvýšení kriminality jejich dětí (Ryazancev, Korneev 2014:23). Migrace tak výrazně snižuje lidský kapitál středoasijských republik, a zhoršuje tak jejich schopnost vyrovnat se s budoucími problémy, včetně nedostatků vody.

3.3 Fungování institucí

Neefektivní fungování institucí snižuje akceschopnost státu při implementaci veřejných politik. Státní instituce mají mít dostatečný respekt mezi obyvatelstvem. Pouze všeobecně respektované instituce mohou motivovat celou populaci k respektování státní politiky (Homer-Dixon 1999:99). Dle Sirina jsou přínosem zejména takové instituce, které propagují důvěru a vzájemnou pomoc mezi obyvateli, které se starají o potřebné nebo implementují státní politiku na místní úrovni (Sirin 2011:130).

Nedostatek vody ve Střední Asii je dán neochotou států participovat na společném vodním managementu, který by sladil zájmy států na horních a dolních tocích středoasijských řek. Cílem Kyrgyzstánu a Tádžikistánu je rozvoj hydroenergetiky. Uzbekistán je závislý na závlahovém zemědělství. Oba sektory jsou závislé na vodě ze středoasijských řek a jejich cíle jsou při současném politickém kurzu protichůdné. Jak uzbecké zemědělství, tak hydroenergetika v Tádžikistánu a Kyrgyzstánu jsou při své výrobě však značně neefektivní. Následující text proto analyzuje efektivitu institucionálního zázemí těchto sektorů.

3.3.1 Hydroenergetika v Kyrgyzstánu

Jak již bylo řečeno, události z roku 2010 jsou přímým důsledkem fungování hydroenergetického sektoru v Kyrgyzstánu. Nedostatek vody a jím způsobený nedostatek elektrické energie způsobil nevoli obyvatel nad praktikami bakijejova režimu. Následná revoluce způsobila jeho pád a vypuknutí násilností na jihu země. Následující část textu proto bude hodnotit fungování institucí řídících výrobu a distribuci elektrické energie v Kyrgyzstánu. Energetická politika Kyrgyzstánu je velmi netransparentní a veřejnost nemá možnost ovlivnit rozhodování zodpovědných institucí. Management energetického sektoru implementuje vláda pomocí Ministerstva průmyslu a energetiky (Abdyrasulova, Kravsov 2009:10). V rámci organizační struktury tohoto ministerstva je vyčleněn Odbor regulace palivového a energetického komplexu, který plní roli regulátora národního trhu s elektrickou energií. Úkolem regulátora je poskytovat licence firmám působícím v energetickém sektoru a stanovovat ceny elektrické energie a řešit spory mezi jednotlivými složkami energetického sektoru (Kaliev 2014). I když je elektrická energie zdrojem, na kterém do značné míry závisí socioekonomický vývoj státu a celé společnosti, neexistuje žádná veřejně dostupná metodika výpočtu její ceny. Zastaralá energetická infrastruktura již nestačí uspokojovat rostoucí požadavky dnešní doby, a dochází tak k černým odběrům elektrické energie. Ztráty způsobené nelegálními odběry se odhadují na 40 % (Juraev 2009:4). Ztráty jsou způsobeny jak zastaralou a již nevyhovující infrastrukturou, tak krádežemi elektrické energie. Energetika je tak značně ztrátovým odvětvím, které již fakticky nepřispívá k národnímu růstu.

Kyrgyzská vláda již v roce 1997 rozhodla o čtyřfázovém programu denacionalizace a privatizace energetického sektoru. První tři fáze měly zajistit spolehlivou a plynulou dodávku energie pro obyvatelstvo a byly dokončeny již v roce 2001. Státní energetický monopol Kyrgyzelektroholding byl rozdělen na sedm akciových společností. Cílem celého projektu měla být demonopolizace energetického sektoru a s tím související zvýšení jeho efektivity. Tohoto cíle však fakticky nebylo nikdy dosaženo, neboť stát si v nově vzniklých akciových společnostech ponechal devadesátiprocentní majoritu (Juraev 2009:4). 98% elektrické energie na kyrgyzském trhu stále vyrábí státní výrobce (European Bank for Reconstruction and Development 2010:217). Největší podíl v kyrgyzské energetice mají hydroelektrárny na řece Naryn, které vláda vyjmula z privatizace. Konkurence by tak mohla nastat jedině v případě, že by existovaly alternativní energetické zdroje k hydroelektrárnám na řece Naryn (Juraev 2009:4). Celková zadluženost energetického sektoru zároveň mezi roky 2001-2006 vzrostla sedminásobně (Juraev 2009:4). V roce 2008 byl zahájen čtvrtý stupeň privatizace, i když cíle prvních tří stupňů nebyly dosaženy. Čtvrtý stupeň představoval samotný prodej státních aktiv

v energetickém sektoru. Již toto rozhodnutí vyvolalo velké tenze ve společnosti. Ve stejném roce rozhodla vláda bez jakékoliv předchozí veřejné debaty o skokovém zvýšení cen elektrické energie o 250 % a zvýšení cen tepla o 400 %. Významné zvýšení cen elektrické energie bez jakékoliv veřejné debaty vyvolalo vlnu protestů zejména mezi chudou a sociálně zranitelnou společností. Kvůli nízkému přítoku a špatnému vodnímu managementu došlo k podstatnému snížení výroby elektrické energie v Toktogulu. Stát na takové podmínky nebyl připraven, a nepodnikl tak žádné přípravné kroky, jako je nákup dodatečných zdrojů energie ze sousedních států. Nedostatky státních institucí byly nejvíce patrné v roce 2008, kdy se stát nebyl schopen připravit na zimu. V současnosti je finanční situace energetického sektoru kritická (Kaliev 2014). Špatné výsledky energetického sektoru umožnila zejména jeho malá transparentnost (Abdyrasulova, Kravsov 2009:20). V roce 2010 měřila Evropská banka pro regionální rozvoj transparentnost energetického sektoru v Kyrgyzstánu. Výsledek tohoto měření seřadila na ose od 0 do 1, kdy 1 představuje mezinárodně uznávanou úroveň best practise. Kyrgyzstán dosáhl hodnocení 0,5 (European Bank for Reconstruction and Development 2010:216). Politické reformy nelze dělat bez důvěry veřejnosti a transparentnost je nejlepším způsobem jejího dosažení. I když má veřejnost dle zákona právo na informace, zákon ale neříká, jak má vláda občany informovat (Abdyrasulova, Kravsov 2009:27) Vláda je veřejnosti poskytuje, až když je určitý návrh přijat. Informace poskytnuté veřejnosti jsou často nekompletní a zkreslené, často jen v podobě krátkých sdělení v tisku. To je případ i informací o zdražení elektrické energie v roce 2008 (Abdyrasulova, Kravsov 2009:25). Veškerá média navíc byla pod silnou státní kontrolou. Ministerstvo energetiky průmyslu a energetických zdrojů publikuje každoročně zprávu o výsledcích energetického sektoru. Ta ale neobsahuje informace o finančních tocích, a tudíž nemá valnou informační hodnotu. Transparentnost v energetice je důležitá zejména v období reforem a privatizace. Veřejnost se musí dozvědět, že za její aktiva dostal stát férovou cenu (Abdyrasulova, Kravsov 2009:28). Veřejnost znepokojovaly zejména šířící se fámy o způsobu privatizace společností Severelektro a Vostokelektro (viz. Chování elit). Informace o prodeji společností Vostokelektro a Severelektro však veřejnost nedostala. Stejně netransparentní je vývoz elektrické energie z Kyrgyzstánu do zahraničí. V roce 2008 tak z Kyrgyzstánu zmizelo 2,5 miliardy kilowat hodin elektrické energie. Netransparentnost státních institucí dovedla populaci Kyrgyzstánu k podezření na rozsáhlou korupci v energetickém sektoru (Abdyrasulova, Kravsov 2009:29).

V Kyrgyzstánu došlo k selhání státní regulace energetického trhu. Regulátorem trhu je Odbor regulace palivového a energetického komplexu, fungující v rámci Ministerstva energetiky, průmyslu a energetických zdrojů. Cílem regulace je zejména sladit zájmy.

Regulátor by měl být nezávislý na vládních orgánech a transparentní ve svých aktivitách. V Kyrgyzstánu je však regulátor interní součástí vládního ministerstva, a je s ním tedy rozpočtově provázán (Kaliev 2014). Navíc samotní členové regulačního orgánu jsou jmenováni přímo prezidentem, takže regulátor vůbec nebyl politicky nezávislý (Abdyrasulova, Kravsov 2009:30). Dle Evropské banky pro obnovu a rozvoj by mělo být prioritou ustanovit nezávislého regulátora (European Bank for Reconstruction and Development 2010:219). Závislost Odboru regulace palivového a energetického komplexu se projevuje zejména při cenotvorbě. Díky působení politických vlivů tak stále dochází k ekonomicky neefektivnímu stanovení cen, kdy podniky doplácí na spotřebu domácností. Domácnosti tak platí politicky, nikoliv ekonomicky určenou cenu (Kaliev 2014). Takto stanovený tarif neodráží náklady na výrobu a distribuci elektrické energie. Stát tak nemá finanční prostředky na nutné rekonstrukce infrastruktury, která dále degraduje. Regulátor každoročně o svých aktivitách informuje Ministerstvo energetiky a vládu. Veškeré dokumenty, které regulátor vydával, jsou dostupné pouze nadřízeným vládním úřadům, veřejnost tak nemá o jeho rozhodnutích, včetně tolik společensky citlivé cenotvorby, přístup. Při zvýšení cen elektrické energie má veřejnost právo vědět, za co platí, dostupnost této informace by vyjasnila situaci. Vláda však vůbec nepřemýšlela o dopadu zvýšení cen elektrické energie na společnost (Abdyrasulova, Kravsov 2009:35). Veřejnost neměla žádnou možnost vyjádřit se k tak citlivému tématu, jako je zvýšení cen elektrické energie. Místo toho byla pouze obeznámena s nutností plnit nová restriktivní nařízení Bakijejova režimu.

3.3.2 Hydroenergetika v Tádžikistánu

Neschopnost vlády Tádžikistánu poskytuje různým opozičním skupinám argument, že vláda je slabá a zkorumpovaná a je třeba ji svrhnout (International Crisis Group 2014:13). Od rozpadu SSSR zde 4,8 milionů obyvatel z osmi milionové populace postrádá přístup k pitné vodě, a to zejména kvůli neschopnosti vlády zajistit spolehlivou dodávku elektrické energie. Institucionální struktura energetického sektoru v Tádžikistánu je velmi chaotická. Za implementaci práva v energetickém sektoru je dle zákona zodpovědné Ministerstvo energetiky a průmyslu. Musayeva a kol. upozorňují na velké nebezpečí střetů zájmů politiků a energetického sektoru. V Tádžikistánu totiž neexistuje žádný předpis, který by zakázal bývalým politikům práci v energetice. Nejsou specifikovány žádné tresty pro nezákonné chování při podnikání v energetice (Musayeva a kol. 2009:15). Stejně jako v Kyrgyzstánu i zde úřady nefungují transparentně při správě záležitostí týkajících se energetického sektoru.

Zákon vůbec nedává státním institucím povinnost zveřejňovat detaily jejich financování,

včetně zveřejňování informací o cenotvorbě (Musayeva a kol. 2009:15). Ministerstvo energetiky a průmyslu je dle zákona o energetice zodpovědné za dohled nad všemi energetickými společnostmi. V praxi však ministerstvo tyto kompetence často nevyužívá a veškeré rozhodovací pravomoci předává vládě. Role regulátora energetického trhu je tak rozdělena mezi vládu a Ministerstvo energetiky a průmyslu. Roztříštěnost regulace energetického sektoru v Tádžikistánu vede k nefunkční energetické politice (Musayeva a kol. 2009:15). V Tádžikistánu tak neexistuje jeden jediný regulátor, jako těleso s jasným mandátem a zodpovědností. Tádžické instituce nezveřejňují detaily o cenotvorbě, a tak je pravděpodobné, že politické elity při svém rozhodování o cenách elektrické energie neberou vůbec ohledy na obyvatelstvo (Musayeva a kol. 2009:19). Účast veřejnosti na rozhodování není nijak upravena zákonem. Nutno také podotknout, že veřejnost v Tádžikistánu nemá ve většině případů zájem jakkoliv participovat na politickém životě státu (Shiskin, Bernard-Schwarz 2012:14). Na rozdíl od Kyrgyzstánu totiž Tádžikistán má za sebou zkušenost s velmi krvavou občasnou válkou. Veřejnost nemá zájem vyměnit současný zkorumpovaný, ale stabilní režim za politickou nestabilitu. I když veřejnost má ze zákona právo na informace, její participace na politickém životě je nízká (Musayeva a kol. 2009:30). Zákon rovněž neupravuje podmínky jakékoliv občanské participace na rozhodování (Musayeva a kol. 2009:30). Ochrana spotřebitele funguje pouze ve třech největších městech. Participace občanů je tak minimální.

3.3.3 Zemědělství v Uzbekistánu

Po rozpadu SSSR bylo nutné provést institucionální změny, z nichž nejdůležitější byla dekolektivizace zemědělství. Při dekolektivizaci v Uzbekistánu po rozpadu kolchozů a sovchozů ze sovětské éry vznikly tři druhy farem (Abdullaev, Mollinga 2010:91). První skupinou jsou farmy pěstující obilí a bavlnu. Do této skupiny spadá 50% farem v Uzbekistánu. Největší environmentální škody má na svědomí bezesporu pěstování bavlny, na kterou spadá 1/3 zemědělské půdy v Uzbekistánu (IHS Global Inc. 2013:6). Bavlna a obilí však stále patří pod systém státních kvót. Farmáři pěstující bavlnu musí státu odevzdat 2/3 své produkce za státem vyhlášené ceny. Stát následně tuto produkci prodá na světovém trhu za cenu tržní. Druhou skupinou jsou farmy pěstující tržní plodiny, jako jsou kukuřice, nebo rýže. Třetí skupinou jsou malé rodinné farmy, pěstující plodiny pro vlastní spotřebu. Toto rozdělení farem však způsobuje, že jejich zájmy v otázce vodního managementu často nejsou shodné.

Zatímco za SSSR spravovaly zavlažovací infrastrukturu velké farmy, tak v současném systému se o její správu dělí asociace uživatelů vody (WUA) a individuální farmáři, jejichž

fungování podléhá přísnému dohledu úřadů státní správy - tzv. hakimátům (orgán místní samosprávy). Předsedu hakimátu, tzv. hakima, jmenuje do úřadu osobně prezident.

Systém zásobování pomocí asociací uživatelů vody je nespolehlivý. Voda je totiž do oblastí vzdálenějších od vodních toků dopravována přes oblasti jiných asociací. Asociace uživatelů vody navíc sdružují pouze odběratele, pěstující státem nařízené plodiny, tzn. bavlnu a obilí. Voda se tak stává předmětem sporu jak mezi jednotlivými asociacemi, tak mezi konkrétní asociací a jednotlivými odběrateli.

Státní kvóty na pěstování bavlny a obilí mají zásadní dopady na fungování zavlažovacího systému (Abdullaev, Mollinga 2010:93). Zejména je nutné zdůraznit, že smlouvy s asociací uživatelů vody mají podepsané pouze farmy pěstující bavlnu a obilí. Tyto farmy tak mají v zásobování vodou přednost před dalšími odběrateli, kteří tak mohou odebírat pouze zbývající vodu. Prioritní postavení závlah bavlny však často nerespektuje požadavky místního obyvatelstva. Neoficiálně je však možné prioritně zavlažovat pozemky malých farmářů. To je ale možné pouze s povolením pěstitelů bavlny a obilí. Dopady nedostatků vody však často zmírňují různé neformální instituce. Přes silnou státní kontrolu se v Uzbekistánu v omezené míře prosazují různé neformální instituce, aby svým členům zajistily přístup k vodě.

V případě nedostatku vody vyhláší stát tzv. Asvak, který má zabezpečit, že každá WUA dostane při nedostatku vody v povodí určité minimální množství vody. O jeho vyhlášení rozhoduje hakim spolu s příslušným WMO (Watershad Management Organization) způsobem top-down, názor WUA o skutečné potřebě vody již nehraje roli. Existují však neformální Asvaky na úrovni WUA a vesnic. Na jaře se tak při nedostatku vody dává přednost malým farmám, v létě pěstitelům bavlny (Abdullaev, Mollinga 2010:95). Neformální Asvaky bývají však často přerušeny hakimem, nebo WMO. Zodpovědnost za splnění kvót pro pěstování bavlny nebo obilí totiž nese hakim. Politická kariéra hakimů často závisí na plnění státem daných cílů pěstování bavlny.

Jiným typem neformální instituce je tzv. Malhala. Malhala je neformálním seskupením autorit určitých vesnic. Malhaly po staletí řešily občanské spory. Často tak hraje důležitou roli při zabezpečení vodního managementu v oblastech, kde má místní WUA slabou autoritu.

Zvláště významnou neformální instituci představují klany. SSSR se pokusil pro zlepšení možnosti rozvoje středoasijských států jejich vliv eliminovat. Významné klany si však byly schopny podržet svoji moc zejména proto, že členové některých rodin byli velmi úspěšní ve státní správě (Abdullaev, Mollinga 2010:94). Nejúspěšnější klany se bezesporu vytvořily v okolí hlav středoasijských států. Došlo tak ke vzniku politických rodin, jejichž členové ovládají značné zdroje státu a díky svému postavení požívají zvláštních práv (viz. Chování

elit). Členové klanů mají často velký vliv na rozhodování hakimátu v otázkách přidělu vody. Zavlažování tudíž není pod totální kontrolou státu. Státem jsou vzhledem k přístupu k vodě zvýhodňováni pěstitelé bavlny a obilí, a proto je nutné, aby se i malí farmáři byli schopni organizovat (Abdullaev, Mollinga 2010:98). I malí uživatelé tak mohou fungovat jako skupina, která má lepší vyjednávací pozici při jednáních s hakimátem o výši dodávek vody.

Současná politika státu v otázce rozdělování vody v Uzbekistánu zvýhodňuje velké nad malými, bohaté nad chudými, a prohlubuje tak sociální rozdíly (Abdullaev, Mollinga 2010:99). Špatný stav zavlažovací sítě a nedostatek vody je jedním z hlavních důvodů vzniku neformálních institucí na uzbeckém venkově. V uzbeckém zemědělství rovněž dochází k rozsáhlému porušování lidských práv. Znamé jsou především četné případy dětské práce při sklizních bavlny. I když režim může nakoupit kombajny na sklizení bavlny, tak kontroverzní využívání dětské práce vyjde levněji (International Crisis Group 2014:4).

3.4 Chování elit

Politické elity mohou různým způsobem ovlivnit nedostatky přírodních zdrojů, a tím přispět k vyostření konfliktních situací. Politici mohou například dostupnost určitého zdroje označit za národní zájem a obvinít opoziční skupiny z jeho nedostatku. „Politika je řízena politiky a národním zájmem je tak cokoliv, co politik národním zájmem označí.“ (Nester 1995:124). Homer-Dixon za zvláště nebezpečné považuje vytváření vzájemně výhodných koalic politických elit (Homer-Dixon 1999:118). Takové zájmové skupiny pak dovedou velmi rychle převzít, nebo kontrolovat vládní moc zejména v rozvojových zemích. Sobecké chování elit při nakládání se vzácnými zdroji zvyšuje jejich nedostupnost pro většinu obyvatel. Snižuje jejich blahobyt, zvyšuje jejich nespokojenost a prohlubuje sociální segmentaci společnosti, což dále podkopává fungování institucí státu.

3.4.1 Kyrgyzstán

Kyrgyzstán je chudou, politicky nestabilní zemí, kde centrální vláda de-facto neovládá jižní část státu. Nedostatky energií byly jedním z důvodů povstání, která v roce 2005 a 2010 svrhla zkorumpované režimy prezidentů Akayeva a Bakijeva. Vzhledem k tomu, že region v okolí druhého největšího města Oš (Ferganské údolí), je v zimě bez dodávek zemního plynu a s nedostatečnými dodávkami elektrické energie, může se tento scénář kdykoliv opakovat. Nepřerušované a spolehlivé dodávky elektrické energie jsou jedním ze základních předpokladů fungujícího státu. Cílem politicky vlivných skupin však často není celospolečenský přínos dané politiky (Abdyrasulova, Kravsov 2009:21).

Kyrgyzstán je v regionu specifickým případem. Režim prezidenta Akayeva totiž

nepotlačoval občanskou společnost takovým způsobem, jako ostatní režimy Střední Asie, díky čemuž vzniklo velké množství různých nevládních organizací. Když se akayevův režim začal zmitat v rozsáhlé korupci a autoritářství, občanská společnost mu byla schopna čelit. V roce 2005 tak byl Akayev v nenásilné revoluci svržen a na jeho místo se dostal dosavadní premiér Kurmanbek Bakijev.

Představitelé bakijevovi vlády obvinili akayevův režim z rozsáhlé korupce, která zapříčinila ztrátu 40 % vody z Toktogulu (Marat 2008). Brzy poté, co se nový prezident ujal funkce, začala korupce na novo a ve vyšší míře, než za vlády Akayeva. Omezené zdroje malého státu si tak přivlastnil úzký okruh příbuzných Bakijeva. Za mnohé těžkosti, kterým čelí obyvatelé Kyrgyzstánu, může korupce vládních elit v oblasti hydroenergetiky, která generuje 90 % elektrické energie vyrobené v Kyrgyzstánu. 97% energie vyrobené kyrgyzskými hydroelektrárnami pochází z Toktogulu (Wooden 2015:463). V roce 2005 Toktogul zadržoval 19,5 miliard m³ vody, v roce 2010 to bylo už pouze 6,5 miliard m³. Výroba elektrické energie se ale nijak nesnížila. Tato data naznačují, že muselo být ukradeno velké množství elektrické energie vyrobené v Toktogulu (Marat 2015). Snížení výšky vodní hladiny v nádrži snížilo výkon její hydroelektrárny, a tak v roce 2010 čelilo obyvatelstvo Kyrgyzstánu rozsáhlým nedostatkům vody a elektrické energie. Většina populace Kyrgyzstánu si dle Amandy E. Wooden myslí, že vláda Kurmanbeka Bakijeva tajně prodala do sousedních států přebytek elektrické energie, kterou Toktogul vyprodukoval v roce 2007 (Wooden 2015:465). Nedostatek vody tak nevznikl pouze vinou extrémní zimy a horkého léta v roce 2008, ale také predátorským chováním vládních elit, které si přivlastnily velkou část zisku z prodeje elektrické energie. Erika Marat dodává, že energetická krize byla přímým důsledkem dlouhodobé korupce v energetickém sektoru (Marat 2015).

V reakci na nedostatek vody bakijevův režim v roce 2010 zdvojnásobil ceny elektrické energie. Veřejné mínění si tak mohlo myslet, že úzce vymezená vládní elita bohatla na obchodech s elektrickou energií, zatímco zbytek státu trpěl jejím nedostatkem (Wooden 2015:466). Kromě toho režim v únoru 2010 zprivatizoval za značně podezřelých podmínek dva klíčové státní podniky, jejichž předmětem činnosti byla distribuce elektrické energie. Ačkoliv byla celková cena obou podniků 145 milionů USD (Wooden 2015:466), režim oba podniky prodal za tři miliony USD firmám, jejichž majitelé byli blízcí spolupracovníci prezidentova syna Maxima Bakijeva. Kromě toho státu s prodejem pomáhala konzultantská firma, v jejímž čele stál další spolupracovník Maxima Bakijeva. Bakijev tak prodal dva státní podniky sám sobě za pětáctýřicetkrát nižší cenu, než cenu skutečnou. Rozsáhlá korupce, nedostatek elektrické energie a její vysoké ceny spustily rozsáhlé lidové protesty, které

donutily vládu k rezignaci (Wooden 2015:466) Kromě toho nedostatky elektrické energie výrazně zhoršily dostupnost pitné vody, jejíž distribuce závisí na elektrických čerpadlech. Povstání tak vypuklo proto, že se lidé cítili být poškozeni politikou vlády. V roce 2012 řekl prezident Atambayev, že korupce stála Kyrgyzstán přibližně 500 milionů USD (Isabekova a kol. 2013:2). Již tak rozsáhlou chudobu a sociální nerovnost zhoršilo zvýšení cen elektrické energie, které způsobil její nedostatek, způsobený predátorským chováním elit. Lidé cítili, že za jejich strádání je zodpovědná vládní garnitura (Wooden 2015:467). 71,4% obyvatel se v průzkumu vyjádřilo, že nedostatky elektrické energie mají významný dopad na život v místě jejich bydliště (Wooden 2015:469). Elity na rozdíl od zbytku státu následky nedostatku vody a elektrické energie nijak nepocítily. Naopak v době, kdy Bakijev káral národ za neekonomické užívání elektrické energie a veřejné osvětlení muselo být z úsporných důvodů vypnuto, zářil v centru Biškeku každou noc noční podnik patřící Maximu Bakijevovi. Bakijev označoval za důvody nedostatku vody přírodní faktory či vysoké nároky sousedních států na zavlažování svých plantáží a neschopnost minulého režimu. Většina populace však z nedostatku vody vinila zejména jeho režim (Wooden 2015:474).

Případ Kyrgyzstánu jasně dokazuje, že korupce, protekcionismus a chudoba většiny obyvatel stupňují lidovou nespokojenost s vládou (Shiskin, Bernard Schwarz 2012 11). Wooden to dokazuje faktem, že povstání začalo nekoordinovaně, bez jakéhokoliv vedení ze strany politické opozice. Opozice dlouhodobě věděla o možné energetické krizi, ovšem začala na ni upozorňovat až když byly její následky nevyhnutelné (Marat 2015).

Ačkoliv vláda kladla energetickou krizi za vinu klimatickým faktorům, tak opozice přičítala vinu špatnému vládnímu hospodaření, rozsáhlé korupci v hydroenergetice a ilegálním prodejem části elektrické energie vyrobené v kyrgyzských hydroelektrárnách (Juraev 2009:1). Erika Marat odhaduje roční příjmy Bakijevovi rodiny na desítky milionů USD (Marat 2008). Stejní lidé, jako při první revoluci, zosnovali v roce 2010 druhou revoluci. Po druhé revoluci však došlo k fatálnímu oslabení státních institucí. Zejména jih země, kde je silná uzbecká minorita, se dostal do bodu totální anarchie (Shiskin, Bernard Schwarz 2012:12). Uzbecká menšina využila příležitosti porevolučního zmatku a vznesla požadavky na silnější politickou reprezentaci a zavedení uzbečtiny jako oficiálního jazyka. Uzbecké požadavky vyprovokovaly nárůst nacionalismu etnických Kyrgyzů. Porevoluční mocenský vakuum tak umožnilo zájmovým skupinám na obou stranách vyprovokovat násilnosti, při kterých zahynulo více než 400 lidí. Kyrgyzstán tak dokazuje, že násilí a nestabilita jsou důsledkem autoritářství a korupce (Shiskin, Bernard Schwarz 2012:13). Konflikty v Batkenu mohou vyprovokovat Uzbekistán k zaujetí tvrdší politiky vůči Kyrgyzstánu (International

Crisis Group 2014:11). Události v Batkenu ukázaly, že to co bylo do té doby sporem několika málo vesnic, může za určitých okolností propuknout v rozsáhlé násilí (International Crisis Group 2014:12).

I když je nejchudším a na výpadky energií nejnáchylnější oblastí jih Kyrgyzstánu, byly primárně zásobeny elektrickou energií oblasti na severu s vyšší poptávkou. Kyrgyzstán je etnicky rozděleným státem. Hodně tak bude záležet na tom, jak bude prezident Atambayev schopen mírově spolupracovat s jeho politickými oponenty na jihu země. Ani vláda Almazbeka Atambayeva však nerespektuje lidská práva a prezident od roku 2012 začíná užívat autoritářských praktik. Opoziční strany čelí diskriminaci. Pod rouškou boje proti korupci dochází k persekucím politické opozice. Vláda utužila svoji kontrolu médií a nezávislá média píšící v Uzbečtině prakticky přestala existovat. V kyrgyzských médiích se navíc objevují nacionalistické články namířené proti uzbecké menšině (Freedom House 2014). I v současné době musí čelit obyvatelstvo rozsáhlým výpadkům elektrické energie. Kromě toho se o současném režimu začínají šířit fámy o rozsáhlé korupci (Wooden 2014:476). Vláda prezidenta Atambayeva začíná při současných nedostatcích vody, a s tím souvisejících a výpadcích elektřiny, které v některých regionech trvají i patnáct hodin denně, tuto surovinu sekuritizovat. Atambayev označil vodu za jediné bohatství a zbraň Kyrgyzstánu. Podobně jako v Tádžikistánu i zde se vládnoucí režimy snažily upoutat pozornost populace na stavbu přehrady, která má vyřešit všechny problémy státu. Bakiev např. tvrdil, že krize bude krátkodobá a problémy se zásobováním elektrickou energií ustanou se spuštěním přehrady Kamarata-1 (Marat 2015). V roce 2012 se zase ministr národního hospodářství Temir Sariev vyjádřil, že po dokončení vodního díla Kamarata-1 bude Kyrgyzstán pánem Střední Asie (Wooden 2015:476). Čímž poukazoval zejména na nutnost plnit požadavky svých sousedů na dostatečné dodávky vody pro závlahy. Vláda tak využila nedostatku vody k tomu, aby odlákala pozornost populace od vnitrostátních problémů. Problémy Kyrgyzstánu budou trvat, dokud nebude vyřešen problém rozsáhlé korupce v hydroenergetice, a lidé tak nebudou moci důvěřovat vlastní vládě v okamžiku, kdy bude zvedat poplatky a daně (Wooden 2015:476).

3.4.2 Tádžikistán

Tádžikistán se těžko vyrovnává s následky občanské války, která vyprovokovala k intervenci okolní státy. Zatímco Uzbekistán ve snaze snížit riziko islámského extrémismu podporoval centrální vládu, tehdejší afghánská vláda podporovala opoziční islamisty (Shiskin Bernard Schwarz 2012:14). Mírovou dohodou si vláda prezidenta Rachmanova a opoziční skupiny rozdělily moc ve státě. Vláda tím však de facto ztratila kontrolu nad některými

regiony, které jsou pod správou bývalých polních velitelů z občanské války.

Situaci státu podstatně zhoršuje zkorumpovaná a neefektivní vláda prezidenta Rachmanova. Korupce v Tádžikistánu je dalekosáhlá a způsobuje odcizení populace od režimu (Shiskin, Bernard Schwarz 2012:15). V zemi, kde vládne chudoba, si podstatnou část zisku největších státních podniků rozděluje Rachmanovovo okolí. Je veřejně známé, že část zisku hliníkářského sektoru v Tádžikistánu jde na soukromé zahraniční účty státních představitelů. 1/3 celkového HDP Tádžikistánu tvoří výrobky hliníkářny Talco, kterou David Trilling doslova nazývá „*Rachmanovova dojná kráva*“ (Trilling 2014). Dle Eriky Marat Talco přiznává pouze 17 % svých příjmů (Marat 2008). Fakt, že zisky továrny slouží z velké části k uspokojení potřeb tádžického režimu, potvrzují i americké diplomatické depeše uniklé díky kauze Wikileaks. Tehdejší americký velvyslanec v Tádžikistánu Tracy Jacobson zde uvádí, že Talco nijak nepodporuje rozvoj státu. Místo toho jde jeho zisk na výstavbu prezidentových paláců a organizaci bujarých státních oslav. Většina zisku Talca jde na účet společnosti Talco asset management sídlící na Britských panenských ostrovech, která prodává výrobky Talca a kupuje materiál na výrobu. Do investic tak jde pouze nepatrná část zisku společnosti. Jacobson odhaduje, že z firmy byly vyvedeny stovky milionů dolarů (Wikileaks 2008), což se odráží na nízké efektivnosti továrny.

Výroba hliníku je energeticky velmi náročná. Dle Světové banky Talco spotřebovává neuvěřitelných 39% celkové spotřeby elektrické energie Tádžikistánu. Tádžikistán čelí rozsáhlým výpadkům elektrické energie. Většinu výroby elektrické energie v Tádžikistánu zajišťuje v současné době přehradní nádrž Nurek. Spotřeba elektrické energie se však od rozpadu SSSR zčtyřnásobila (Musayeva a kol. 2009:6). Infrastruktura projektovaná v dobách SSSR na tak velkou spotřebu již nestačí. V některých oblastech proto funguje elektrická energie pouze půl hodiny denně. Výpadky proudu nastávají zejména na podzim a v zimě, kdy je v Nureku málo vody. Vláda těmto výpadkům chce čelit pomocí výstavby přehradní nádrže Rogun, které vládní propaganda dává až mýtický význam. Stavba nové přehrady je však trnem v oku Uzbekistánu, který se obává snížení dodávek vody pro své zemědělce. Uzbekistán již dal najevo, že v případě zahájení stavby nového vodního díla podnikne vojenskou operaci, jejímž cílem nebude jen Rogun, ale také Talco (Trilling 2014). Tádžikistán i Kyrgyzstán jsou členy Ruskem vedené bezpečnostní aliance CSTO. Pokud tedy Uzbekistán použije proti jednomu z těchto států vojenskou sílu, bude muset počítat s odpovědí ze strany dalších členů CSTO (International Crisis Group 2014:19).

Kroky Uzbekistánu rovněž přímo omezují výrobu v hliníkárně. Talco je totiž závislé na dovozu surovin ze zahraničí a veškeré dopravní trasy vedou přes Uzbekistán. Ten kvůli stavbě

přehradu Nurek již odstavil jednu ze tří železničních tratí vedoucích do Tádžikistánu. Náklady na dovoz surovin tak továrně vzrostly o polovinu. Uzbekistán je tak v současné době dle Trillinga předním zdrojem obav Tádžických elit (Trilling 2014).

3.4.3 Uzbekistán

Režim prezidenta Karimova je nejrepresivnějším ze všech středoasijských režimů (Shiskin, Bernard Schwarz 2012:21). Za 23 let vlády prezidenta Karimova se v jeho okolí vyvinula rozsáhlá korupční síť (Shiskin, Bernard Schwarz 2012:21). Britská nevládní organizace Environmental Justice Foundation uvádí, že karimovův režim zcela ovládl miliardový obchod s bavlnou, který se stal životně důležitým zdrojem příjmů jeho režimu (Environmental Justice Foundation 2005:3). Sám Karimov má dle Fitze v zahraničních bankách uložena aktiva za devět miliard USD (Fitz 2014:19). Politika vlády zapříčiňuje rozsáhlou nelibost mezi obyvateli, a to zejména na venkově, kde žije nejvíce obyvatel. (Shiskin, Bernard Schwarz 2012:22). Životní úroveň venkovské populace je navíc velmi nízká (Abdullaev, Mollinga 2010:91). Důvodem nespokojenosti jsou zejména kvóty na pěstování bavlny a obilí a tvrdé sankce za jejich neplnění. Farmáři pěstující bavlnu musí státu odevzdat 2/3 své produkce za státem vyhlášené ceny. Stát následně tuto produkci prodá na světovém trhu za cenu tržní. Rozdíl mezi výkupní a prodejní cenou si přivlastňují elity vládnoucího režimu. Režim je tak závislý na výnosech na vodu velmi náročného bavlníkového sektoru (International Crisis Group 2014:1).

Uzbekistán disponuje nejsilnější armádou v regionu, která již v minulosti dokázala čelit útokům ze strany Islámského hnutí Uzbekistánu. Bezpečnostním rizikem je změna na postu prezidenta. I když Islam Karimov obhájil prezidentský mandát, jeho setrvání ve funkci je s ohledem na jeho vysoký věk nejisté (Horák 2013). Jelikož dosud nejsou nastaveny žádné mechanismy předání moci, není vyloučen boj o moc mezi několika mocenskými skupinami. Takový scénář by mohl zapříčinit nestabilitu a Uzbekistán by se mohl stát základnou ozbrojených skupin doposud působících v Afghánistánu (Horák 2013). Islam Karimov během své vlády persekvoval muslimy a potlačoval islám. Stovky muslimů byly odsouzeny k vězení, často pouze kvůli jejich náboženství (Schiskin, Bernard Schwarz 2012:22). Chudoba, korupce, represivní politika vlády a klientelismus dominují situaci v mnoha oblastech Uzbekistánu. Takové prostředí je zvláště příhodné pro vznik a růst extrémistických hnutí. Mezi tyto skupiny patří dle Fitze (2012) zejména Islámské hnutí Uzbekistánu (IMU) a Unie Islámského džihádu (Islamic Jihad Union-IJU). Uzbekistán se stal terčem bojovníků z IMU na konci 90. let. Hnutí tehdy na uzbecké území pronikalo z Tádžikistánu, což dále poškodilo

již tak špatné vztahy mezi oběma státy. Shiskin a Bernard Schwarz uvádí, že existuje určitá paralela mezi Uzbekistánem a režimem Husního Mubaraka v Egyptě. V obou státech totiž desetiletí represivní politiky způsobily, že jedinou opozicí ke zkorumpované vládě představují náboženské skupiny (Shiskin, Bernard Schwarz 2012:22).

V současné době se soustředí hlavně na válku na boj po boku Talibanu v Afghánistánu a Pákistánu a teroristické útoky v Evropě, zejména v Německu (Fitz 2014:3). IMU je nebezpečné hnutí bojující po boku Talibanu, zodpovědné za mnoho sebevražedných útoků v Afghánistánu a Pákistánu. Aktivita IMU byla vždy spojena se změnami rovnováhy sil v oblasti (Fitz 2014:4). IMU útočí zejména na cíle cizích států, které dle jejich názoru poskytují podporu režimu Islama Karimova. Na uzbecké cíle však přímo neútočí. K tomu je donutila pravděpodobně porážka, kterou uzbecký režim IMU uštedřil. IMU se tak soustředí na cíle, které jsou pro něj jednodušší (Fitz 2014:11). Odstoupení Islama Karimova by tak pro hnutí mohlo znamenat možnost destabilizovat Uzbekistán. Islámská džihádistická unie (IJU) je teroristická skupina napojená na Al-Kaidu soustředící se zejména na útoky na vojenské cíle v Afghánistánu a Pákistánu (Fitz 2014:13). Primárním cílem IJU však je sesazení režimu Islama Karimova. Na území Uzbekistánu IJU podnikla teroristé útoky např. v roce 2009.

IJU si Uzbekistán vybrala zejména díky represím režimu a zkorumpovanosti elit, špatné vládě a mučení muslimů. Ačkoliv strategickým cílem IJU je svržení Islama Karimova, globálním cílem je osvobodit všechny muslimy ve Společenství nezávislých států a vytvořit zde chalifát (Fitz 2014:19). IJU tak může destabilizovat celý region Střední Asie. Dle Fitze je IJU malá skupina s velkými cíly, která však může využít možností, které by jim nabídla daná situace (Fitz 2014:21). Stažení vojsk ISAF dle Fitze může pro obě skupiny znamenat příležitost k přenesení džihádu do Střední Asie.

Vzhledem k probíhajícím konfliktům ve Ferganském údolí, stavu hranic a prokazatelné mobilitě teroristických skupin, může politický rozvrat Uzbekistánu destabilizovat i okolní státy. Dle Varise není celoregionální konflikt způsobený působením náboženských skupin nereálný (Varis 2014:28). Analytik Deidre Tynam se v interview pro televizi Deutsche Welle například řekl: „Pokud vlády Uzbekistánu, Kyrgyzstánu a Tádžikistánu nedojdou ke konsensu, tak aby bylo možné uspokojit potřeby obyvatelstva, mohou si nespokojení obyvatelé vybrat radikální alternativu k současným vládám (Deutsche Welle 2012).“ IMU již sociálních problémů, které vznikly v důsledku nedostatku vody a konfliktů mezi Kyrgyzstánem a Uzbekistánem, dovedlo využít. Při svých útocích na Uzbekistán využívalo hnutí zázemí kyrgyzské provincie Batken. Zdejší úrodná půda se nevhodnými závlahami zasolila a již nebyla vhodná pro zemědělství. Se zemědělstvím zkrachovala i veškeré

navazující potravinářská výroba. Po rozpadu SSSR tak nezaměstnanost dosahovala 60-80 % (Hiro 2011:298). IMU, které se živilo přepadáváním bank, tak pro mnohé představovalo jedinou možnou alternativu ekonomické migrace do Ruska.

Rozsáhlé násilí však může spustit i samotný uzbecký režim. V roce 2005 bylo v politickém procesu odsouzeno několik muslimských podnikatelů, kteří později utekli z vězení v Andinjanu. Obyvatelé Andindjanu frustrovaní tímto útekem vyšli do ulic, načež na ně bezpečnostní složky začali střílet. Uzbecká vláda masakr obhajovala jako zákrok proti radikálům z IMU. Odhady počtu obětí masakru v Andindjanu se liší. Některé zdroje však hovoří až o 700 mrtvých.

Od roku 2011 však Uzbekistán zažívá prodemokratické reformy. Mandát prezidenta byl zkrácen ze 7 na 5 let. Nejsilnější strana vzešlá z voleb získala právo zvolit si premiéra. Bylo zabezpečeno právo anonymního hlasování. V roce 2014 byly schváleny další ústavní změny oslabující moc prezidenta. Dle článku 93 ústavy může prezident jmenovat a odvolávat ministry, členy komisí a další vysoké úředníky pouze na doporučení vlády. Alespoň de jure tak byl stanoven limit karimovovy moci. Článek 98 původně přisuzoval vládě zodpovědnost za efektivní management národního hospodářství, sociální a kulturní sféry. Po reformě vláda odpovídá za efektivní ekonomickou, finanční, monetární, zdravotní, vzdělávací a jiné politiky (Oxford Analytica 2014 b). V těchto oblastech musí vláda jednou ročně podávat hlášení o jejich stavu parlamentu. I přes značné oslabení moci prezidenta má Uzbekistán k fungující demokracii stále daleko. To potvrzují nedávné parlamentní a prezidentské volby. Organizace pro bezpečnost a spolupráci v Evropě měla vzhledem k posledním parlamentním volbám výhrady k porušování svobody slova a shromažďování. Dle OBSE může mít vyjádření jakýchkoli kritických názorů na ústavní pořádek nebo politický systém, za následek trestná opatření (OSCE 2014:4). Zákon např. neuvádí důvody zrušení politické strany (OSCE 2014:5). Úřady tak mohou svévolně omezovat činnosti politických stran. Legislativa rovněž zakazuje činnost neregistrovaných nevládních organizací, zatímco ty registrované musely překonat nadměrné legislativní překážky a omezení (OSCE 2014:5). Možnosti působení občanské společnosti jsou tak v Uzbekistánu značně omezeny. To potvrzují například prezidentské volby uskutečněné v březnu 2015. Volební komise Islamu Karimovovi dovolila kandidovat i přes ústavou daný limit maximálně dvou po sobě jdoucích mandátů ve funkci prezidenta. Nezávislí kandidáti se nemohou účastnit voleb a jediné protikandidáty vyslaly strany, které podporují Karimova (OSCE 2015 a). Prováděné reformy navíc nijak nezlepšují efektivitu veřejné správy (Oxford Analytica Ltd. 2014 b). Parlamentní volby vyhrála centristická Liberálně-demokratická strana, úzce napojená na vládnoucí Taškentský klan.

Nový premiér je zároveň vlivným členem Taškentského klanu. Karimov tak reformami zřejmě chtěl upevnit pozici tohoto klanu pro případ, že by se ze zdravotních důvodů musel stáhnout z politiky. Vládní elity si tak pravděpodobně i po odchodu či smrti Karimova podrží absolutní kontrolu nad národním hospodářstvím (IHS Global Insight Inc. 2010:8).

Karimov chce reformami rovněž posílit vztahy se Západem, které se značně poškodily po masakru v Andindjanu v roce 2005 a následném vypovězení americké armády ze základny Karschi. Vztahy s EU jsou zase napjaté kvůli častému porušování lidských práv. USA však svoji přítomnost na základně Karschi chtějí obnovit, jelikož kyrgyzská vláda neprodlouží pronájem základny Manás. Evropská unie má zase zájem o uzbecké zásoby zemního plynu (Oxford Analytika Ltd. 2014 b). Kvůli špatnému investičnímu klimatu a značné nejistotě ohledně politiky uzbeckého režimu se navíc ze země stáhlo několik důležitých zahraničních investorů. V reakci na to Karimov představil plán vládních investičních pobídek jako součást liberalizace národního hospodářství. Jakékoliv zvýšení přítomnosti USA v regionu však může vyvolat nelibou reakci ze strany Ruska. Podniky Ruské federace se podstatnou měrou podílí na financování a provozu vodních děl v Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. Např. realizace projektu přehradní nádrže Rogun může záviset na tom, do jaké míry bude Rusko naléhat na Uzbekistán (Stratfor 2012 b).

3.5 Shrnutí

Třetí kapitola srovnávala působení kontextuálních faktorů nedostatku vody jako přírodního zdroje v jednotlivých státech tak, jak je vymezil Homer-Dixon (1999). Hodnoceny tak byly vzájemné příčinné vztahy nedostatku vody a sociální segmentace, migrace, fungování institucí a chování vládních elit. Společnost ve všech státech Střední Asie je sociálně rozdělena. Nejnižší životní úroveň mají ve všech zkoumaných státech venkovské populace závislé na zemědělství. Právě zemědělství je nejvíce postiženo nedostatkem vody. S ekonomickým statutem venkovského obyvatelstva souvisí také migrace do měst a do zahraničí. Nejdůležitějším zdrojovým regionem ekonomické migrace v regionu je oblast Ferganského údolí, která byla již v minulosti postižena etnickými konflikty, které způsobily mj. nedostatek vody. Zcela zásadní roli zde však sehrává chování politických elit. Osoby z nejužšího vedení středoasijských režimů si de-facto podmanily různé sektory národního hospodářství závislé na dostatku vody, čímž způsobily její nedostatek pro většinu obyvatelstva. Zodpovědné instituce pak ve snaze utajit jejich jednání fungovaly značně netransparentně. Což zejména v Kyrgyzstánu vedlo v roce 2010 ke svržení režimu prezidenta Bakijeva a následnému výbuchu násilí v kyrgyzské části Ferganského údolí. Korupční

praktiky uzbeckého režimu, který bohatne z na vodu náročného pěstování bavlny, v kombinaci s represivní politikou vůči muslimské části populace, zase poskytly záminku k působení extrémistických skupin jako jsou IMU a IJU. I když obyvatelstvo Tádžikistánu čelí chronickým výpadkům energie, režim prezidenta Rachmanova udržuje v chodu hliníkárnou TALCO. TALCO, hlavní zdroj ilegálních příjmů Rachmanovova režimu, spotřebovává neuvěřitelných 39 % celkové spotřeby elektrické energie Tádžikistánu. Většina elektrické energie Tádžikistánu pochází z hydroelektráren. Dostupnost vody ze Syrdarji a Amudarji tak zásadně ovlivňovala, či stále ještě ovlivňuje, výši ilegálních příjmů jednotlivých režimů. Politické elity jednotlivých států tak berou vodní management jako hru s nulovým součtem.

Na základě výše zmíněných poznatků je proto možné potvrdit hypotézu vyřčenou na základě teorie Homera-Dixona (1999): *„Konflikty mezi jednotlivými státy Střední Asie nejsou primárně způsobeny nedostatky vody, ale spíše jejich interakcí s dalšími kontextuálními faktory.“*

Závěr

Diplomová práce aplikovala teorii Homera-Dixona (1999) na konflikt mezi Kyrgyzstánem, Tádžikistánem a Uzbekistánem. Cílem práce je analyzovat možnost násilného konfliktu o vodu v regionu Střední Asie. Za tímto cílem byla práce rozdělena do tří kapitol. První kapitola poskytla teoretický základ pro analytickou část textu, přičemž za teoretický rámec práce byla zvolena kniha Thomase Homera-Dixona *Environment, Scarcity, and Violence*.

Cílem druhé kapitoly je na základě podrobného popisu Střední Asie jako konfliktní oblasti zjistit, jestli je nedostatek vody primární příčinou násilných konfliktů mezi státy. Za pomoci teorie Homera-Dixona (1999) došlo k částečnému potvrzení hypotézy: *„Konflikty mezi jednotlivými státy Střední Asie nejsou primárně způsobeny nedostatky vody, ale spíše jejich interakcí s dalšími kontextuálními faktory.“* Kyrgyzstán, Tádžikistán i Uzbekistán jsou ohroženy nedostatky vody, nejsou však fyzické, ale faktické. Syrdarja i Amudarja poskytují obyvatelům svých povodí podstatně více vody, než činí minimální množství pro uspokojení základních lidských potřeb dle OSN. Nedostatky vody jsou zde tedy způsobeny politikou jednotlivých států regionu. Tzn., že ve Střední Asii je fyzicky vody dostatek. Samotný nedostatek vody tak nemůže být primárním důvodem konfliktů v oblasti. Toto tvrzení je možné podpořit faktem, že i přes občasné výhrůžky uzbeckého režimu použitím vojenské síly proti vodním dílům v Tádžikistánu a Kyrgyzstánu v oblasti dosud nevypukl žádný *Simple*

Scarcity konflikt. V regionu naopak je možné pozorovat konflikty typu *Group Identity* a *Insurgence*. I když v těchto konfliktech byl nedostatek vody jedním z důvodů jejich vypuknutí, nikdy se nejednalo o jejich hlavní důvod.

Třetí kapitola pak na základě komparace působení kontextuálních faktorů v Kyrgyzstánu, Tádžikistánu a Uzbekistánu dokazuje jejich kauzální souvislost s nedostatkem vody a vznikem násilných konfliktů.

Na základě výstupů druhé a třetí kapitoly je možné potvrdit hypotézu této práce: „*Konflikty mezi jednotlivými státy Střední Asie nejsou primárně způsobeny nedostatkem vody, ale spíše jejich interakcí s dalšími kontextuálními faktory.*“

Pro splnění cíle práce a potvrzení hypotézy byly vymezeny následující výzkumné otázky:

- *Jak se projevuje závislost států v povodí středoasijských řek?*

Státy Střední Asie byly za SSSR propojeny systémem barterových obchodů, kdy na vodu bohaté státy, tzn. Kyrgyzstán a Tádžikistán zásobovaly v létě závlahové zemědělství ve státech chudých na vodu na dolních tocích středoasijských řek, zejména v Uzbekistánu. Uzbekistán je tak z důvodů zajištění příjmů z exportu a potravinové bezpečnosti závislý na vodě z Kyrgyzstánu a Tádžikistánu. Kyrgyzstán a Tádžikistán jsou naopak země závislé na dodávkách fosilních paliv a elektrické energie z Uzbekistánu.

- *Jakým způsobem ohrožují státy na horním toku státy na dolním toku řek?*

Po rozpadu SSSR se rozpadl i jím vedený barterový systém. Kyrgyzstán a Tádžikistán tak již nemohly poskytovat uzbeckému zemědělství v letních měsících dostatečné množství vody a Uzbekistán jim neposkytoval fosilní paliva a elektrickou energii potřebné v zimních měsících. Kyrgyzstán a Tádžikistán musely začít vyrábět ve svých hydroelektrárnách elektrickou energii v zimě, což však přineslo uzbeckému zemědělství nedostatky vody v létě a povodně v zimě. Kyrgyzstán a Tádžikistán ohrožují výpadky v zásobování energiemi. Jejich energetická soustava, využívající zejména vodní energii, nestačí pokrývat potřeby vlastního obyvatelstva zejména v zimních měsících a obyvatelé jsou tak často nejen bez zásoby elektrické energie, ale také tepla. Nedostatky elektrické energie rovněž ohrožují zásobování obyvatelstva pitnou vodou a potravinami.

- *Proč vlády jednotlivých států nejsou schopny navázat spolupráci v řešení nedostatků vody?*

Vládnoucí režimy ve všech zkoumaných republikách značně bohatly, nebo stále ještě bohatnou z ilegálních příjmů z odvětví závislých na vodě. Důvodem neshod jsou především ekonomické zájmy jednotlivých režimů (International Crisis Group 2014:1). Kyrgyzstán i

Tádžikistán mají dle Eriky Marat stejnou zkušenost s elitami, které využívají vlastnictví vody pro svůj osobní prospěch, zatímco zbytek národa trpí nedostatkem základních služeb (Marat 2008). V obou zemích se členové vládnoucích rodin a jejich blízcí spolupracovníci dostali do pozice hydrobaronů. Uzbecký režim zase bohatne na výnosech z miliardového obchodu s bavlnou. Právě bavlníkový sektor Uzbekistánu je největším spotřebitelem vody ve Střední Asii. Korupce a skryté zájmy středoasijských režimů znemožňují nalezení řešení problémů řešení nedostatků vody.

Dle Homera-Dixona jsou přínosem pro stát instituce, které rozšiřují důvěru a vzájemnou spolupráci mezi obyvateli (Homer-Dixon 1999:99). Občané mají právo vědět, jak vláda nakládá s majetkem státu. Případ Kyrgyzstánu i Tádžikistánu proto ukazuje, že je třeba zvýšit transparentnost hydroenergetiky (Marat 2008). Netransparentní instituce v Kyrgyzstánu a Tádžikistánu umožňují krytí korupčních aktivit vysoce postavených politiků. Institucionální rámec uzbeckého zemědělství zvýhodňuje pěstitele bavlny a pšenice při přerozdělování zásob vody, jelikož tyto plodiny jsou základem ilegálních příjmů režimu Islama Karimova. Zemědělská politika uzbecké vlády zvýhodňuje velké pěstitele nad malými, bohaté nad chudými a prohlubuje sociální nerovnost ve státu (Abdullaev, Mollinga: 2010:99).

Snahy o celoregionální řešení problému nedostatku vody omezuje zejména neochota režimů spolupracovat. Každá vláda v regionu užívá vodu jako nástroj uplatnění moci nad svými sousedy. Bude třeba nalézt strategii, která by řešila problémy zemědělství i hydroenergetiky. To ale znamená nutnost obratu v uvažování místních politických elit, které dosavadní vztahy chápaly jako hru s nulovým součtem. Pokud by měl region demokratické instituce místo režimů využívajících kultu osobnosti, spory o vodu by se daly řešit podstatně efektivněji (International Crisis Group 2014:24). Korupce ve všech státech znemožňuje provádět větší projekty zlepšení technického vztahu vodních děl. Snižování jejich funkčnosti však dále zvyšuje interdependenci středoasijských států (International Crisis Group 2014:1).

Diplomová práce tedy potvrdila hypotézu: „*Konflikty mezi jednotlivými státy Střední Asie nejsou primárně způsobeny nedostatky vody, ale spíše jejich interakcí s dalšími kontextuálními faktory.*“ Konflikty vznikají zejména díky neochotě místních vlád dohodnout se na společném vzájemně výhodném režimu managementu středoasijských řek. Neochota režimu aplikovat společný postup je dána zejména skrytými ekonomickými zájmy místních režimů, jež často berou vzájemné vztahy jako hru s nulovým součtem. Střední Asie netrpí fyzickým nedostatkem vody. Faktický nedostatek vody způsobuje politika jednotlivých států oblasti. Kyrgyzstán, Tádžikistán i Uzbekistán jsou chudé státy, závislé na exportu primárních komodit. Možnost vypuknutí násilného mezistátního *Simple Scarcity* konfliktu o vodu z řek

Syrdarja a Amudarja tedy není pravděpodobná (Homer-Dixon 1999:139). Ve všech státech regionu jsou naplněny kontextuální faktory vzniku násilných konfliktů, jak je specifikuje Homer-Dixon (1999). Tudiž je ve všech státech reálné vypuknutí konfliktů typu *Group Identity a Insurgence*. V těchto případech však nedostatek hraje roli danou interakcí s dalšími kontextuálními faktory.

LITERATURA

Monografie

Environmental Justice Fundation. *White Gold: The True Cost of Cotton*. London: Environmental Justice Fundation, 2005. ISBN 1-904523-08-0.

Fitz, Duncan. *Central Asian Militancy*. Washington, DC: Center for Strategic&International Studies, 2014. ISBN 978-1-4422-2813-9.

Füeg, Jean-Christophe a kol. *In-Depth Energy Efficiency Review Tajikistan*. Brussels: Energy Charter Secretariat, 2013. ISBN 978-905948-139-8.

Hiro, Dilip. *Inside central Asia: a political and cultural history of Uzbekistan, Turkmenistan, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Tajikistan, Turkey, and Iran*. New York: Gerald Duckworth & Company, 2011. ISBN 1-59020-377-1.

Homer-Dixon, Thomas. 1999. *Environment, Scarcity and Violence*. Princeton: Princeton University Press. ISBN 9780691089799.

Nester, William. 1995. *International Relations*. New York: HarperCollins College Publishers. ISBN0-673-99305-1.

Nováček, Pavel. 2010. *Udržitelný rozvoj*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci. ISBN 978-80-2442514-6.

Ryazantsev, Sergey a Oleg Korneev. *Regional Migration Report: Russia and Central Asia*. San Domenico di Fiesole: Migration Policy Centre, 2014, Chapter 1 Russia and Kazakhstan in Eurasian Migration System: Development Trends, Socio-Economic Consequences of Migration and Approaches to Regulation. ISBN 978-92-9084-209-5.

Recenzovaná periodika

Abdullaev, Iskandar a Peter P. Mollinga. The Socio-Technical Aspects of Water Management: Emerging Trends at Grass Roots Level in Uzbekistan. *Water*. 2010, (2).

Abdullaev, Iskandar a Shavat Rakhmatullaev. Transformation of water management in Central Asia: from State-centric, hydraulic mission to socio-political control. *Environmental Earth Sciences*. 2013, (November).

Barnaby, Wendy. Do nations go to war over water? *Nature: International weekly journal of Science* [online]. 2009, (458) [cit. 2015-05-24]. Dostupné z: <www.ebscohost.com>

Bell, John E. a kol. *Journal of Business Logistics*. A Natural Resource Scarcity Typology: Theoretical Foundations and Strategic Implications for Supply Chain Management. 2012, (2).

Borgault, M. a kol. Leguma Production and Irrigation Strategies in the Aral Sea Basin: Yield, Yield Components, Water, Relations and Crop Development of Common Bean (*Phaseolus vulgaris* L) and Mungbean (*Vigna radiata* (L.) Wilczek). *Journal of Agronomy and Crop Science* 2013, (199).

Delovarova, Leila, Oxana Shkapyak a Fatima Kukeyeva. Migration Processes in Central Asia: Main Directions and Key Issues of Regional System. *Middle East Journal of Scientific Research*. 2013, (15)

Dunn, Gregory. Water Wars: A Surprisingly Rare Source of Conflict. *Harvard International Review*. 2013, (Fall).

Granit, Jakob a kol. Regional Options for Addressing the Water, Energy and Food Nexus in Central Asia and the Aral Sea Basin. *International Journal of Water Resources Development*. 2012, (28)

Hahsimova, Umida. Growing Uncertainty in Relations Between Kyrgyzstan and Uzbekistan. *Eurasia Daily Monitor*. 2014, (11)

Chapman, Gregory. Poverty in Central Asia: Kazakhstan versus Tajikistan. *Global Majority E-journal*. 2011, (1).

Childress, Vincent W. Water, Conflict and Technology. *Technology and Engineering Teacher* [online]. 2015, (December/January) [cit. 2015-05-19]. Dostupné z: <<https://www.ebscohost.com>>

Isakulov, Shukhrat. The State Control of Migration in Uzbekistan and Some Aspects of its Further Improvement. *Perspectives of Innovations, Economics and Business*. 2010, (6).

Jalilov, Shokrukh-Mirzo, Saud A. Amer a Frank A. Ward. Water, Food and Energy Security: An Elusive Search for Balance in Central Asia. *Water Resour Manage* [online]. 2013, (27) [cit. 2015-05-23]. Dostupné z: <<http://www.proquest.com/>>

Januzs-Pawletta, Barbara, Current legal challenges to institutional governance of transboundary water resources in Central Asia and joint management arrangements. *Environmental Earth Science*. 2015, (73)

Juraev, Shairbek. Central Asia's Cold War? Water and Politics in Uzbek-Tajik Relations. *PONARS Eurasia Policy Memo*. 2012, (217)

Juraev, Shairbek. Energy Emergency in Kyrgyzstan: Causes and Consequences. *FRIDE EUCAM Policy Briefs*. 2009, (5).

Karthe, Daniel, Sergey. Chalov a Ditrich Borchardt, Water resources in central Asia in the early twenty first century: status, challenges and future prospects. *Environmental Earth Science*. 2015, (73)

Katz, David. 2011. Hydro-Political Hyperbole: Examining Incentives for Overemphasizing the Risks of Water Wars. *Global Environmental Politics*. (1). Dostupné také z: <<https://www.ebscohost.com>>

Kment, Petr, Vladimír Krepl a Patrick-Francis Kapila. Developmental Assistance and Poverty Reduction in Central Asia. *Agricultura Tropica et Subtropica*. 2014, (47).

Kushkumbayev, Sanat a Azina Kushkumbayeva. Water and Energy Issues in the Context of International and Political Disputes in Central Asia. *Chinese Journal of International Law* [online]. 2013, (12) [cit. 2015-05-18]. Dostupné z: <<https://www.ebscohost.com>>

Marat, Erika. Corruption in the Hydro-Energy Sector Becomes Clearer in Kyrgyzstan *Eurasia Daily Monitor*. 2015 (5)

Marat, Erika. Need for More Transparency i Kyrgyz and Tajik Energy Sectors to Avoid Future Crisis. *Eurasia Daily Monitor*, 2009 (5)

Pearce, Fred. Over the top. *New Scientist*. 2012, (214). Dostupné z: <www.ebscohost.com>

Rakhmatullaev, S. a kol. Water reservoirs, irrigation and sedimentation in Central Asia: a first-cut assessment for Uzbekistan. *Environmental Earth Sciences*. 2013, (68).

Renner, Michael. Troubled Waters. *World Watch* [online]. 2010, (23) [cit. 2015-05-18]. Dostupné z: <<https://www.ebscohost.com>>

Security & Human Rights, One year after the June 2010 events in Kyrgyzstan: the possible implications for regional security. *Security & Human Rights*. 2011, (1).

Sirin, Cigdem V. Scarcity-Induced Domestic Conflict: Examining the Interactive Effects of Environmental Scarcity and Ethnic Population Pressures. *Civil Wars*. 2011, (2).

Varis, Oli. Resources: Curb vast water use in central Asia. *Nature: International weekly journal of Science* [online]. 2014, (514) [cit. 2015-05-24]. Dostupné z: <<http://www.nature.com/news/resources-curb-vast-water-use-in-central-asia-1.16017>>

Waisová, Šárka. Od národní bezpečnosti k mezinárodní bezpečnosti. *Mezinárodní vztahy*. 2004, (3)

Winterová, Barbora. Konflikt o vodu ve Střední Asii. *Obrana a strategie*. 2009, (1).

Wooden, Amanda E. Kyrgyzstan's Dark Eges: framing and the 2010 hydrological revolution. *Central Asian Survey*. 2015, (33).

Prameny

CIA. The World Factbook: Uzbekistan. *Central Intelligence Agency* [online]. 2015 [cit. 2015-07-05]. Dostupné z: <<https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/uz.html>>

Deutsche Welle, Central Asia's intensifying water dispute. DW [online]. 2012 [cit. 2015-06-02]. Dostupné z: <<http://www.dw.com/en/central-asias-intensifying-water-dispute/a-17917965>>

European Bank for Reconstruction and Development,. Kyrgyzstan Republic Country Profile. *European Bank for Reconstruction and Development* [online]. 2010 [cit. 2015-07-03]. Dostupné z: <<http://www.ebrd.com/downloads/policies/sector/energy-sector-strategy.pdf>>

Horák, Slavomír. Střední Asie a Afghánistán po roce 2014. *Ústav Mezinárodních vztahů Praha* [online]. 2013 [cit. 2015-05-22]. Dostupné z: <http://iir.cz/article/stredni-asie-a-afghanistan-po-roce-2014>

IHS Global Inc.,. Country Intelligence Report: Uzbekistan. EBSCOhost [online]. 2013 [cit. 2015-06-21]. Dostupné z: <www.ebscohost.com>

International Crisis Group, *Water Pressures in Central Asia*. International Crisis Group [online]. 2014 [cit. 2015-05-27]. Dostupné z: <[http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/central-asia/233-water-pressure-in-central-asia.pdf](http://www.crisisgroup.org/~/media/Files/europe/central-asia/233-water-pressure-in-central-asia.pdf)>

Isabekova, Gulnaz a kol. Leaking projects: Corruption and local water management in Kyrgyzstan. *U4 Anti Corruption Resource Centre* [online]. 2013 [cit. 2015-06-24]. Dostupné z: <<http://www.u4.no/publications/leaking-projects-corruption-and-local-water-management-in-kyrgyzstan/>>

Kaliev, A. Re. Scalling-Up Renewable Energy Program for Low Income Countries (SREP). *Climate Investment Funds*[online]. 2014 [cit. 2015-07-03]. Dostupné z: <https://www.climateinvestmentfunds.org/cif/sites/climateinvestmentfunds.org/files/KyrgyzRep_EOI.pdf>

Kim, Alexander. Uzbekistan and Turkmenistan: Can Common Interests Push Old Quarrels Aside? *The JamesTown Foundation* [online]. 2013 [cit. 2015-05-24]. Dostupné z: <[http://www.jamestown.org/regions/centralasia/single/?tx_ttnews\[tt_news\]=41523&tx_ttnews\[backPid\]=661&cHash=94fd0b5f18df65a2b108bd087585cf56#.VWHzP0b3Fi0](http://www.jamestown.org/regions/centralasia/single/?tx_ttnews[tt_news]=41523&tx_ttnews[backPid]=661&cHash=94fd0b5f18df65a2b108bd087585cf56#.VWHzP0b3Fi0)>

Lang, Josef. An Increasing crisis in Kyrgyzstan-moving towards a fallen state. OSW Ośrodek Studiów Wschodnich im Marka Karpia [online]. 2013 [cit. 2015-06-30]. Dostupné z: <<http://www.osw.waw.pl/en/publikacje/analyses/2013-06-12/increasing-crisis-kyrgyzstan-moving-towards-a-fallen-state>>

Ministerstvo zahraničních věcí,. Uzbekistán. *Ministerstvo zahraničních věcí České republiky* [online]. 2015 a) [cit. 2015-06-10]. Dostupné z: <http://www.mzv.cz/jnp/cz/encyklopedie_statu/aside/uzbekistan/index.html>

Musayeva, R. G. kol., *Electricity Governance in Tajikistan: Applying the EGI Indicator Toolcit in Tajikistan. Electricity Governance Initiative* [online]. 2009 [cit. 2015-07-09]. Dostupné z: <<http://electricitygovernance.wri.org/files/egi/Tajik%20EGI%20Assessment.pdf>>

OSCE,. Uzbekistan presidential election marked by lack of genuine political alternatives, legal and organizational shortcomings persist, say OSCE/ODIHR observers. *OSCE-Organization for Security and Co-operation in Europe* [online]. 2015 a) [cit. 2015-05-27]. Dostupné z: <<http://www.osce.org/odihr/elections/uzbekistan/148161>>

Oxford Analytica Ltd., Central Asia: Border disputes put stability at risk. *ProQuest Central* [online]. 2014 a) [cit. 2015-05-27]. Dostupné z: <<http://search.proquest.com/docview/15137746169/fulltext/884D9AAEDDB14948PQ/5?accountid=16730>>

Oxford Analytica Ltd.,. Uzbekistan: Power politics drives legal changes. *ProQuest Central* [online]. 2014 b) [cit. 2015-05-27]. Dostupné z: <<http://search.proquest.com/docview/1522725683?accounted=16730>>

Shiskin, Philip a Bernard Schwarz. Central Asia Crisis of Governance. Asia Society Policy Institute [online]. 2012 [cit. 2015-06-09]. Dostupné z: <https://asiasociety.org/files/pdf/120215_central_asia_crisis_governance.pdf>

Stratfor,. Central Asia's Looming Over Water, Part 1: The Upriver Countries. *EBSCOhost* [online]. 2012 a) [cit. 2015-05-20]. Dostupné z: <<https://www.ebscohost.com>>

Stratfor,. Central Asia's Looming Over Water, Part 2: The Downriver Countries. *EBSCOhost* [online]. 2012 b) [cit. 2015-05-20]. Dostupné z: <<https://www.ebscohost.com>>

Stratfor,. Russia Uses Competition Over Resources to Increase Leverage in Central Asia. *EBSCOhost* [online]. 2014, [cit. 2015-05-18]. Dostupné z: <<https://www.ebscohost.com>>

The World Bank, Country and region specific forecasts and data. *The World Bank* [online]. 2015 d) [cit. 2015-05-20]. Dostupné z: <<http://www.worldbank.org/en/publication/global-economic-prospects/data?variable=NYGDPMPKTPKDZ&ion=ECA>>

The World Bank. Kyrgyz Republic. *The World Bank* [online]. 2015 a) [cit. 2015-05-20]. Dostupné z: <<http://data.worldbank.org/country/kyrgyz-republic>>

The World Bank. Tajikistan. *The World Bank* [online]. 2015 b) [cit. 2015-05-20]. Dostupné z: <<http://data.worldbank.org/country/tajikistan>>

The World Bank. Uzbekistan. *The World Bank* [online]. 2015 c) [cit. 2015-05-20]. Dostupné z: <<http://data.worldbank.org/country/uzbekistan>>

Trilling, David. Tajikistan's Cash Cow: Enough Milk to Go Around? *EurasiaNet.org* [online]. 2014 [cit. 2015-06-13]. Dostupné z: <<http://www.eurasianet.org/node/68491>>

UNDP, Millennium Development Goals Report UZBEKISTAN 2015. CER Center for Economic Research [online]. 2015c) [cit. 2015-07-09]. Dostupné z: <http://www.cer.uz/upload/iblock/ae1/mdg_eng.pdf>

UNDP. Human Development Index (HDI). *United Nations Development Program* [online]. 2015 a) [cit. 2015-07-05]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/content/human-development-index-hdi>>

UNDP. Income Gini Coefficient. *United Nations Development Program* [online]. 2013 [cit. 2015-07-05]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/content/income-gini-coefficient>>

UNDP. Table 3: Inequality-adjusted Human Development Index. *United Nations Development Program* [online]. 2015 b) [cit. 2015-07-05]. Dostupné z: <<http://hdr.undp.org/en/content/table-3-inequality-adjusted-human-development-index>>

United Nations,. Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes. *United Nations Economic Commission for Europe* [online]. 2014 [cit. 2015-06-01]. Dostupné z: <<http://www.unece.org/?id=35072>>

Wikileaks,. Tajikistan - Back in the USSR at TALCO. *Wikileaks* [online]. 2008 [cit. 2015-06-13]. Dostupné z: <https://wikileaks.org/plusd/cables/08DUSHANBE516_a.html>